

ΔΡΧ. 60

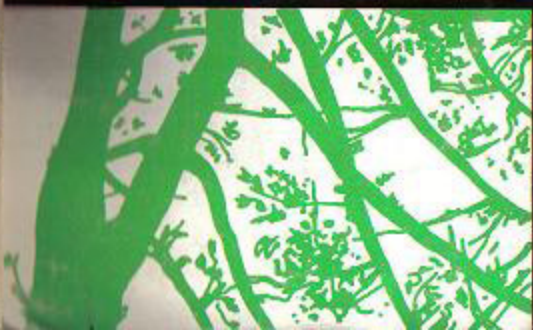
Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Μ. ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ Α. ΡΟΜΠΕΡΤΣ

Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ
ΚΙ Η
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ
ΣΚΕΨΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

Fivos
20

Μ. ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ Α. ΡΟΜΠΕΡΤΣ

**Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ
ΣΚΕΨΗ**

Μετ. Νίκος Β. Άλεξίου

**ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ**

Φίλος

Είσαγωγή

Σχεδόν σε κάθε περίοδο απ' την εποχή της Αναγέννησης και μετά, η ανάπτυξη της επαναστατικής σκέψης επιπρεάστηκε βαθύτατα από κάποιον επιστημονικό κλάδο σε συνδυασμό συχνά με μία φιλοσοφική σχολή.

Η Αστρονομία στην εποχή του Γαλιλαίου και του Κοπέρνικου, βοήθησε στη μετατροπή ενός κινήματος ακαθόριστων ιδεών, πού προέρχονταν από το Μεσαίωνα, γεμάτου από προλήψεις, σ' ένα κίνημα πού διαπότιζε ένας κριτικός όρθολογισμός με μία καθαρά νατουραλιστική κι ανθρωπιστική όπτική. Στη διάρκεια του Διαφωτισμού - της περιόδου πού μεσουράνησε η Γαλλική Έπανάσταση - τό άπελευθερωτικό αυτό ιδεολογικό κίνημα ενισχύθηκε απ' τίς προόδους στη μηχανική και τά μαθηματικά. Η Βικτωριανή εποχή αείσθηκε συνθέμελα από εξελικτικές θεωρίες στον τομέα της βιολογίας και της ανθρωπολογίας, απ' την επανεπεξεργασία της οικονομικής θεωρίας του Ρικάρντο απ' τό Μάρξ και πρós τά τέλη της απ' τή Φρουδική ψυχολογία.

Στήν εποχή μας, έχουμε δει τήν άφομείωση αυτών των κάποτε άπελευθερωτικών επιστημών απ' τήν κατεστημένη κοινωνική τάξη. Πραγματικά, άρχισαμε νά θεωρούμε τήν ίδια τήν επιστήμη σάν ένα όργανο έλέγχου πάνω στη νοητική διαδικασία και τή σωματική οντότητα του ανθρώπου. Αυτή ή δυσπιστία άπέναντι στην επιστήμη και τήν επιστημονική μέθοδο δέν είναι άδικαιολόγητη. «Πολλοί εύαίσθητοι άνθρωποι, ιδιαίτερα οι καλλιτέχνες», παρατηρεί ό Άβραάμ Μάσαλοβ, «φοβούνται ότι ή επιστήμη μολύνει και καταπιέζει, ότι κατακερματίζει μάλλον τ' άντικείμενα, αντί νά τά ένοποιεί κι έτσι καταστρέφει μάλλον αντί νά δημιουργεί»· εκείνο ίσως πού είναι έξίσου σημαντικό, βρίσκεται στο ότι ή επιστήμη έχει χάσει τήν κριτική της αίχμη. Λειτουργικοί κυρίως ή ένόργανοι άπό άποψη περιεχομένου, οι επιστημονικοί κλάδοι πού κάποτε έσπασαν τά ανθρώπινα δε-

ΤΙΤΛΟΣ: Η Οικολογία και η Έπανάστατική Σκέψη

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Νίκος Β. Άλεξίου

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: ΦΩΤΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΕ Κεραμεικού 23,
τηλ. 5245846

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ» Κωλέττη 29, Άθήνα.

© Για τήν Έλληνική μετάφραση Έκδόσεις «ΕΡΕΥΝΑ»

ομά, χρησιμοποιούνται τώρα για να τα διαιωνίζουν και να τα επιχρυσώνουν. 'Ακόμα κι η φιλοσοφία έχει προσχωρήσει στην τάση να χρησιμοποιούνται επιστημονικά όργανα (σε κάθε έρευνα) και τείνει να μην είναι τίποτα παραπάνω από ένα σύστημα λογικών τεχνασμάτων, ο υπηρέτης του ηλεκτρονικού υπολογιστή μάλλον παρά του επαναστάτη.

'Υπάρχει όμως μία επιστήμη που μπορεί ν' άποκαταστήσει ακόμα και να ύποσκελίσει την άπελευθερωτική ύπόσταση των παραδοσιακών επιστημών και φιλοσοφιών. Περνάει κάπως φευγαλέα κάτω άπ'τό όνομα «οικολογία»- ένας όρος που επινόηθηκε άπ' τον Χαϊκελ, πριν από ένα αιώνα, για να ύποδηλώσει «την έρευνα του συνόλου των σχέσεων του ζώου τόσο με τό οργανικό όσο και με τό άνύργανο περιβάλλον του». Με την πρώτη ματιά ο όρισμός του Χαϊκελ φαίνεται άρκετά άβλαβής κι η οικολογία, είδωμένη στενά σά μία άπ'τίς βιολογικές επιστήμες, περιορίζεται συχνά σε μία παραλλαγή της βιομετρίας, στην όποια οι έρευνητές στρέφονται προς την έρευνα των συστημάτων διατροφής και σε στατιστικές μελέτες των ζωικών πληθυσμών.

Κατανοημένη όμως πλατιά, η οικολογία άσχολεϊται με την ισορροπία της φύσης. Στο μέτρο που η φύση συμπεριλαμβάνει και τον άνθρωπο, η επιστήμη άσχολεϊται βασικά με τον έναρμονισμό ανθρώπου και φύσης. Αύτη η όπτική έχει έκρηχτικές συνέπειες. Οι έκρηχτικές συνέπειες μίας οικολογικής προσέγγισης προέρχονται όχι μόνο άπ'τό γεγονός ότι η οικολογία άποτελεί ούσιαστικά μία κριτική επιστήμη - είναι πραγματικά κριτική σ' ένα βαθμό που δεν κατόρθωσαν να φθάσουν τό πιο ριζοσπαστικά συστήματα της πολιτικής οικονομίας - αλλά κι επειδή είναι επίσης μία έννοιολογική κι άνοικοδομητική επιστήμη. Αύτη η έννοιολογική κι άνοικοδομητική πλευρά της οικολογίας, άναπτυγμένη ως τίς τελικές της συνέπειες, άδηγει άμεσα σε άναρχίζουσες περιοχές της κοινωνικής οκέρμης. Γιατί, σε τελευταία άνάλυση, είναι άδύνατο να κατορθωθεί ο έναρμονισμός ανθρώπου και φύσης, δίχως την δημιουργία μίας ανθρώπινης κοινότητας, η όποια να ζει σε μία διαρκή ισορροπία με τό φυσικό της περιβάλλον.

LEWIS HERBER

ΓΙΑ ΜΙΑ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΛΥΣΗ

'Η λαϊκή άνησυχία για τή φθορά και τή μόλυνση του περιβάλλοντος δεν έμφανίστηκε για πρώτη φορά άπλώς στά τέλη της δεκαετίας του '60, ούτε άποτελεί γι' αυτόν τό λόγο, τή μοναδική άναπόκριση του σημερινού αιώνα. 'Η μόλυνση του άέρα, η ρύπανση του νερού, η άλλοίωση των τροφίμων κι άλλα προβλήματα του περιβάλλοντος, άπασχολούσαν την κοινή γνώμη άπ' την 'Αρχαιότητα, όπου οι έννοιες των άσθενειών του περιβάλλοντος ήταν πολύ πιο διαδομένες άπ' ότι είναι σήμερα. Όλα αυτά τά προβλήματα ήρθαν ξανά στην επιφάνεια με τή βιομηχανική επανάσταση - μία περίοδος που σηματούτηκε άπ' τό ξεφύτρωμα των μεγάλων πόλεων, την άνάπτυξη του έργοστασιακού συστήματος και μία, δίχως προηγούμενο, μόλυνση και δηλητηρίαση του άέρα και των νεροπηγών.

'Η κατάσταση σήμερα μεταβάλλεται δραστικά και μ' ένα ρυθμό που προμηνύει μία καταστροφή για όλοκληρο τον έμβιο κόσμο. Έκείνο που δέ γίνεται εύκολα κατανοητό σε πολλές λαϊκές συζητήσεις που άναφέρονται στην σημερινή οικολογική κρίση είναι τό ότι έχει αλλάξει η ίδια άκριβώς η φύση των προβλημάτων, ότι ο έκφυλισμός του περιβάλλοντος είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον έκφυλισμό της ύπάρχουσας κοινωνικής δομής. Δέν είναι άπλώς όρισμένες καταχρήσεις η ένα δοσμένο φάσμα μολυσματικών συντελεστών που άμφισθητούνται, αλλά μάλλον η ίδια άκριβώς η δομή της σύγχρονης γεωργίας, βιομηχανίας και πόλης. Κατά συνέπεια, ο έκφυλισμός του περιβάλλοντος κι η οικολογική καταστροφή, δεν μπορούν ν' άποτρα-

πούν απλώς με περισσότερα προγράμματα, όπως ο «Ελεγχος της μόλυνσης», που ασχολούνται με πηγές μάλλον παρά με συστήματα. Για να ναι αντίστοιχη με τό πρόβλημα, ή λύση πρέπει να συνεπάγεται πολύ βαθιές εξελικτικές αλλαγές στην κοινωνία και στή σχέση ανθρώπου με άνθρωπο.

Γιά να καταλάβουμε τό μέγεθος της οικολογικής κρίσης και τόν ολοκληρωτικό μετασχηματισμό που απαιτεί, άς κάνουμε μία σύντομη ανάσκόπηση του «οικολογικού προβλήματος», όπως ήταν πρίν από λίγες δεκαετίες. Στή διάρκεια της δεκαετίας του '30, ή μόλυνση ήταν πρωταρχικά ένα σκανδαλοθηρικό θέμα, ένα πρόβλημα άποκαλυπτικής δημοσιογραφίας, χαρακτηριστικό δείγμα της οποίας ήταν τό άρθρο «100 εκατομμύρια πειραματόζωα», τών Κάλλιτ και Σλίικ.

Αυτό τό είδος της σκανδαλοθηρικής φιλολογίας εξακολουθεί να άφθονεί και βρίσκει μία πρόθυμη αγορά ανάμεσα στους «καταναλωτές», δηλαδή, σ' ένα κοινό που ζητάει προσωρινές και νομοθετικές λύσεις τών οικολογικών προβλημάτων. Ο άνώτατος ποντίφηκός του είναι ο Ράλφ Νάντερ, ένας ένεργητικός νέος που έχει συνδυάσει έξυπνα τήν παραδοσιακή σκανδαλοθηρία με μία άσφαλή μορφή νεοαριστεριστικού άκτιβισμού. Στήν πραγματικότητα ή έμφαση του Νάντερ άνήκει σέ μία άλλη ιστορική περίοδο, γιατί ή έκταση του προβλήματος της μόλυνσης έχει ξεπεράσει τίς πιο ύπερβολικές εκθέσεις της δεκαετίας του '30. Οι νέες πηγές μόλυνσης δέν είναι πιά «δηλητήρια», με τήν εκλαϊκευμένη έννοια του όρου αλλά άνήκουν μάλλον στά προβλήματα της οικολογίας κι όχι απλώς της φαρμακευτικής κι αυτά δέ προσφέρονται γιά νομοθετική θεραπεία.

Αυτό που αντιμετωπίζουμε τώρα, δέν είναι τά κυρίως είδικά, ταχύτατα εξαφανιζόμενα δηλητήρια που τρομοκράτησαν μία προηγούμενη γενιά, αλλά τά μακρόβια, καρκινογόνα και μεταλλαξιογόνα κατάλοιπα, όπως τά ραδιενεργά ισότοπα κι οι χλωριωμένοι ύδρογονάνθρακες. Αύτά τά κατάλοιπα γίνονται μέρος της ίδιας άκριβώς της άνατομίας του άτομου, διεισδύοντας στή διάρθρωση τών όστών του, στους ιστούς και τά λίπη. Η διασπορά τους είναι τόσο σφαιρική ώστε γίνονται μέρος της άνατομίας του ίδιου του περιβάλλοντος. Θά υπάρχουν μέσα μας και γύρω μας γιά πολλά χρόνια, σέ πολλές περιπτώσεις γιά πολλές γενιές. Τά τοξικά τους άποτελέσματα είναι συνήθως χρόνια μάλλον παρά όξεια, τά δέ θανατηφόρα και μεταλλα-

κτικά άποτελέσματα που έχουν πάνω στον άνθρωπο δέ θά γίνουν άντιληπτά πρωτόυ να περάσουν πολλά χρόνια. Είναι βλαβερά όχι μόνο σέ μεγάλες ποσότητες, αλλά και σέ άπειροελάχιστες αναλογίες· σά τέτοια δέν μπορούν ν' άνηχνευτούν άπ' τίς ανθρώπινες αισθήσεις ή ακόμα, σέ πολλές περιπτώσεις, με τίς παραδοσιακές μεθόδους άνάλυσης. Καταστρέφουν όχι μόνο συγκεκριμένα άτομα, αλλά και τό ανθρώπινο είδος σά σύνολο κι ούσιαστικά όλες τίς άλλες μορφές ζωής.

Όχι λιγότερο άνησυχητικό είναι τό γεγονός όπi πρέπει ν' άναθεωρήσουμε ριζικά τίς παραδοσιακές μας άντιλήψεις αναφορικά με τό τί άποτελεί μία «έστία μόλυνσης» του περιβάλλοντος.

Πρίν από λίγες δεκαετίες θάταν παράλογο να περιγράφουμε τό διοξειδίο του άνθρακος και τή θερμότητα σάν «πηγές μόλυνσης» με τή συνηθισμένη έννοια του όρου. Όμως κι οι δύο περιπτώσεις μπορεί κάλλιστα να συγκαταλέγονται ανάμεσα στίς πιο σοβαρές αιτίες της μελλοντικής οικολογικής άτάθειας και ν' άποτελούν σοβαρές άπειλές γιά τήν ικανότητα έπιβίωσης του πλανήτη. Σάν άποτέλεσμα τών βιομηχανικών κι οικιακών λειτουργιών καύσης, ή ποσότητα του διοξειδίου του άνθρακος μέσα στην άτμόσφαιρα, έχει αύξηθεί κατά 25% περίπου, στά προηγούμενα 100 χρόνια, ένας αριθμός που μπορεί κάλλιστα να διπλασιαστεί ξανά στά έλη του αιώνα. Τό περίφημο «άποτέλεσμα του θερμοκήπιου», τό όποιο άναμενόταν να παράγουν αύξανόμενες ποσότητες γκαζιού, έχει ήδη συζητηθεί πλατιά:

Ύποτίθεται όπi στό τέλος, τό γκάζι θ' άναχαίσει τήν έκλυση της θερμότητας του πλανήτη στό διάστημα, προκαλώντας μία άνοδο της συνολικής θερμοκρασίας, ή όποία θά λειώσει τά πολιτικά παγόβουνα και θάχει σά τελικό άποτέλεσμα τό πλημμύρισμα τεράστιων παράκτιων περιοχών. Η θερμοκή μόνωση, που είναι βασικά άποτέλεσμα τών θερμών υδάτινων που άποδεδεμεύονται από πυρηνικούς και παραδοσιακούς σταθμούς παραγωγής ένεργείας, έχει όλέθρια άποτελέσματα πάνω στην οικολογία τών λιμνών, ποταμών κι έκβολών τών ποταμών. Η άνοδος της θερμοκρασίας του νερού όχι μόνο καταστρέφει τίς φυσιολογικές κι άναπαραγωγικές λειτουργίες τών ψαριών, αλλά προωθεί έπίσης και τή δημιουργία μεγάλων στρωμάτων από φύκια που έχουν γίνει τόσο σοβαρό πρόβλημα γιά τούς πλωτούς ποταμούς.

Το κρίσιμο σημείο της οικολογικής κρίσης που αντιμετωπίζουμε σήμερα, είναι η ίδια ακριβώς η ικανότητα του πλανήτη να διατηρήσει αναπτυγμένες μορφές ζωής. Η κρίση συνοδεύεται από μαζικές αυξήσεις των «τυπικών» μορφών μόλυνσης του αέρα και του νερού, από μία αυξανόμενη συσσώρευση απόβλητων που δε διασπώνται, κατάλοιπων εντομοκτόνων και τοξικών συντηρητικών των τροφίμων, απ' τήν επέκταση των πόλεων σε τεράστιες αστικές ζώνες, από αυξανόμενες εντάσεις που οφείλονται στο συνωστισμό, στο θόρυβο και τη μαζική διαβίωση, απ' το άχαλινωτο σμάρδεμα του πλανήτη, που είναι αποτέλεσμα των γεωτρήσεων, της συσσώρευσης σκουπιδιών και της οικοπεδικής κερδοσκοπίας. Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι πώς ο πλανήτης, μέσα σε λίγες δεκαετίες, έχει λεηλατηθεί σε μία έκταση, που είναι άπαράμιλλη μέσα σ' ολόκληρη τήν ιστορία του άποικισμού της Γης απ' τον άνθρωπο.

Τέλος, η πολυπλοκότητα κι η διαφοροποίηση της ζωής, που έχει σημαδέψει τη βιολογική εξέλιξη εδώ και πολλά εκατομμύρια χρόνια, αντικαθίσταται από ένα απλούστερο, πιο συνθετικό κι αυξανόμενο ομοιογενές, περιβάλλον. Πέρα από κάθε αισθητική θεώρηση, η εξαφάνιση αυτής της πολυπλοκότητας και διαφοροποίησης μπορεί ν' αποδειχθεί ότι αποτελεί τήν πιο σοβαρή απώλεια απ' όλες. Η σύγχρονη κοινωνία καταστρέφει κυριολεκτικά τό έργο της οργανικής εξέλιξης. Άν συνεχίσει άπερίσπαστη αυτή η διαδικασία, ο πλανήτης πιθανόν νά έκφυλιστεί σ' ένα επίπεδο βιολογικής άπλοποίησης όπου η άνθρωπιότητα - της οποίας η εϋημερία εξαρτιέται κατάφωρα απ' τά πολύπλοκα δίκτυα τροφών που βρίσκονται στο επίπεδαφος, τήν επιφάνεια του εδάφους και τούς ώκεανούς - δε θάναί πιά ικανή νά διατηρηθεί σάν ένα βιώσιμο ζωικό είδος.

Τά τελευταία χρόνια, έχει εμφανιστεί ένα είδος όπαδού του βιολογικού ψυχρού πολέμου, ο οποίος έχει τήν τάση ν' άποδίδει τήν οικολογική κρίση στην τεχνολογική και τήν πληθυσμιακή αύξηση, άπογυμνώντάς την έτσι απ' τό έκρηκτικό κοινωνικό της περιεχόμενο. Άπ' αυτή τήν όπτική, έχει ξεπροβάλλει μία νέα έκδοχή του προποταρικού άμαρτήματος, όπου τά εργαλεία κι οι μηχανές, ενισχυμένα από τεχνολογικά άνευθουνούς ανθρώπους, έρημώνουν τόν πλανήτη από κοινού. Τόσο η τεχνολογία, όσο κι η σεξουαλική άνευθυνότητα, συνεχίζει τό έπιχείρημα,

πρέπει νά περισταλλοϋν - άν όχι έβελοντικά, τότε άπ' τό θεϊκό θεσμό που όνομάζεται κράτος.

Η άφέλεια αυτής της προσέγγισης θά προκαλοϋσε τό γέλιο, άν δέν είχε όλέθριες συνέπειες. Η Ιστορία έχει γνωρίσει πολλές, διαφορετικές μορφές εργαλείων και μηχανών, μερικά απ' τά όποια είναι κατάφωρα βλαβερά για τήν ανθρώπινη εϋημερία και τό φυσικό κόσμο κι άλλα που έχουν φανερά βελτιώσει τήν κατάσταση του ανθρώπου και τήν οικολογία μιάς περιοχής. Θάταν παράλογο νά βάλουμε κάτω από μία κοινή έπικεφαλίδα, τ' αλέτρια και τά μεταλλαξιογενή, τίς ύφαντουργικές μηχανές και τ' αυτοκίνητα, τούς κομπιϋτερ και τούς διαστημικούς πυραϋλους. Άκόμα χειρότερα, θάταν όλότελα παραπλανητικό ν' άσχοληθούμε μ' αυτές τίς τεχνολογίες, άπομονώνοντάς τες απ' τό κοινωνικό τους πλαίσιο.

Οι τεχνολογίες δέν άποτελοϋνται μόνο απ' τά όργανα που χρησιμοποιϋν οι άνθρωποι για νά διευθετήσουν τή σχέση τους με τό φυσικό κόσμο, αλλά κι απ' τίς στάσεις με τίς όποιες συσχετιζονται αυτά τά όργανα. Οι στάσεις είναι φανερά κοινωνικά προϊόντα, τ' άποτελέσματα των κοινωνικών σχέσεων που συνάπτουν οι άνθρωποι άνάμεσα τους. Αυτό που χρειαζεται φανερά δέν είναι μία άλόγιστη άποδοκιμασία της τεχνολογίας καθαυτής, αλλά μάλλον μία αναδιάταξη και νέα ανάπτυξη τεχνολογιών, σύμφωνα με οικολογικά υγιείς άρχές. Χρειαζόμαστε μία οίκοτεχνολογία που θά βοηθήσει τόν έναρμονισμό της κοινωνίας με τό φυσικό κόσμο.

Η ίδια υπεραπλοποίηση είναι κατάφωρη στο νεο-Μαλθουσιανό πανικό άναφορικά με τήν πληθυσμιακή αύξηση. Ο ύποβιβασμός της πληθυσμιακής ανάπτυξης σε μία άπλή άναλογία άνάμεσα στους δείκτες γεννήσεων και τούς δείκτες θανάτων, συγκαλύπτει τούς πολύ πολύπλοκους κοινωνικούς παράγοντες που υπεισέρχονται και στις δύο στατιστικές. Ένας αυξανόμενος ή έλαττούμενος δείκτης γεννήσεων δέν είναι ένα άπλό βιολογικό, στατιστικό στοιχείο, όχι περισσότερο απ' ότι ένας αυξανόμενος ή έλαττούμενος δείκτης θανάτων. Υπόκεινται κι οι δύο στις επιδράσεις της οικονομικής κατάστασης του άτόμου, της φύσης της οικογενειακής δομής, των αξιών της κοινωνίας, της κατάσταση των γυναικών, της στάσης άπέναντι στα παιδιά, της κουλτούρας της κοινότητας και πάει λέγοντας. Μία άλλαγή σε όποιοδήποτε ξεχωριστό παράγοντα,

άντενεργεί με τούς υπόλοιπους για να παράγει τὰ στατιστικά στοιχεία πού ονομάζονται «δείκτης γεννήσεων» καί «δείκτης θανάτων». Προερχόμενοι από τέτοιες άφηρημένες αναλογίες, οι δείκτες τής πληθυσμιακής αύξησης μπορούν εύκολα να χρησιμοποιηθούν για να ενισχύσουν εξουσιαστικούς έλέγχους καί τελικά μιá ολοκληρωτική κοινωνία, ιδιαίτερα αν χρησιμοποιηθούν σά δικαιολογία ή νεο-Μαλθουσιανή προπαγάνδα κι ή άποτυχία του έθελοντικού έλέγχου τών γεννήσεων. Υποστηρίζοντας ότι τά εξαναγκαστικά μέτρα έλέγχου τών γεννήσεων καί μιá προγραμματισμένη πολιτική άδιαφορίας άπέναντι στην πέινα, ίσως τελικά γίνουν άπαραίτητα για τή σταθεροποίηση του παγκόσμιου πληθυσμού, οι νεο-Μαλθουσιανοί δημιουργούν ήδη ένα ενοίκιο κλίμα πού θά κάνει κοινωνικά άποδεκτές, διάφορες πολιτικές γενοκτονίας κι εξουσιαστικούς θεσμούς.

Είναι υπερβολικά είρωνικό πώς ή επίβολή, πού είναι τόσο φανερά έμφυτη στή νεο-Μαλθουσιανή όπτική, έχει καταλάβει μιá άξιοσέβαστη θέση στή δημόσια συζήτηση πού αναφέρεται στην οικολογία – γιατί οι ρίζες τής οικολογικής κρίσης βρίσκονται άκριθώς στην καταπιεστική βάση τής σύγχρονης κοινωνίας. Ή αντίληψη ότι ο άνθρωπος πρέπει να κυριαρχήσει πάνω στην φύση, προέρχεται άμεσα άπ' τήν κυριαρχία ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο. Ή πατριαρχική οικογένεια έχει ίσως σπείρει τό σπόρο τής κυριαρχίας στις βασικές σχέσεις τής ανθρωπότητας: ο κλασσικός διαχωρισμός ανάμεσα στο πνεύμα καί τήν πραγματικότητα – στην πραγματικότητα, ανάμεσα στην πνευματική καί τή σωματική εργασία – ίσως τήν έχει θρέψει, ή αντίναουραλιστική προκατάληψη του Χριστιανισμού ίσως έχει συντελέσει στην ανάπτυξη της. Άλλά έπρεπε προηγουμένα να μετατραπούν σε έμπορευματικές σχέσεις, οι οργανικές σχέσεις τής κοινότητας, ανεξάρτητα άπ' τό αν είχαν νομαδική, φεουδαλική ή άγροτική μορφή, για να εκφυλιστεί ο ίδιος ο πλανήτης σε μιá πηγή πρόσφορη για εκμετάλλευση.

Αυτή ή αιώνόθια τάση βρίσκει τήν πιό έπιδεινωμένη της ανάπτυξη στο σύγχρονο καπιταλισμό : μιá κοινωνική τάξη πού ένορχηστρώνεται τέλεια άπ' τό άξίωμα «παραγωγή για τήν παραγωγή». Χάρη στην έμφυτα ανταγωνιστική της φύση, ή άστική κοινωνία όχι μόνο στρέφει τούς ανθρώπους τόν ένα ένάντια στον άλλο, αλλά κι ολοκληρωτήν ανθρωπότητα ένάντια στον φυσικό κόσμο. Όπως άκριθώς οι άνθρωποι μετατρέπον-

ται σε έμπορεύματα, έτσι καί κάθε πτυχή τής φύσης μετατρέπεται σε έμπορεύμα, σ' ένα πόρο πού πρόκειται να υποστεί βιομηχανική επεξεργασία καί να έμπορευματοποιηθεί άχαλίωτα. Με τή σειρά τους, ολοκληρες ήπειρωτικές περιοχές μετατρέπονται σε εργοστάσια κι ολοκληρες πόλεις σε αγορές. Οι φιλελεύθεροι εύφημισμοί γ' αυτούς τούς εξωραϊσμένους δρους είναι «ανάπτυξη», «βιομηχανική κοινωνία», «πληγή τών πόλεων». Άλλά σ' όποια γλώσσα κι αν περιγράφονται, τά φαινόμενα αυτά έχουν τίς ρίζες τους στην κυριαρχία ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο.

Καθώς αναπτύσσεται ή τεχνολογία, τό άξίωμα «παραγωγή για τήν παραγωγή», θρίσκει τό συμπλήρωμά του στο άξίωμα «κατανάλωση για τήν κατανάλωση». Ή φράση «καταναλωτική κοινωνία», ολοκληρώνει τήν περιγραφή τής σημερινής κοινωνικής τάξης σά μιá «βιομηχανική κοινωνία». Οι άνάγκες κατασκευάζονται άπ' τά μαζικά μέσα επικοινωνίας, για να δημιουργήσουν μιá ζήτηση για όλότελα άχρηστα έμπορεύματα πού τό καθένα έχει σχεδιαστεί προσεκτικά για να φθαρει μετά από μιá προκαθορισμένη χρονική περίοδο. Ή λεηλασία του ανθρώπινου πνεύματος άπ' τήν αγορά, μπορεί να παραλληλιστεί με τή λεηλασία του πλανήτη άπ' τό κεφάλαιο. Ή τάση του φιλελεύθερου να ταυτίζει τήν αγορά με τίς ανθρώπινες άνάγκες καί τό κεφάλαιο με τήν τεχνολογία, αντίπροσωπεύει ένα σκόπιμο λάθος πού εξουδετερώνει τήν κοινωνική πίεση τής οικολογικής κρίσης.

Οι κορυφαίοι συντελεστές τής οικολογικής κρίσης δέν είναι οι πληθυσμιακοί δείκτες τής Ίνδίας, αλλά οι δείκτες παραγωγής τών Ένωμένων Πολιτειών, μιás χώρας πού παράγει περισσότερα άπ' τό 50% τής παγκοσμίας παραγωγής αγαθών. Κι εδώ, επίσης, οι φιλελεύθεροι εύφημισμοί όπως ή «άφθονία», άποκρύπτουν τήν κρίσιμη πίεση μιás δίχως περιστροφές λέξης όπως ή «σπατάλη». Μ' ένα τεράστιο τμήμα του βιομηχανικού της δυναμικού άφιερωμένο στην πολεμική βιομηχανία, οι Ε.Π.Α ποδοπατούν κυριολεκτικά τόν πλανήτη καί κόβουν τούς οικολογικούς δεσμούς πού είναι ζωτικοί για τήν ανθρώπινη έπιβίωση. Άν άποδειχθούν άκριβεις οι σημερινές βιομηχανικές προβλέψεις, τά υπόλοιπα 30 χρόνια του αιώνα θανά ή μάρτυρες σ' ένα πενταπλασιασμό τής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, πού θά βασίζεται κυρίως στα πυρηνικά καύσιμα καί τό κάρβουνο.

Ἡ κολοσσιαία τροχοπέδη, με τή μορφή ραδιενεργῶν ἀπόβλητων κι ἄλλων κατ'ἀλοιπῶν, πού θά βῶλε στή φυσική οἰκολογία τοῦ πλανήτη αὐτή ἤ αὐξηση, δέ χρειάζεται κἀν νά περιγραφεῖ.

Σέ μιὰ βραχύτερη προοπτική, τὸ πρόβλημα δέν εἶναι λιγότερο ἀνησυχητικό. Μέσα στὰ ἐπόμενα πέντε χρόνια, ἡ παραγωγή ἀπόβλητων μπορεῖ ν' αὐξηθεῖ συνολικά κατὰ ἓνα ποσοστὸ 20%, τὰ κατ'ἀλοιπα τοῦ χαρτιοῦ κατὰ 5% ἐτησίως, τὰ κουτιά συσκευασίας κατὰ 3% ἐτησίως, τὰ κονσερβοκούτια κατὰ 4-5% ἐτησίως, τὰ πλαστικά (τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πρὸς τὸ παρὸν τὸ 1-2% τῶν συνολικῶν ἀπόβλητων) κατὰ 7% ἐτησίως. Συνολικά, αὐτές οἱ βιομηχανίες θεωροῦνται σάν οἱ πῖο σοβαρές πηγές μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ὀλότελα παράλογη φύση τῆς σύγχρονης βιομηχανικῆς δραστηριότητας, ἐξηγεῖται ἴσως καλύτερα ἀπ' τὴ μείωση τῶν ἐπιστροφόμενων (καί χρησιμοποιούμενων ξανά) μπουκαλιῶν τῆς μπύρας, ἀπὸ 54 δισεκατομμύρια πού ὑπῆρχαν στὰ 1960, σὲ 26 δισεκατομμύρια σήμερα. Τῆ θέση τους ἔχουν καταλάβει τὰ μπουκάλια «μιάς μόνο χρήσεως» (μιὰ αὐξηση πού ἔφθασε ἀπ' τὰ 8 στὰ 21 δισεκατομμύρια στὴν ἴδια περίοδο) καί τὰ κονσερβοκούτια (μιὰ αὐξηση πού ἔφθασε ἀπ' τὰ 38 στὰ 53 δισεκατομμύρια). Τὰ μπουκάλια «μιάς μόνο χρήσεως» καί τὰ κονσερβοκούτια, δημιουργοῦν φυσικά, τεράστια προβλήματα στὴν ἀπορρόφηση τῶν στερεῶν ἀπορριμάτων, πουλάνε ὅμως καλύτερα.

Θὰ μπορούσε νά θεωρηθεῖ πῶς ὁ πλανήτης, εἰδωμένος σάν ἓνα ἄμορφο σῶμα ἀπὸ ὄρυκτά, μπορεῖ ν' ἀντέξει αὐτές τῆς παράλογες αὐξήσεις τῆς παραγωγῆς οὐκτιδίων. Ὁ πλανήτης ὅμως, εἰδωμένος σάν ἓνα σύνθετο ὀργανικό πλέγμα, εἶναι βέβαιο ὅτι δέν μπορεῖ. Τὸ μόνο ἐρώτημα πού τίθεται εἶναι ἂν μπορεῖ νά ἐπιζήσει ὁ πλανήτης ἀπ' τὴ λεηλασία πού ὑφίσταται, προσφέροντας στὸν ἄνθρωπο ὄρεκτὸ χρόνο γιὰ ν' ἀντικαταστήσει τὸ σημερινὸ καταστροφικὸ κοινωνικὸ σύστημα με μιὰ ἀνθρωπιστικὴ, οἰκολογικὰ προσανατολισμένη κοινωνία.

Ὁ προφητικὸς τόνος πού σημαδεύει ἓνα τόσο μεγάλο ἀριθμὸ ἐργασιῶν πού ἀναφέρονται στὴν οἰκολογία, στὴ διάρκεια τῆς περασμένης δεκαετίας, δέν πρέπει ν' ἀντιμετωπισθεῖ ἀσέφιστα. Εἴμαστε μάρτυρες τοῦ τέλους ἑνὸς κόσμου, παρόλο πού δέν ἔχει ἀκόμα δοθεῖ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ἂν αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι μιὰ ἐδραικωμένη ἀπὸ παλιά κοινωνικὴ τάξη ἢ ὁ πλανήτης σὰ ζωντανὸς ὀργανισμὸς. Ἡ οἰκολογικὴ κρίση, με τὴν

ἀπειλὴ τῆς νά εξαφανισεῖ τὸν ἄνθρωπο, ἔχει ἀναπτυχθεῖ σὲ ἀντιστοιχία με τὴν πρόοδο τῆς τεχνολογίας, με τὴν ἐπαγγελία τῆς γιὰ ἀφθονία, ἀνεση κι ὕλικὴ ἀσφάλεια. Συγκλίνουν κι οἱ δυὸ σ' ἓνα κοινὸ σημεῖο: στὸ σημεῖο ὅπου ἀπειλεῖται ἡ ἴδια ἀκριβῆς ἢ ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δυνατότητα ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' τὰ δεσμά τῆς κυριαρχίας, τῆς ὕλικης σπάνης καί τοῦ μόχθου, δέν ὑπῆρξε ποτέ πῖο ἐνθαρρυντικὴ. Ἡ ἴδια ἀκριβῆς ἡ τεχνολογία πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴ λεηλασία τοῦ πλανήτη, μπορεῖ τώρα νά χρησιμοποιηθεῖ, ἐντεχνα κι ὀρθολογικά, ὥστε νά τὸν κάνει ν' ἀνθήσει.

Εἶναι ἀπαραίτητο νά ξεπεράσουμε ὄχι μόνο τὴν ἀστική κοινωνία, ἀλλὰ καί τὴ μακρόχρονη κληρονομία τῆς ἰδιοκτητικῆς κοινωνίας: τὴν πατριαρχικὴ οἰκογένεια, τὴν πόλη, τὸ κράτος, στὴν πραγματικότητα, δηλαδή, τὰ ἱστορικὰ σχίσματα πού διαχώρισαν τὸ πνεῦμα ἀπ' τὴν αἴσθηση, τὸ ἄτομο ἀπ' τὴν κοινωνία, τὴν πόλη ἀπ' τὴν ἐπαρχία, τὴν ἐργασία ἀπ' τὸ παιχνίδι, τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὴ φύση. Τὸ πνεῦμα τοῦ αὐθορμητισμοῦ καί τῆς διαφοροποίησης πού διαποτίζει τὴν οἰκολογικὴ στάση ἀπέναντι στὸ φυσικὸ κόσμο, πρέπει τώρα νά στραφεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς καί τῆς οὐτοπικῆς ἀνοικοδόμησης τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Ἡ ἰδιοκτητικὴ κοινωνία, ἡ κυριαρχία, ἡ ἱεραρχία καί τὸ κράτος, σ' ὅλες τους τίς μορφές, εἶναι ὀλότελα ἀσυμβίβαστες με τὴν ἐπιβίωση τῆς βιόσφαιρας. Ἡ οἰκολογικὴ δράση ἢ εἶναι ἐπαναστατικὴ δράση ἢ δέν εἶναι ὀπολύτως τίποτα. Κάθε ἀπόπειρα μεταρρύθμισης μιᾶς κοινωνικῆς τάξης, πού ἀπ' τὴν ἴδια τῆς τῆ φύση στρέφει τὴν ἀνθρωπότητα ἐνάντια σ' ὅλες τίς δυνάμεις τῆς ζωῆς, εἶναι μιὰ καθαρὴ ἀπάτη καί χρησιμεύει ἀπλῶς σάν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα γιὰ τοὺς κατεστημένους θεσμοὺς.

Ἡ ἐφαρμογὴ οἰκολογικῶν ἀρχῶν στὴν κοινωνικὴ ἀνοικοδόμηση, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἀνοίγει ἐντελῶς καινούργιες προοπτικὲς γιὰ τὴ φαντασία καί τὴ δημιουργικότητα. Οἱ πόλεις πρέπει ν' ἀποκεντρωθοῦν γιὰ νά ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντα τόσο τῆς φυσικῆς ὅσο καί τῆς κοινωνικῆς οἰκολογίας. Ὁ γιγαντισμὸς τῶν πόλεων εἶναι καταστροφικὸς ὄχι μόνο γιὰ τὴ γῆ, τὸν ἀέρα, τίς νεροπηγές καί τὸ τοπικὸ κλίμα, ἀλλὰ καί γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἐχοντας φθάσει στὸ ὀριστικὸ τῆς σημεῖο, τῆ μεγαλόπολη – μιὰ ἀστικὴ ἔκταση ρυμοτομημένη ἄτακτα, πού θὰ μπορούσε νά περιγραφεῖ καλύτερα σὰ «μῆ - πόλη» – ἡ

πόλη πρέπει ν' αντικατασταθεί από ένα μεγάλο αριθμό διαφοροποιημένων, ολοκληρωμένων κοινοτήτων, που ή κάθε μιά θά κλιμακώνεται ανάλογα με τις ανθρώπινες διαστάσεις και τήν ικανότητα άντοχής του οικοσυστήματός της. Ή τεχνολογία, με τή σειρά της, πρέπει νά μπει στήν ύπηρεσία τών ουσιαστικών αναγκών του ανθρώπου με τό προϊόν της ρυθμισμένο ώστε νά επιτρέπει μιά προσεκτική ανακύκλωση τών απόβλητων μέσα στο περιβάλλον.

Μέ τήν κοινότητα και τήν τεχνολογία της προσαρμοσμένες στήν ανθρώπινη κλίμακα, θάταν δυνατή ή εισαγωγή νέων, διαφοροποιημένων ενεργειακών προτύπων: ή συνδυασμένη χρήση τής ήλιακής ενέργειας, τής δύναμης του ανέμου και μιάς συνετής χρησιμοποίησης φυσικών και πυρηνικών καυσίμων. Σ' αυτή τήν άποκεντρωτική κοινωνία, μιά νέα αντίληψη του τριμπαλιμοιού (Σ.τ.Μ κοινωνική οργάνωση ανθρώπων ομάδων κατά φυλές), άμεινων σχέσεων, αναμένεται ότι θ' αντικαταστήσει τούς γραφειοκρατικούς θεσμούς τής ιδιοκτητικής κοινωνίας και τό κράτος. Ή πλανήτης θά μοιραζόταν από κοινού, μέσα σ' ένα νέο πνεύμα άρμονίας, ανάμεσα στους ανθρώπους κι άνάμεσα στον άνθρωπο και τή φύση.

Στά πρώτα χρόνια του 19ου αιώνα, αυτή ή εικόνα μιάς νέας, ελεύθερης και δίχως κράτος κοινωνίας, άποτελούσε στήν καλύτερη περίπτωση ένα μακρινό όραμα, ένα ανθρωπιστικό ιδανικό, τό οποίο οι επαναστάτες περιγράφανε σαν κομμουνισμό ή αναρχισμό κι οι αντίπαλοί τους σαν ουτοπία. Καθώς ό έπόμενος αιώνας διαδέχθηκε τόν προκάτοχό του, ή πρόοδος τής τεχνολογίας οδηγούσε, ολοένα και περισσότερο, αυτό τό όραμα στο βασίλειο τής δυνατότητας. Ή οικολογική κρίση τών τελευταίων δεκαετιών του 20ου αιώνα, έχει τώρα μετατρέψει τή δυνατότητα τών πρώτων δεκαετιών του σε τρομερή αναγκαιότητα. Όχι μόνο ή ανθρωπότητα είναι πιά προετοιμασμένη για νά υλοποιήσει αυτό τό όραμα, από οποιαδήποτε άλλη φορά στήν ιστορία - ένα γεγονός που επιβεβαιώνεται ένορατικά απ' τόν τριμπαλιστικό χαρακτήρα τής νεανικής κουλτούρας - αλλά κι απ' τήν υλοποίησή του εξαρτιέται ή ίδια άκριβώς ή επιβίωση τής ανθρωπότητας στα ύπόλοιπα χρόνια που τής άπομένουν.

Τό πιά σημαντικό ίσως μήνυμα του Μάρξ, πριν από ένα αιώνα, ήταν ή αντίληψη πως ή ανθρωπότητα πρέπει ν' ανα-

πτύξει τά μέσα επιβίωσης που θά τής επιτρέψουν νά ζήσει. Σήμερα, ή ανάπτυξη μιάς εύκαμπτης, γεμάτης προοπτικές, τεχνολογίας, έχει αντίστρέψει άπόλυτα αυτή τήν αντίληψη. Στεκόμαστε μπροστά στις πύλες μιάς κοινωνίας που έχει ξεπεράσει τή σπάνη, μιάς κοινωνίας που μπορεί τελικά νά εξαλείψει τήν ύλική επιδίωξη και τήν κυριαρχία απ' τις ανθρώπινες συνθήκες. Τό πιά σημαντικό ίσως μήνυμα τής οικολογίας είναι ή αντίληψη πως ό άνθρωπος πρέπει νά εξουσιάζει τις συνθήκες ζωής για νά επιβιώσει.

Στή διάρκεια τής εξέγερσης του Μάη-Ίούνη 1968, οι Γάλλοι φοιτητές αντίληφθηκαν τή νέα εξίσωση τών ανθρώπινων ύποθέσεων, όταν χάραζαν στους τοίχους τό αίτημα: « Γίνε ρεαλιστής! Πραγματοποίησε τό αδύνατο! Σ' αυτό τό αίτημα ή Άμερικάνικη νεολαία, που όραματίζεται τόν έπόμενο αιώνα, μπορεί νά προσθέσει τήν πιά σοβαρή προειδοποίηση: «Αν δέν πραγματοποιήσουμε τό αδύνατο, θά βρεθούμε αντιμετώπι με τό αδιανόητο».

MARRAIIH ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Όλοι συμφωνούν..... κι όμως είναι λάθος.

Έχουν περάσει πάνω από 100 χρόνια από τότε που περίγραψε ο Μάρξ τη βασική αντίφαση του καπιταλισμού: την αντίφαση, δηλαδή, ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα των μέσων παραγωγής και την ατομική ιδιοποίηση των αγαθών που παράγονται. Όσο δύσκολα θά μπορούσε να έχει προβλέψει τη συγκλονιστική έκφραση αυτής της αντίφασης, που σήμερα αναγνωρίζεται πλατιά σαν κρίση του περιβάλλοντος.

Η παραγωγή είναι τώρα τόσο κοινωνική και συνεπάγεται μία τόσο τρομακτική σε δύναμη ανθρώπινη εργασία, ώστε είναι ικανή να μεταβάλλει σημαντικά τις βασικές παραμέτρους που καθορίζουν το ρόλο του πλανήτη σαν κατοικία ζωντανών όντων. Συνάμα, το κριτήριο που κατευθύνει αυτή την παραγωγή - η ικανότητά της ν' αποφέρει κέρδος στη μικρή μειονότητα των καπιταλιστών ιδιοκτητών - δεν αφήνει αμφιβολίες, ότι η κολοσσιαία αυτή δύναμη θά έχει ολοένα και πιο θραυτικές συνέπειες, γιατί προσβάλλει τις ίδιες ακριβώς τις παραγωγικές πηγές, μολύνοντας τά νερά, δηλητηριάζοντας τόν αέρα και σπαταλώντας αναντικατάστατα ορυκτά αποθέματα.

Είναι δύσκολο ν' αρνηθεί κανείς πώς τόσο η σημερινή καταστροφή του περιβάλλοντος όσο κι η πολύ σοβαρότερη

απειλή για τó μέλλον, είναι, πέρα από κάθε αμφισβήτηση, προϊόντα του καπιταλιστικού συστήματος. Κι όμως, αν εξαιρέσουμε μία μειοψηφία, που εκπροσωπείται απ' τόν Μπάργου Κόμμονερ, οι περισσότεροι διάσημοι οικολόγοι είτε άγνωστον, είτε ύποτιμούν τή σημασία τής σχέσης που συνδέει τήν τύχη του περιβάλλοντος μέ τήν πολιτική οικονομία. Αυτό θά μπορούσε εύκολα νά εξηγηθεί αν πρόκειται απλώς για κάποιον σαν τó Νίξον, που εγκαινιάζει τήν «έβδομάδα προστασίας του περιβάλλοντος» ή για έναν απ' τούς ύποταγμένους στό σύστημα έπιστήμονες. Χρειάζεται ίσως λίγο περισσότερη σκέψη, για ν' αντιληφθούμε πώς μπορεί νά παραβλέπουν τó θέμα ανθρωπότητας που τούς απασχολεί πρωταρχικά τó μέλλον τής ανθρωπότητας.

Σύμφωνα μέ τήν άποψη που επικρατεί, ó κίνδυνος προέρχεται μάλλον απ' τή βιομηχανική κοινωνία σαν τέτοια, παρά από μία συγκεκριμένη μορφή τής κοινωνικής της οργάνωσης. Έπομένως, τά μέτρα που προτείνονται δέν αποβλέπουν γενικά σε μία αναδιάρθρωση τής κοινωνικής βάσης, αλλά περιορίζονται στον τρόπο ανάπτυξης τής τεχνολογίας, στη στάση απέναντι στην εκμετάλλευση τών φυσικών πόρων και στην πληθυσμιακή πολιτική.

Οι σοσιαλιστές δέν ξεχνούν ότι μία τέτοια «ανεξάρτητη απ' τó σύστημα», προσέγγιση είναι λαθεμένη απ' τή βάση της, πώς οι τεχνολογικές μέθοδοι καθορίζονται σ' ένα σημαντικό βαθμό απ' τούς σκοπούς που έξυπηρετεί ή παραγωγή, όπως συμβαίνει λογουχάρη μέ τήν εκμετάλλευση τών πρώτων ύλων, πώς κάθε κοινωνικό σύστημα έχει τó δικό του νόμο πληθυσμιακής αύξησης. Υποστηρίζοντας σωστά, ότι τά προβλήματα που εμφανίζονται πρέπει ν' αντιμετωπίζονται σε άμεση σχέση μέ τή φύση του κοινωνικού συστήματος, βλέπουν τή λύση σε μία ριζική ανοικοδόμηση τής κοινωνίας που θά εξαλείψει ριζικά τó κίνητρο του κέρδους στην παραγωγή.

Εύκολα μπορεί κανείς νά παραδεχθεί τήν αναγκαιότητα εξαίλεψης ενός τέτοιου κινήτρου, για ν' αποφευχθεί μία κρίση του περιβάλλοντος. Όσο προκύπτει ένα δεύτερο έρωτημα: ποιά χαρακτηριστικά πρέπει νά διαθέτει αυτή ή μετακαπιταλιστική κοινωνία, ώστε ν' αποκαταστηθεί και νά διατηρηθεί ή άρμονία μέ τó περιβάλλον.

Ἡ συνηθισμένη ἀπάντηση πού δίνουν οἱ σοσιαλιστές εἶναι πῶς ὁ κεντρικός σχεδιασμός εἶναι ἀρκετός: οἱ ἀναπόφευκτες καταστροφές πού ἀφείλονται στό κοντόφθαλμο κίνητρο τοῦ κέρδους θά εξαφανιστοῦν, καθώς ὁ προσανατολισμός τῆς παραγωγῆς, πρὸς τὴν ἱκανοποίηση τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν, θά ἐπιτρέπει τὸ μακροπρόθεσμο ἐλεγχό τῶν ἐπιπτώσεων πού θάχει πάνω στό περιβάλλον.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ πῶς αὐτὴ ἡ λύση πηγάζει ἀπ' τῆ σφαῖρα τῆς οἰκονομίας κι ὄχι τῆς πολιτικῆς. Ἐμμεσα μόνο βγαίνει τὸ πολιτικό συμπέρασμα, ὅτι γιὰ νά συντελεστεῖ ἕνας τέτοιος μετασχηματισμός τῆς οἰκονομίας εἶναι ἀπαραίτητη ἡ πολιτικὴ δράση, δηλαδή, ἡ ἀνατροπὴ τῆς καπιταλιστικῆς τάξης καὶ τὸ πολιτικό κίνημα πού θά τὴν πραγματοποιήσει.

• Ὑπάρχει μιὰ ἀξιοπρόσδεκτη ὁμοφωνία πάνω σ' αὐτὴ τὴν «οἰκονομική» λύση, μέσα στίς τάξεις τῶν ἀγνωρισμένων σοσιαλιστῶν – ἀξιοπρόσδεκτη μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὅλοι εἶναι σύμφωνοι μ' αὐτή, εἴτε εἶναι Μασοῖκοι, Ρωσόφιλοι, Τροτσκιστές, Σοσιαλδημοκράτες ἢ ἀνεξάρτητοι Μάρξιστές. Βέβαια, διαφωνοῦν ἔντονα γιὰ τὰ πολιτικά συμπεράσματα πού ἀντλοῦνται, γιὰ τὴ φύση τῆς διαδικασίας μὲ τὴν ὁποία πρόκειται νά ἐπιτευχθεῖ μιὰ προγραμματισμένη κοινωνία, ἀλλὰ ταυτιζόμενοι θεωροῦν ὅλοι τὸν προγραμματισμό (μερικοὶ μιλᾶνε εἰδικότερα γιὰ δημοκρατικό προγραμματισμό) τῆς παραγωγῆς σὰν ἐπαρκὴ γιὰ νά ἐξελείψει τὴν κρίση τοῦ περιβάλλοντος.¹

Στὴν πραγματικότητα τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι λαθεμένο. Ἡ πλατιά αὐτὴ συμφωνία εἶναι δυνατὴ μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ τὰ προβλήματα ἔχουν διατυπωθεῖ καὶ «λυθεῖ» στραβὰ, καθώς τοποθετοῦνται ἀποκλειστικά στό χώρο τῆς οἰκονομίας καὶ μάλιστα μιᾶς στενῆς ἐννοουμένης οἰκονομίας. Στὴν πραγματικότητα, ἡ κρίση τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἕνα ἄμεσα πολιτικό ζήτημα καὶ μόνο κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ ἀποκαλύπτεται σ' ὅλες του τίς διαστάσεις. Ἄν θέλουμε νά δοῦμε μέσα στὴν ἀληθινὴ ἱστορικὴ τῆς προοπτικῆς, τὴν κρίσιμη φάση στὴν ὁποία ἔχει φθάσει ἡ ἀνθρωπότητα, στὴν ἀλληλεπίδρασή της μὲ τὴ φύση, θά πρέπει νά ἐγκαταλείψουμε τὴν τεχνολογικὴ κι ἄκόμα καὶ τὴ στενὰ οἰκονομικὴ σφαῖρα καὶ νά ἐξετάσουμε τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς σταθερότητας ἐνὸς κοινωνικοῦ οὐστήματος.

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δέν ἐπιχειροῦμε μιὰ ὀλοκληρωμένη μελέτη τῆς πολιτικῆς τῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος – πολλὰ

ἀπ' τὰ πῶς σημαντικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὁποίων παραμένουν ἄθικτα – ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ ἀνάλυση τῆς ἀποφῆς πού μόλις διατυπώσαμε. Στὴν ἀρχή, λοιπόν, ἐκθέτουμε ὀρισμένες πλευρὲς αὐτῶν τῶν προβλημάτων πού εἶναι σχετικὲς μὲ τὸ θέμα μας.

Ἡ φύση τῶν κρίσεων τοῦ περιβάλλοντος

Ὁ Μάρξ συνήθιζε νά χρησιμοποιεῖ μιὰ λέξη, πού μεταφράστηκε συχνὰ σὰ «μεταβολισμός» (Stoffwechsel) προκειμένου ν' ἀποδώσει τὴν ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ φυσικό κόσμο. Αὐτὴ ἡ ἔννοια μιᾶς ἀμοιβαίας «ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης» ἐξακολουθεῖ νὰν εἶναι χρήσιμη σὰν ἀντίδοτο στὴν ἰδέα ὅτι μποροῦμε ν' ἀντλοῦμε συνέχεια ἀπὸ ἕνα βασικὰ ἀτέλειωτο ἀπόθεμα ἀέρα, νεροῦ κι ἄλλων πόρων. Οἱ κίνδυνοι τοῦς ὁποίους κρύβει αὐτὴ ἡ μονόπλευρη ἀντίληψη ἐπισημάνθηκαν ἀπ' τὸν Μάρξ σὲ μιὰ ἐντυπωσιακὰ προνοητικὴ παράγραφο, («Κεφάλαιο») ὅπου κριτικᾶρει τὸ στεγανὸ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα σὲ πόλη καὶ ὕπαιθρο, γιὰτὶ ἔτσι ἀναστέλλεται:

«...ἡ ἐπιστροφή στό χῶμα τῶν στοιχείων του, πού καταναλώνονται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ μορφή τροφῆς καὶ ρούχων κι ἐπομένως παραβιάζεται ἡ αἰώνια φυσικὴ συνθήκη πού ἐγγυᾶται τὴ διαρκὴ γονιμότητα τῆς γῆς».²

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, πολὺ πρὶν ἀπ' τὴν ἐποχὴ πού ἐζησε ὁ Μάρξ, ἡ ἀνθρώπινη οἰκονομικὴ δραστηριότητα εἶχε προκαλέσει μιὰ ἐλάχιστη προεγγεμένη ἀλλὰ ἀρκετὰ ἐκτεταμένη καταστροφὴ στό περιβάλλον. Ὀρισμένες περιοχὲς τῆς Περσίας καὶ τοῦ Ἰράκ, ὅπου ἄνθισαν μεγάλοι πολιτισμοὶ στίς Βιβλικῆς ἐποχῆς, ἄφειλουν τὴν ἐρήμωσή τους σὲ λαθεμένες μεθόδους ἀρδεύσεως, πού ἐφαρμόστηκαν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες. Ὁ ἄνθρωπος ἄκόμα καὶ σὰν κυνηγός, μπόρεσε νά μεταβάλλει τὴν οἰκολογία τοῦ κόσμου του (ὅπως συνέβηκε λογουχάρη, μὲ τὰ λιθάρια τῆς Β. Ἀμερικῆς) κάνοντας συνειδητὴ χρήση ἐνὸς ἰσχυροῦ ἐργαλείου, τῆς φωτιάς.³

Σήμερα, ὅμως, οἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ περιβάλλον ἔχουν ἐπεκταθεῖ σὲ μιὰ τόσο πλατιά κλίμακα, ὥστε εἶναι δυνατὲς νέες ποιοτικὰ συνέπειες.

Ἀρχικά, οἱ πρῶτες ὕλες ἐξορύσσονται ἀπ' τὰ περιορισμένα

αποθέματα του πλανήτη με τέτοιο ρυθμό και με τέτοια επιτάχυνση από χρόνο σε χρόνο, ώστε απειλούνται τώρα με εξάντληση. Το χρονοδιάγραμμα αυτής της κρίσης εξαρτάται βέβαια απ' την πορεία που θ' ακολουθήσει η παγκόσμια ανάπτυξη σύμφωνα όμως με τις σημερινές καμπύλες ανάπτυξης και με βάση αυτές κρίνοντας για το μέλλον, προβλέπεται ότι για πολλές ζωτικές πρώτες ύλες ή μοιραία μέρα πέφτει κάπου μέσα στον επόμενο αιώνα. Φυσικά, η ημερομηνία διαφέρει πολύ από περίπτωση σε περίπτωση. Μερικές ύλες, όπως το κάρβουνο, μπορεί να υπάρχουν για μερικούς αιώνες με βάση αυτό τον υπολογισμό ενώ άλλες, όπως το πετρέλαιο (κι ο πολιτικός αντίκτυπος αυτού του γεγονότος είναι ήδη φανερός) πιθανόν να εξαντληθούν μέσα σε 50 περίπου χρόνια. Είναι περιττό να πούμε πως η Έλλειψη και τα αύξημένα έξοδα εξόρυξης τους, θαχουν σημαντικές οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις κι αυτό είναι ζήτημα δεκαετιών, (όπως συμβαίνει με το πετρέλαιο) ακόμα και ετών.

Δεύτερον, η κλιμάκωση της βιομηχανικής δραστηριότητας, επηρεάζει τώρα πολύ βασικές ιδιότητες του πλανήτη οα μέσου ζωής, τον αέρα του, το νερό του, άκόμα και τη θερμοκρασία του. Σχετικά μ' αυτό τό φαινόμενο της «ρύπανσης», δέ θα πρέπει να μάς ανακουφίζουν στο ελάχιστο διάφορες προβλέψεις που πέφτουν στην πλάνη να ξεετάζουν τό συνολικό «άπόθεμα» του πλανήτη (σε αέρα ή νερό, λογουχάρη) ανεξάρτητα απ' τό ποσό των προϊόντων της ρύπανσης, που δήθεν εξουδετερώνονται με την άραιωσή τους. Συχνά τέτοιοι υπολογισμοί μεταθέτουν καθυσταστικά την κρίσιμη μέρα κάπου στο άπώτερο μέλλον, όμως τά βιομηχανικά άπόβλητα έχουν ήδη σκοτώσει και τό τελευταίο ψάρι στη λίμνη Έρυ κι ή ύπαρξη τέτοιων υπολογισμών δέν επιτρέπει στους κάτοικους του Τόκιο να ξεμυτίσουν στους δρόμους, δίχως μάσκα για τά καυσάεiria. Τρίτον, ό ρυθμός αύξησης της βιομηχανικής δραστηριότητας άποκαλύπτει τό πρόβλημα μιάς ποιοτικά νέας καταστροφής του περιβάλλοντος σε παγκόσμια κλίμακα, στα στενά χρονικά όρια μιάς μόνο γενιάς και μάλιστα με την άπαιτηση να επιλυθεί εξίσου θεβισμένα.

Η προοδευτική εξάντληση του εδάφους μετά από αιώνες συνεχούς καλλιέργειας, επιτρέπει τη μετανάστευση σε νέα εδάφη ή τό χρόνο για ν' αναπτυχθεί μιά νέα μορφή οικονομι-

κής δραστηριότητας καθώς κι ή νέα κουλτούρα που άπαιτεί αυτή, ώστε να μπορέσουν οι άγρότες να μεταβληθούν σταδιακά σε κατοίκους της έρήμου που άγωνίζονται να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον.

Όταν όμως άποκλειστούν όλα τά περιθώρια για μετανάστευση, εξαιτίας της άπουσίας όποιουδήποτε άκείριου περιβάλλοντος κι όταν οι μεταβολές ύλοποιηθούν μέσα στα χρονικά όρια μιάς μόνο γενιάς, τό πρόβλημα να διατηρηθεί τό ύπάρχον επίπεδο του πληθυσμού, μαζί με τις πολιτιστικές του αξίες που είναι προσαρμοσμένες σε μιά παλιότερη κατάσταση, γίνεται όξύ, με άναπόσπαστο επακόλουθο τίς πολιτικές εντάσεις, που συσχετίζονται μ' αυτό.

Είναι όμως πραγματικά τόσο άναπόφευκτες οι κρίσεις αυτές; Στο κάτω-κάτω, ή εμφάνισή τους όφείλεται στα θεαματικά άλλατα της έπιστήμης και της τεχνολογίας τά τελευταία χρόνια. Δέν μπορούμε άραγε να βασιστούμε στον ίδιο αυτό παράγοντα για να δώσουμε τη λύση στα προβλήματα που έχει δημιουργήσει;

Αυτή ή σωτηρία διαμέσου της έπιστήμης άποτελεί μιά γοητευτική προοπτική, αλλά και μιά προοπτική της όποίας άποκλείεται ή πραγματοποίηση από πολλές πλευρές. Αυτή ή άντιθετη άποψη εκτίθεται, λογουχάρη, στα «Όρια της Άνάπτυξης», τή μελέτη των παγκόσμιων πόρων και προοπτικών της Λέσχης της Ρώμης:

«...Ό προβληματισμός περιλαμβάνει θέματα που δέν καλύπτονται μόνον από πολιτικές λύσεις».

Οι σοσιαλιστές δέ θα δυσκολευτούν να παραδεχθούν ότι από μιά τουλάχιστον άποψη, ό ισχυρισμός αυτός είναι κατάφωρα άληθινός. Ό έλεγχος της ρύπανσης, λογουχάρη, δέν είναι ένα καθαρά τεχνικό πρόβλημα, αλλά ένα σαφώς πολιτικό ζήτημα, που εκδηλώνεται με πολλούς τρόπους. Ό πολιτικός του χαρακτήρας άποκαλύπτεται όταν ό Νίξον άσκει θέτο στην ψήφιση του Προϋπολογισμού για τή Ρύπανση των Υδάτων (Όκτώβρης 1972). Οι πολιτικοοικονομικές του συνέπειες έμφανίζονται όταν κάποιος άντιληφθεί ότι οι τεχνολογίες που προκαλούν τή ρύπανση είναι, βασικά, εκείνες που άποφέρουν μεγαλύτερα κέρδη σε μιά βιομηχανία και ταχύτερα ρυθμό ανάπτυξης (όπως έχει τονίσει ό Κόμμονερ).

Κάθε ισχυρισμός, όμως, ότι ύπάρχει ένας άπόλυτος φρα-

γμός στη δύναμη τών επιστημονικών κατακτήσεων - απόλυτος, δηλαδή, με τήν έννοια ότι υπάρχει ανεξάρτητα απ' τό κοινωνικό σύστημα - αντιμετωπίζεται συνήθως απ' τούς σοσιαλιστές με επιφύλαξη και δικαιολογημένη ύποψια. Γιατί πολύ συχνά δέν ήταν τίποτα άλλο από μία άποπείρα νά θεωρηθούν σά μόνιμη ανθρώπινη κατάσταση, οι άποτυχίες κι οι δυσοίωνες προοπτικές τού καπιταλιστικού συστήματος.

Όμως είναι ζωτικό νά παρατηρήσουμε ότι αυτό δέν είναι τό καυτό θέμα. Τό έρώτημα θά έπρεπε νά διατυπωθεί πύο συγκεκριμένα: Είναι ικανή ή επιστήμη νά επιλύσει τό πρόβλημα τού περιβάλλοντος, όπως άποκαλύπτεται, σ' εκείνες τίς μελέτες για τό ανθρώπινο μέλλον σάν τά «Όρια τής Ανάπτυξης»; Μετά απ' τίς μελέτες πού παραθέσαμε στην εισαγωγή και τίς προβλέψεις πού έγιναν μέ βάση τούς σημερινούς ρυθμούς ανάπτυξης τών διαφόρων μεταβλητών, θάταν συγκαλυμένη προοπτική τό νά δεχθούμε ότι ή μελλοντική κοινωνική όργάνωση θά εξακολουθεί νά δείχνει τήν ίδια συμπεριφορά μέ τίς σημερινές, σέ σχέση μ' αυτές τίς μεταβλητές.

Γιά νά μπορούσαμε ν' άποδείξουμε ότι αυτή ή συμπεριφορά θά σβύσει μαζί μέ τόν καπιταλισμό, χρειάζεται νά καθορίσουμε προηγούμενα, μέ μεγαλύτερη ακρίβεια, ποιά είναι αυτή ή συμπεριφορά. Από ποιά χαρακτηριστικά τών άναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών εξαρτιόνται, τότε, αυτές οι παράμετροι τών όποιων ή απόκλιση άποκαλύπτει τήν έπερχόμενη κρίση;

Ό Καταναλωτισμός

Δέν είναι δύσκολο νά ξεχωρίσει κανείς, ανάμεσα στις πύο σημαντικές μεταβλητές, εκείνες τής βιομηχανικής παραγωγής, τή σπατάλη τών άναντικατάστατων φυσικών πόρων και τίς διαδικασίες αλλοίωσης (ιδιαίτερα τού άέρα και τού νερού, αλλά επίσης και τής θερμικής πού συνοπτικά όνομάζουμε «ρύπανση»).

Πρός τό παρόν, καμιά απ' αυτές τίς μεταβλητές δέν έχει πλησιάσει τό επίπεδο κινδύνου, άναφορικά μέ τήν ικανοποίηση βασικών άναγκών σέ τροφή, στέγασση, ντύσιμο ή μετακίνηση.

Άκόμα και πρίν από 20 χρόνια, πού ή κατά κεφαλή παραγωγή τών Ένωμένων Πολιτειών ήταν σέ θέση (άν είχε εξαλειφθεί ή ύπάρχουσα κοινωνική άνισότητα) νά ικανοποιήσει εύκολα αυτές τίς άνάγκες για κάθε πολίτη, ή ρύπανση άποτελούσε ένα λιγότερο σημαντικό (άν και πραγματικό), πρόβλημα κι ό ρυθμός άνάλησης τών πόρων ήταν μικρότερος απ' τό μισό τού σημερινού του επιπέδου.

Ό διπλασιασμός τής παραγωγής στά τελευταία 20 χρόνια, έχει προκαλέσει τεράστια επιδείνωση τών προβλημάτων τού περιβάλλοντος, δίχως βέβαια νάχει διπλασιάσει τήν ικανοποίηση αυτών τών βασικών άναγκών. Άντανάκλαση αυτής τής πραγματικότητας είναι ή ανάπτυξη τής διαφημιστικής βιομηχανίας, ή όποία είναι τόσο άπαραίτητη για τή δημιουργία τής ζήτησης. Όπως άποδειχνει ό Κόμμονερ, οι βιομηχανίες πού τροφοδοτούν αυτές τίς άνάγκες είναι εκείνες πού συγκεντρώνουν τίς πύο μολυσματικές και σπατάλες σέ πρώτες όλες τεχνολογίες: αυτοί επίσης είναι οι τομείς στους όποιους επιτυγχάνονται οι ταχύτεροι ρυθμοί ανάπτυξης... Ό Γκαλμπραϊθ έχει επίσης τονίσει τή βασική οικονομική σημασία τού φαινομένου τής δημιουργίας τής ζήτησης, ή όποία εξασφαλίζει ότι δέ θά χαθούν τά τεράστια ποσά πού δαπανώνται σέ νέες επενδύσεις κεφαλαίων, εξαιτίας τής άπουσίας μιάς αγοράς ικανής ν' άπορροφήσει τά παραγόμενα άγαθά.⁵

Οι όλθβριες κοινωνικές επιπτώσεις αυτής τής δημιουργίας ενός «πρότυπου καταναλωτή» - πού συμπεριλαμβάνει τήν ύποταγή τής μαζικής κουλτούρας σ' αυτό τόν πρωταρχικό στόχο, τήν διείσδυση οικονομικών επιταγών στην «ιδιωτική» ζωή τού σαλονιού - έχουν άναλυθεί από πολλούς συγγραφείς (πολλοί απ' τούς όποιους είναι όπαδοί τού Μαρκούζε): οι άναλύσεις αυτές είναι πολύ σημαντικές, αλλά δέν έχουν άμεση σχέση μέ τό θέμα πού εξετάζουμε. Τό μόνο πού χρειάζεται νά παρατηρήσουμε είναι ότι ό όγκος τών σημερινών προβλημάτων πού συσχετίζονται μέ τήν αύξηση τού Άκαθάριστου Έθνικού Προϊόντος, τή χρήση τών πόρων και τή ρύπανση, πηγάζει στην πραγματικότητα από ένα συγκεκριμένο στάδιο τής οικονομίας, δηλαδή, τό στάδιο τού «καταναλωτισμού».

Προκειμένου νά εκτιμήσουμε τή φύση αυτού τού στάδιου, είναι πύο διαφωτιστικό νά εξετάσουμε τ' άποτελέσματά του, παρά νά έπιχειρήσουμε νά δώσουμε έναν όρισμό. Ό Γκαλ-

μπραϊθ μās θυμίζει, λόγου χάρη, τίς θεωρίες για τό μέλλον του ανθρώπου, όπως διαμορφώθηκαν απ' τήν πρώτη έκτίμηση τής σημασίας τής χρονιάτικης αύξησης του Άκαθάριστου Έθνικού Προϊόντος των Ένωμένων Πολιτειών. Στά 1941, φαινόταν πιθανό ότι ή παραγωγή θά διπλασιαζόταν μέσα σέ είκοσι περίπου χρόνια κι ότι επομένως μιά εργάσιμη βδομάδα είκοσι περίπου ώρων θά μπορούσε ν' αντικαταστήσει τήν τότε βδομάδα των 40,6 ώρων. Πώς θά γέμιζαν οι άνθρωποι τόν υπερβολικά αύξημένο ελεύθερο χρόνο τους; Ποιές θάταν οι νέες δυνατότητες και τά νέα προβλήματα ;

Οι δυνατότητες ποτέ δέν υλοποιήθηκαν κι εκείνα τά ιδιαίτερα προβλήματα δέν εμφανίστηκαν ποτέ. Άποδείχθηκε ότι ή παραγωγή πράγματι διπλασιάστηκε εντυπωσιακά και σέ λιγότερο χρόνο απ' ότι προβλέφτηκε, αλλά στά 1965 ή εργάσιμη βδομάδα είχε αύξηθει σέ 41,1 ώρες.⁶

Τί παρατόταν σ' αυτές τίς «περιττές» 20 ώρες τή βδομάδα; Όπωςδήποτε κάποια πραγματική πρόσθετη άνεση και καλοπέραση, δηλαδή, συσκευές τηλεόρασης, πιο πλατιά χρήση των μηχανημάτων κλιματισμού, περισσότερα αυτοκίνητα (άν και ύπηρχαν ήδη αρκετά στή δεκαετία του '40). Άλλά είναι φανερό ότι ή μακρόχρονη διάρκεια αυτού του διαστήματος δέν μπορεί νά εξηγηθεί μ' αυτό τόν τρόπο: για νά δούμε τί αγαθά παραχθήκανε, πρέπει νά κοιτάσουμε τό χρώμιο των οικιακών συσκευών, τό αλουμινένιο κουτί τής μπύρας, τήν ολοένα και πιο πλατιά αποδοχή μιάς «προγραμματισμένης άχρήστευσης» σ' αυτοκίνητα, άσχετης μέ τή βασική τους λειτουργία, ένα πληθος νεοδημιουργημένων αναγκών, όπως τά ανδρικά είδη τουαλέτας, τίς πλαστικές συσκευασίες, τ' άπορρυπαντικά αντί του σαπουνιού...

Τά στοιχεία δείχνουν ότι τό μισό περίπου τής σημερινής (μή στρατιωτικής) παραγωγής των Ε.Π.Α., ικανοποιεί «ανάγκες» που δέν ύπηρχαν στά 1946, μιά εποχή που οι βασικές ανάγκες είχαν ήδη ικανοποιηθεί σ' ένα επίπεδο που ξεπερνάει κατά πολύ τίς σημερινές προσδοκίες του μεγαλύτερου μέρους τής ανθρωπότητας. Κανείς δέν μπορεί ν' άμφισβητήσει ότι, τά αυτόματα παράθυρα των αυτοκινήτων κι οι λουσιόν για μετά τό ξύρισμα, μπορεί νάναί μιά πηγή άπόλαυσης, τό έρώτημα όμως είναι άν τό σύνολο αυτών των άπολαύσεων, που είναι έπουσιώδεις στήν καλύτερη περίπτωση, άξίζει 20 ώρες ύποχρεωτι-

κής εργασίας τή βδομάδα για μιά ολοκληρη ζωή. Σ' αυτό τό θέμα, που έχει εξαιρετική σημασία, θ' αναφερθούμε παρακάτω.

Έδώ πρέπει νά σημειώσουμε μόνο τό συσχετισμό τής κρίσης του περιβάλλοντος μ' ένα συγκεκριμένο κριτήριο για τήν παραγωγή: οι πρώτες ύλες θά καταναλωθούν και μιά νέα τεχνολογία θά υιοθετηθεί, άν μπορείσει νά δημιουργηθεί μιά ζήτηση για τά παραγόμενα προϊόντα ή όποια θά εξασφαλίσει έπικερδείς πωλήσεις. Αυτό άκριβώς τό στοιχείο τής δημιουργίας ζήτησης, είναι κείνο που κυριαρχεί τώρα στο προσκήνιο τής αγοράς.

Φυσικά, από μιά άποψη, όπως τόνισε ιδιαίτερα ο Μάρξ, ή ζήτηση δέν ήταν ποτέ «αυθόρμητη» ή «ανάγκη» για ένα συγκεκριμένο προϊόν τής ανθρώπινης εργασίας, δέν μπορεί νά παρουσιαστεί, πρωτου ή ίδια ή παραγωγή γίνει έφικτή για τόν άνθρωπο (τό φαινόμενο τής «παραγωγής που δημιουργεί παραγωγή»). Η συνειδητή διαμόρφωση τής ζήτησης για αγαθά που παραχθήκανε (ή πρωταρχική μορφή διαφήμισης) ύπήρχε στις καπιταλιστικές κοινωνίες από ένα πρώιμο στάδιο. Τώρα όμως παρατηρούμε μιά βασική εξάρτηση τής οικονομίας απ' τήν εκ των προτέρων ή εντατική διαμόρφωση τής μάζας των καταναλωτών σ' ένα τέτοιο βαθμό, ώστε τά έξοδα αυτής τής προεργασίας στήν περίπτωση ενός και μόνο προϊόντος, άκόμα κι άν άγνοήσει κανείς τή γενικότερη έκστρατεία που συνταρεί τίς γενικευμένες «καταναλωτικές» άξίες, ξεπερνούν συχνά τά άμεσα έξοδα τής παραγωγής. Αυτό άκριβώς τό «καταναλωτικό» στάδιο είναι εκείνο που πρέπει ν' αναγνωριστεί σάν ποιοτικά νέο στή δυναμική του, για νά μπορέσουμε νά δούμε τίς άληθινές προοπτικές τής κρίσης του περιβάλλοντος στο σύνολό τής.

Η στρατιωτική παραγωγή φαίνεται, μέ τήν πρώτη ματιά νά παρακάμπτει τό κριτήριο του «καταναλωτισμού», αλλά αυτή ή εξαίρεση είναι μόνο φαινομενική. Ένώ ο άμεσος «καταναλωτής» είναι ή Κυβέρνηση, οι άποφάσεις τής έπηρεάζονται από μεγάλους κύκλους που βρίσκονται έξω απ' τίς τάξεις τής. Τό «Λόμπυ Άμύνης» (όμάδα πίεσης) των Ένωμένων Πολιτειών δέν άφήνει άνεκμετάλλευτο κανένα σχετικό κυβερνητικό σώμα, ή κάθε άλλη πιθανή έπικροή, στήν εντατική του έκστρατεία να εξασφαλίσει μιά αγορά για μιά νέα έφεύρεση στον τομέα του

στρατιωτικού εξοπλισμού.

Η πιθανότητα μιας «πώλησης» είναι αρκετή για ν' άρχισει ή προετοιμασία του «καταναλωτή» -τό αν είναι λογικό ή όχι να δημιουργηθεί ή σχετική «ζήτηση», αυτό δεν έχει μεγάλη σημασία. Δεν είναι καθόλου άσυνήθιστο φαινόμενο για τή βιομηχανία να προβάλλει τήν αναγκαιότητα νέων «όπλων» τά όποια, σύμφωνα μέ τή γνώμη τών ίδιων τών θεωρητικών τού ιμπεριαλισμού, πού είναι υπεύθυνοι για τήν πρόληψη τού πυρηνικού πολέμου, θά μπορούσαν ούσιαστικά νά παραβιάσουν τήν «έθνική ασφάλεια». Παράδειγμα, οι διαφανίες σχετικά μέ τό όχημα έπανεισόδου πολλαπλών πυραύλων ανεξόρτητων στόχων (M.I.R.V), τά αντιβαλλιστικά πυραυλικά συστήματα, ή τήν ανάγκη νά «βελτιωθεί» ό πυρηνικός πύραυλος πού εξοπλύεται άπ' τά ύποβρύχια, σέ βαθμό άνώτερο εκείνου (τού ήδη φονικώτατου) τού τύπου Ποσειδώνας (τό σύστημα U.L.M.S.). 'Η έκστρατεία κατόρθωσε νά πουληθεί στόν καταναλωτή τού πρώτου άπ' αυτά: μετά από μία άρχική έπιτυχία, ή αγορά πού δημιουργήθηκε για τό δεύτερο, μπλοκαρίστηκε άπ' τήν πρώτη συμφωνία: τό τρίτο «άγαθό» (πού ή τιμή του άνερχόταν σέ 40 δισεκατομμύρια δολάρια) έχει μισοπουληθεί. Σέ καμία άπ' αυτές τίς περιπτώσεις δεν άκούστηκε έστω και μία «έθνική» αντίρρηση, άκόμα κι άπ' τήν ίδια τήν οκοπία τού ιμπεριαλισμού.

'Η άφομοίωση άκόμα και τής ίδιας τής αγοράς στρατιωτικών προϊόντων, μέσα στό γενικώτερο πρότυπο τής «δημιουργημένης ζήτησης», τεκμηριώνεται άπ' αυτή τήν διαφωτιστική άγόρευση ένάντια στήν «αγορά» τών πυραύλων U.L.M.S, από τόν πρώην ύποδιευθυντή τού τμήματος έρευνών τής C.I.A.:

«Δέν πρέπει νά πείσουμε στήν παγίδα και ν' αγοράσουμε νέο στρατιωτικό όπλισμό μόνο και μόνο γιατί έχουμε κάνει προόδους στήν τεχνολογία: δεν υπάρχει εύκολότερος τρόπος άπ' αυτόν για νά ύπονομεύσουμε οι ίδιοι τήν ασφάλειά μας.»?

Ένα οικονομικό σύστημα, λοιπόν, πού βασίζεται πρωταρχικά στήν ικανοποίηση τών ύφισταμένων αναγκών, θά στραφεί ένάντια στούς περιορισμούς τής αγοράς πού έλέγχουν τήν ανάπτυξη του: αλλά ή άποφασιστική άπολλαγή άπ' τή δυνατότητα δημιουργίας νέων αναγκών άσχετα μέ τό πόσο παράλογες είναι, θά επιτρέψει μία πολύ μεγαλύτερη επέκταση. (Τί έν-

νοούμε λέγοντας «παράλογες», θά τό συζητήσουμε παρακάτω- πρós τό παρόν είναι άρκετό νά θυμηθούμε τήν άσύμφορη «συμφωνία» πού συνεπάγονται αυτές οι άνάγκες - τό άσημαντο άντάλλαγμα 20 ώρών βδομαδιάτικης ύποχρεωτικής έργασίας).

Έρωτήματα όπως τό αν ό καταναλωτισμός, όπως τόν περιγράψαμε, μπορεί νά παραμερίσει όλους τούς φραγμούς πού έγκλωβίζουν τήν οικονομική επέκταση και ποιοί παράγοντες καθορίζουν τό νόμο τής κίνησής του, δεν χρειάζεται ν' άπαντηθούν εδώ. Έκείνο πού τά στοιχεία μäs άποδείχνουν σάν άληθινό για τίς Ε.Π.Α. και πολύ πιθανό γι' άλλες άναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, είναι τό ότι ύψώνεται μπροστά τους ένας άλλος φραγμός πολύ πρίν νά εκδηλωθούν όποιοσδήποτε σημαντικές ένδείξεις περιορισμών τής αγοράς ή άλλων έσωτερικών πολιτικο-οικονομικών έμποδίων.

Αυτός ό φραγμός περιλαμβάνει τούς διάφορους παράγοντες τού περιβάλλοντος πού εξετάσαμε παραπάνω- ή ανάπτυξη τής καταναλωτικής κοινωνίας μέσα στά χρονικά όρια μιας περίπου γενιάς, μέ τό ψηλό παραγωγικό επίπεδο τών Ε.Π.Α., έχει ήδη γεννήσει τήν άπειλή τής καταστροφής τών προϋποθέσεων τού πλανήτη πού θά επέτρεπαν κάθε είδους παραγωγή μέσα στά όριά της.

Σέ μία εποχή πού οι ποσότητες αύξάνουν έκθετικά, μέ τήν αντίστοιχη επίδραση πού εξασκούν πάνω στή συμπεριφορά πρós τό περιβάλλον, γίνεται όλοφάνερο ότι ή άπειλή αυτή όφείλεται στήν ίδια άκριβώς τή φύση τής κοινωνίας εκείνης, δοσμένου ότι οι φυσικοί πόροι κι ή άντοχή τής θίσφαιρας έχουν ένα περιορισμένο μέγεθος -ένώ ή δημιουργημένη ζήτηση δεν έχει κανένα φανερό όριο. Και τό φοβερό συμπέρασμα πού βγαίνει άπ' τήν έκθεση τής Λέσχης τής Ρώμης και άλλες παρόμοιες μελέτες γίνεται τώρα κατάφωρο: μία άδυσώπητη καταστροφή παραμονεύει τήν άνθρωπότητα, αν προεκτείνουμε τούς έκθετικούς ρυθμούς ανάπτυξης (στό 'Ακαθάριστο Έθνικό Προϊόν, τή χρήση τών φυσικών πόρων και τή ρύπανση) πού χαρακτηρίζουν τίς οικονομίες οι όποιες βασίζονται πάνω στή δημιουργημένη ζήτηση.

Αν ξαναγυρίσουμε τώρα στό θέμα τού ρόλου και τών δυνατότητων τής έπιστημονικής προόδου μπορούμε νά τό δοίμε πού συγκεκριμένα. Τό ζήτημα δεν είναι αν υπάρχει ένα άπόλυτο

δριο στήν ανακάλυψη κι εφαρμογή τής γνώσης. Είναι πολύ πιά ειδικό: μπορούμε νά περιμένουμε απ' τήν επιστημονική καί τεχνολογική πρόοδο, όπi θά επιτρέψουν τή δικαιώνιση του καταναλωτισμού, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα τήν επίλυση τών διάφορων κρίσεων πού έχουν ήδη άρχισι νά συσσωρεύονται πίσω του;

Ή αντίφαση τών επιστημονικών λύσεων

Κάθε άπόπειρα εκτίμησης τών πιθανών αποτελεσμάτων τών επιστημονικών καί τεχνολογικών κατακτήσεων, πρέπει νά ξεκινάει άπό μιá εκτίμηση του εξαιρετικά πολύπλοκου κι άλληλένδoτου χαρακτήρα του προβλήματος. Ή άπλή ανακάλυψη ενός υποκατάστατου υλικού, λογουχάρη, δέν είναι άρκετῆ· άν ή παραγωγή του συνεπάγεται μεγάλη δαπάνη ενεργείας ή τή ρύπανση του άέρα καί του νερού, ή κάποιο ένδεχόμενο πρόβλημα άπορρόφησης τών λυμάτων μετά τή χρήση, τότε έχουμε άπλώς λύσει ένα πρόβλημα, επιδεινώνοντας άλλα, πού είναι σέ τελευταία άνάλυση εξίσου σοβαρά.

Θάταν διαφωτιστικό ν' αναφέρουμε ένδεικτικά, τίς συγκεκριμένες αιτίες πού «διέψευσαν» τό Μάλθους πριν άπό μιá περίπου γενιά - δηλαδή, νά ξετάσουμε τίς μεθόδους μέ τίς όποιες είχε άναπτυχθεί «γεωμετρικά», σ' αυτή τήν περίοδο, ή γεωργική πρόσοδος κατά στρέμμα. Ένας διπλασιασμός τής σοδειάς, σέ μιá τέτοια εποχή, δικαιολογημένα θά μπορούσε νά θεωρηθεί σά μιá ένδειξη εκθετικής ανάπτυξης κι ένας τέτοιος διπλασιασμός αναφέρεται, γιά μερικές καλλιέργειες, σάν άποτέλεσμα τής επιστημονικής γεωργικής τεχνολογίας.

Ή θεαματική αύξηση τής παραγωγής καλαμποκιού στίς φάρμες του Ήλλινός (άπό 50 μόδια κατά στρέμμα στά 1949, σέ παραπάνω άπό 90 στά 1968) πραγματοποιήθηκε κυρίως, χάρη στήν άπίθανα πιά έντατική χρήση άζωτοχούχ λιπάσματος, του όποιού ή κατανάλωση τριακονταπλασιάστηκε. Άλλά τό παραπάνω λιπάσμα πού χρειάζoταν γιά νά εξασφαλιστούν τό τελευταία 10 περίπου μόδια (πού πρέπει νά θγάλει σήμερα ό αγρότης γιά νά μίν άναγκαστεί ν' αλλάξει επάγγελμα) δέν άπορρο-

φιέται όλο απ' τήν καλλιέργεια: τό μεγαλύτερο μέρος του καταλήγει στά ποτάμια.

Ή συνακόλουθη ρύπανση (τό νερό μπορεί νά γίνει άκατάλληλο γιά τήν ανθρώπινη κατανάλωση) επιδεινώνει μιá ήδη σοβαρή κατάσταση πού επικρατεί στίς Ε.Π.Α., τών όποιών ό έφοδιασμός τής βιομηχανίας καί τών οικιακών άναγκών μέ νερό άντιμετωπίζει σοβαρό κίνδυνο. Οι προβλέψεις, μέ βάση τό στοιχεια πού άφορούν τή διαρροή οργανικών κατόλοιπων στά φυσικά νερά, οδηγούν στό συμπέρασμα όπi οι μηχανισμοί άνανέωσης του όξυγόνου θάχουν εξαρθρωθεί μέσα σέ 30 περίπου χρόνια - καί πολύ νωρίτερα σέ ιδιαίτερα μολυσμένες περιοχές. Οι συνέπειες μόνο γιά τήν ανθρώπινη υγεία - τό νερό πού έχει μιá φυσιολογική περιεκτικότητα όξυγόνου όρθώνει ένα φραγμό άνάμεσα στον άνθρωπο καί τά μικρόβια του εδάφους - δέν χρειάζεται νά τονιστούν ιδιαίτερα. Άκόμα, πρέπει νά υπολογίσουμε τή ρύπανση απ' τόν υδράργυρο κι άλλα τοξικά μέταλλα, φωσφορικά όλατα κι ούσίες απ' τά νερά τών ύπονόμων· παραμένει άκόμα άγνωστο άν τό συνδυασμένο άποτέλεσμα τών διάφορων αυτών μολυσματικών παραγόντων, άποτελεί άπλώς τή συνισταμένη τών ξεχωριστών τους άποτελεσμάτων, ή άν ό καθένας ξεχωριστά ένισχύει τήν καταστροφική ικανότητα τών άλλων, όπως μός κάνουν νά ύποπτεύομαστε όρισμένοι λόγοι."

Ή μαζική χρήση τών χημικών έντομοκτόνων έχει επίσης συμβάλει στήν αύξηση τής συγκομιδής - μέ άντάλλαγμα μιá ρύπανση του περιβάλλοντος πού μόλις τώρα άρχισε νά γίνεται άντιληπτή καί στή δημιουργία μιás άπρόβλεπτης οικολογικής θλάθης (πού προκάλεσε άνατροπή τής ισορροπίας τών ειδών) πού μερικές φορές έχει οδηγήσει στά πρόθυρα τής καταστροφής τήν ίδια άκριβώς τήν καλλιέργεια πού ύποτίθεται όπi θά προστάτευαν τά έντομοκτόνα."

Οι τεχνολογικές πρόσοδοι αυτού του είδους, λοιπόν, «έλυσαν» πραγματικά ένα συγκεκριμένο πρόβλημα - τό πρόβλημα τής μεγιστοποίησης τής άπόδοσης τών καλλιεργειών (μόνιμα ή προσωρινά). Έλυσαν άκόμα, μέ τήν εύκαιρία θά λέγαμε κι ένα άλλο πρόβλημα: Τό πρόβλημα τής δημιουργίας χώρου γιά ταχύτερους δρόμους καί προεκτάσεις τών πόλεων, πού άπαίτούν ό τόλλαπλασιασμός τών αυτοκινήτων κι ή βιομηχανική δραστηριότητα. (Ή γεωργική παραγωγή τών Ε.Π.Α. μειώθηκε

κατά 16% σ' αυτή τή περίοδο, αλλά ή βελτιωμένη τεχνολογία επέτρεψε μιά αύξηση τής συνολικής παραγωγής κατά 45%, αξιοποιώντας τόν περιορισμένο καλλιεργήσιμο χώρο.)¹⁰

Όμως οι τεχνολογίες αυτές, πέρα απ' τή συμβολή τους στήν επίλυση όλόκληρου του συμπλέγματος των προβλημάτων που εξετάζουμε, στήν πραγματικότητα τά διογκώνουν. Βέβαια, ίσως καταφέρομε, βελτιώνοντας τά βιολογικά μάλλον παρά τά χημικά μέσα, νά έλεγχομε τά έντομα που πλήττουν τίς καλλιέργειες δίχως άλλες όπώλειες. Μπορεί επίσης ν' αναπτυχθούν μέθοδοι που θά έμποδίζουν τή «διάρρηξη» του πλεονάσματος των λιπασμάτων. 'Αλλά τό πρώτο δέν είναι κανένα άπλό πρόβλημα, γιατί προϋποθέτει τή γνώση όλων των παραγόντων που διατηρούν τήν ισορροπία τής ζωής σέ μιά όρισμένη περιοχή κι άκόμα ή λύση του πρέπει ν' άποδειχθεί σάν εφαρμόσιμη σέ μιά κάπως γενικώτερη κλίμακα. 'Η δεύτερη λύση που προτείνεται έχει άποδειχθεί οικονομικά άούφορη. Τό μόνο που μπορούμε νά πούμε προς τό παρόν είναι ότι και στίς δύο περιπτώσεις, οι τεχνικές λύσεις που προσφέρονται δέν είναι καν λύσεις.

Μιά άλλη σημαντική πρόοδος στή γεωργία, ύπήρξε ή ανάπτυξη των ποικιλιών «θαύματα» (όπως τό περίφημο ρύζι IR - 8) που είχαν μιά καταπληκτική άπόδοση. 'Η καλλιέργεια μιάς τέτοιας ποικιλίας φαίνεται ίσως σάν καθαρή έπιτυχία, δίχως άνεπιθύμητες «έπιπλοκές», αλλά έχουν ήδη εκφραστεί άνησυχίες για τίς πιθανές συνέπειες μιάς τόσο έκτεταμένης στροφής στή «μονοκαλλιέργεια» αυτού του είδους.

'Η καλλιέργεια ενός μόνο προϊόντος είναι όμολογουμένως εύάλωτη στήν καταστροφική ικανότητα άκόμα κι ενός μόνο παράσιτου ή παθογόνου όργανισμού· αυτή ή εύπάθεια αύξάνεται ιδιαίτερα, όταν περιορίζεται τό άπόθεμα γονιδίων με τήν καλλιέργεια μιάς μόνο ποικιλίας, που περιορίζει έτσι τό βαθμό προσαρμοστικότητας του φυτού σέ μιά έπίθεση που προέρχεται απ' τό περιβάλλον του. 'Απομένει νά δούμε άν αυτή ή εύπάθεια - για τήν όποία δέ χωρεί καμιά άμφιβολία ότι οδηγεί σέ καταστροφικές άποτυχίες, όπως συνέθεκε με τήν καλλιέργεια τής 'Ιρλανδέζικης πατάτας, στά 1846, όταν τό παράσιτο τής πατάτας έπιωφελήθηκε απ' τίς περιορισμένες άμυντικές ικανότητες του φυτού (κι ό πληθυσμός τής 'Ιρλανδίας μειώθηκε κατά τό ένα τρίτο μέσα σέ δύο χρόνια). 'Ακόμα κι'

άν δέ συμβεί μιά τέτοια καταστροφή, μόνο ή διαπίστωση ή ή ύποψία μιάς άνόλογης έπίθεσης θά επέβαλε τή μαζική και μόνιμη χρησιμοποίηση των χημικών φυτοφαρμάκων - με όλα τους τά έπιζήμια έπακόλουθα για τό περιβάλλον. 'Επομένως είναι καλύτερα νά αναβάλλουμε για μερικά χρόνια τήν αξιολόγηση αυτών των «θαυμάτων».

Αύτες οι εξέλιξεις στόν τομέα τής γεωργίας παρατέθηκαν γιατί έχουν σχέση με τήν εξέταση τής «Μαλθουσιανής πλάνης» στήν αύθεντική κλασική της μορφή. 'Επιβεβαιώνουν φυσικά, πως ό Μάλθους είχε άδικο: ή γεωμετρική αύξηση τής παραγωγής όχι μόνο είναι θεωρητικά δυνατή, αλλά έχει έπιτευχθεί και εξακολουθεί νά πετυχαίνεται. Αύτή ή αύξηση ωστόσο, πραγματοποιείται τώρα μέσα σ' ένα ήδη παραφορτωμένο περιβάλλον, όπου ένα τεράστιο βιομηχανικό κατεστημένο άπαιτεί συνέχεια καινούργια έδάφη, άδειάζει τά άπόβλητά του σέ κάθε διαθέσιμη πηγή νερού και καταναλώνει μεγάλα άποθέματα όρυκτών καισιμίων για νά παρασκευάσει τά χημικά μέσα που άπαιτεί ή γεωργία. 'Επομένως, ή ανάπτυξη τής γεωργίας συμβάλλει αναπόφευκτα στή συνολική σπατάλη των φυσικών πόρων και τή ρύπανση τής θίόσφαιρας. Οι άπαιτήσεις τής βιομηχανίας για έδάφη κι' έργατικά χέρια τήν υποχρεώνουν νά έπιδιώκει μιά άκόμα μεγαλύτερη παραγωγικότητα σ' ένα χώρο που διαταράσσεται ή οικολογία του άπό κάθε σχεδόν μαζική επέμβαση τής τεχνικής.

'Επίσης, είναι εύκολο νά θρούμε παραδείγματα άπό τό χώρο τής μη γεωργικής παραγωγής, όπου οι «λύσεις» που δόθηκαν σ' ένα συγκεκριμένο πρόβλημα έχουν έπιδεινώσει τό όλο σύμπλεγμα.

Οι σταθμοί ήλεκτρικής ενέργειας καίγοντας όρυκτά καύσιμα (πετρέλαιο ή άνθρακιο) καταβροχθίζουν έναν ασύττηρα περιορισμένο παγκόσμιο φυσικό πόρο μοναδικής αξίας σάν πρώτη ύλη (όπως συμβαίνει λ.χ., με τήν πετροχημική βιομηχανία). 'Επιπλέον άποβάλλουν βλαβερά όξειδία στόν άνερα που άναντένομε και αύξάνουν τή θερμοκρασία τής έπιφάνειας του πλανήτη, μ' ένα ρυθμό του όποιου άδυνατούμε νά ύπολογίσουμε τίς έπιπτώσεις («θερμική μόλυνση»). Σάν ύποπροϊόν, ή θερμότητα που άποδεσμεύεται, άνεβαζει τή θερμοκρασία των ποταμών που άποχετεύεται ό σταθμός, σ' ένα βαθμό που μπορεί ν' άνατρέψει ριζικά τήν οικολογική τους ισορροπία.

Είναι πασιγνωστή ή τεχνολογική λύση σ' αυτή τή σπατάλη τών αναντικατάστατων πρίτων υλών, πού συνοδεύεται από μία διάχυτη ρύπανση: πρόκειται γιά τόν αντίδραστήρα πυρηνικής διάσπασης. 'Ο τελευταίος λύνει τό πρόβλημα τής διατήρησης τών όρυκτών καυσίμων κι αποβάλλει πολύ λιγότερα όξειδια. 'Ως εδώ πάμε καλό, άλλα ό πυρηνικός αντίδραστήρας προκαλεί κατά 60% μεγαλύτερη θερμική μόλυνση (πράγμα πού συνεπάγεται φυσικά πολύ σοβαρότερες συνέπειες γιά τή ζωή τού ποταμού, πού θερμαίνει τό ψυχρό νερό του), εισάγει ένα πολύ πιά επικίνδυνο μολυσματικό παράγοντα μέ τή μορφή άκτινοβολίας ύψηλης ενεργείας και παρουσιάζει ένα δόλοτελα νέο πρόβλημα άπορρόφησης τών θανάσιμων συσσωρεύσεων τών ραδιενεργών αποβλήτων του. Δέν έχει άκόμα θρεθεί καμιά ίκανοποιητική λύση, τόσο γιά τήν άκτινοβολία όσο και γιά τό πρόβλημα τών αποβλήτων και μόνο ή σχετικά περιορισμένη χρήση τών αντίδραστήρων συγκρατεί πρós τό παρόν τά προβλήματα αυτά κάτω άπ' τό κρίσιμο επίπεδο. Μιά σημαντική αντικατάσταση τών σταθμών πού λειτουργούν μέ όρυκτά καύσιμα, μέ πυρηνικούς σταθμούς, θά έφερνε τόν κόσμο άντιμέτωπο μέ τό πιά θανάσιμο κι έπείγον πρόβλημα πού έχει ποτέ γνωρίσει.

'Η περίπτωση τών άπορρυπαντικών προσφέρει ένα άλλο παράδειγμα μιάς διφορούμενης έπιστημονικής «προόδου». Σάν πετροχημικά ύποκατάστατα τού σαπουνιού, ή παραγωγή τους δέν περιορίζεται από τή διαθεσιμότητα ζωικών και φυτικών λιπών κι ή δύναμη καθαρισμού τους είναι μεγαλύτερη. 'Η κατασκευή τους όμως άπαιτεί τριπλάσια ενεργεία άπ' ότι ή κατασκευή τού σαπουνιού, πράγμα πού συνεπάγεται μεγαλύτερη μόλυνση τού άέρα έξαιτίας τών καυσίμων κι επιπλέον άπρόβλεπτες βλαβερές ποσότητες ύδραργύρου. Τά μειονεκτήματα αυτά είναι όμως μικρότερα σέ σύγκριση μέ τή μόλυνση τού νερού πού προκαλείται μετά τή χρήση τους - είτε μέ τή μορφή αδιάσπαστων ουσιών πού περνούν άναλλοίωτες άπ' τούς ύπονόμους στίς καλλιέργειες, φωσφορικών άλάτων πού ενισχύουν τήν υπερτροφική ανάπτυξη τών φυκιών ή τού ύποκατάστατου τών φωσφορικών άλάτων («N.T.A.»), πού έχει άποδειχθεί ότι προκαλεί γενετικές άνωμαλίες στό πειραματόζωα.

‘Η έπιστήμη δέν μπορεί νά σώσει τόν Καταναλωτισμό

Πρέπει ν' άντιληφθούμε ότι κάθε άνάλογη «πρόοδος» βρίσκεται στήν πραγματικότητα σέ άπόλυτη συνέχεια μέ τήν παράδοση τής έπιστημονικής προόδου και θάταν λάθος νά θεωρηθεί σάν άτυχής παρέκκλιση. Οι παρενέργειές τους ήταν άποτέλεσμα τής επέκτασης τής παραγωγής στή σημερινή τής κλιμάκωση, πράγμα πού έπηρεάζει ριζικά τό περιβάλλον, μ' έναν τρόπο πού ήταν σχεδόν άγνωστος στό παρελθόν και τών κριτηρίων τής παραγωγής, πού είναι ένσωματωμένα μέσα στό καταναλωτικό σύστημα.

Σέ μία όρθολογιστική κοινωνία, κάθε παρόμοια πρόοδος θά έρευνάται προσεκτικά γιά νά καθοριστεί ό συνολικός τής άντίκτυπος πάνω στό περιβάλλον. Μέ τά σημερινά δεδομένα τών οικολογικών μας γνώσεων πού, στίς περισσότερες περιπτώσεις, είναι τελείως άνεπαρκείς γιά νά επιτρέψουν βάσιμες προβλέψεις στό θεωρητικό επίπεδο, αυτό θά προϋπόθετε μία μακρόχρονη δοκιμαστική περίοδο, έκτεταμένες έργαστηριακές μελέτες κι έπιφυλακτική σταδιακή ανάπτυξη. 'Αλλ' αυτός δέν είναι ό τρόπος μέ τών όποιο λειτουργεί ή καταναλωτική κοινωνία κι είναι άμφίβολο άν μπορεί νά τροποποιηθεί ώστε νά επιτρέψει μία τέτοια προγραμματισμένη καθυστέρηση, γιά λόγους πού θά εξηγήσουμε παρακάτω. 'Ωστόσο οι ρυθμοί ανάπτυξης κι οι τάσεις πού οδηγούν τή Λέσχη τής Ρώμης κι άλλους οργανισμούς στήν πρόβλεψη τής καταστροφής, είναι οι ρυθμοί ανάπτυξης κι οι τάσεις τής καταναλωτικής κοινωνίας στή σημερινή τής μορφή. 'Επομένως τό πρόβλημα πού μάς άσασχολεί είναι άν ή έπιστήμη κι ή τεχνολογία μπορούν ν' άποτρέψουν αυτή τή καταστροφή, *έφ' όσον δεχθούμε σά δοσμένα τά αξιώματα τού καταναλωτισμού.*

Είναι φανερό ότι ή άποψη πού υιοθετούμε εδώ, είναι πώς τό καθήκον αυτό ξεπερνάει τίς δυνατότητες τής σημερινής έπιστημονικής μας προσπάθειας. Μιά τέτοια άποψη, βέβαια, δέν μπορεί νά ύποστηριχθεί μέ άπόλυτη βεβαιότητα. Είναι πιθανό νά προδεύσει τρομερά ή έπιστήμη τής οικολογίας και νά πραγματοποιηθεί μία ριζική τροποποίηση τής πειραματικής τεχνι-

κης και του τρόπου τής θεωρητικής κατανόησης, κάτω απ' τήν πίεση τής φοβερής αναγκαιότητας. Πάντως, αντί να επαναπαυόμαστε σέ εύθεβεις πόθους ή σέ κάποια άνεδαφική «πίστη» γιά τήν παντοδυναμία τής έπιστήμης, είναι ανάγκη νά ξεετάσομε άν τά σημερινά δεδομένα δείχνουν ότι πραγματοποιείται ή έπίκειται άμεσα ένας παρόμοιος μετασχηματισμός. Είναι άλήθεια ότι οι άνησυχίες γιά τίς οικολογικές συνέπειες είναι σήμερα περισσότερο διαδεδομένες άπό άλλοτε, αλλά τίποτα δέ φανερώνει ότι αυτή ή άνασφάλεια οδηγεί στις νέες λύσεις πού άπαιτούνται.

Μπορεί νά φαίνεται άπίστευτο ότι ή έπιστήμη τά βρίσκει σκουρα μπροστά σ' ένα τέτοιο πρόβλημα, στό κάτω-κάτω, άφού μπορούμε νά στείλλουμε ανθρώπους στό φεγγάρι... 'Αλλά αυτή ή έκπληξη βασίζεται σέ τελευταία άνάλυση σέ μία παρεξήγηση του τρόπου μέ τόν όποιο ή έπιστήμη επαναπαύεται στή δική της έκδοχή γιά τήν «υποποίηση τής λογικής». 'Η έπιστημονική πρόσδος χρησιμοποιούσε πάντα τή στρατηγική τής προέλασης, όπου συναντούσε μικρή αντίσταση, του χειρισμού εκείνων τών προβλημάτων πού τό σημερινό μας έπίπεδο μάς έπιτρέπει νά λύσουμε. Κι αυτό σήμαινε βασικά στήν πράξη τή βαθύτερη μελέτη συγκυριών, όπου ένας μόνο νόμος έξουσιάζει τά φαινόμενα. Οι συγκυρίες όμως, όπου δυό νόμοι, δυό άλληλεπιδράσεις, είναι έξισου σημαντικές, είναι εκείνες οι όποίες γενούν τά προβλήματα πού θεωρούνται γενικά δύσκολα.

Ένα άπλό παράδειγμα μάς προσφέρει ή κλασική, δηλαδή, ή πρίν απ' τόν 'Αϊνστάϊν, άστρονομική θεωρία. 'Απ' τόν καιρό του Νεύτωνα γνωρίζουμε τόν άκριβή τύπο τής έλξης πού άσκει ή θαρύτητα άνάμεσα σέ δυό σώματα (νόμος του άντιστρόφου τετραγώνου). Μπορούμε νά γράψουμε τίς έξισώσεις πού καθορίζουν τήν κίνηση όποιοδήποτε άριθμού σωμάτων πού άλληλοεπιδρούν μ' αυτόν τόν τρόπο. Κάτω άπό ποιές συνθήκες όμως μπορούμε νά λύσουμε μέ άκρίβεια, αυτές τίς έξισώσεις; 'Όταν ό άριθμός τών σωμάτων είναι δυό, δηλαδή, όταν εμφανίζεται στό πρόβλημα μόνο μία άλληλεπίδραση. Τό πρόβλημα τριών σωμάτων έξακολουθεί νάναί πέρα απ' τίς δυνατότητές μας. Περιοριζόμαστε σέ κατά προσέγγιση ύπολογισμούς ή σέ άριθμητικούς, βήμα πρós βήμα, ύπολογισμούς μ' ένα κομπιούτερ.

'Αλλά τό πρόβλημα τής ανθρώπινης άλληλεπίδρασης μέ τό

περιβάλλον, περιλαμβάνει, άκόμα και στις πιό άπλές περιπτώσεις, δεκάδες κι Ίσως κι έκατοντάδες ξεχωριστών άλληλεπιδράσεων. Κάτω απ' αυτές τίς συνθήκες, δέν έχουμε παρά νά ρίξουμε μία ματιά σ' ένα έγχειρίδιο μαθηματικής οικολογίας γιά νά διαπιστώσουμε συγκριτικά τήν άδυναμία μας. Οι πιό τολμηρές και συχνά πιό έξυπνες έπιθέσεις, προσφέρουν πρότυπα πού είναι φανερά άνεπαρκή και καταλήγουν σέ συμπεράσματα πού ή εφαρμογή τους στόν πραγματικό κόσμο παραμένει πολύ άμφίβολη. Στόν τομέα αυτό, δύσκολα μπορεί νά πεί κανείς ότι έχουμε άρχισι νά καταλαβαίνουμε τήν άλήθεια.

Αυτή ή θεωρητική φτώχεια δέ σημαίνει, φυσικά, πώς ή έπιστήμη δέν έχει νά προσφέρει τίποτα. Μπορεί νά έπισημάνει τούς κινδύνους, νά περιγράψει πιθανές άλληλεπιδράσεις και νά καταρτίσει ένα πρόγραμμα μελέτης και πειρατισμού. 'Αλλά αυτό άκριβώς είναι πού δέν τής έπιτρέπουν νά κάνει, πού δέν τής δίνουν ούτε τό χρόνο ούτε τή δύναμη νά τό κάνει, μέσα στή δυναμική του καταναλωτισμού.

Μπορούμε τώρα νά εκφράσουμε μία γνώμη πάνω στή μελέτη τής Λέσχης τής Ρώμης, τήν όποία παίρνουμε σά δείγμα πολλών παρόμοιων προβλέψεων, πού έχουν γίνει άπό έπιστημονες διαφόρων ειδικοτήτων. Δέ χρειάζεται νά ύποστηρίξουμε ούτε τά δεδομένα τής εισαγωγής της, ούτε τό σύνολο τών ύποθέσεών της, πού ή κριτική τους θάταν χρήσιμη άπό πολλές άπόψεις. 'Αλλά άν τήν έρμηνεύσουμε σά μία πρόβλεψη τής καταστροφής του περιβάλλοντος, πού στηρίζεται στό γεγονός ότι τά κριτήρια του καταναλωτισμού έξακολουθούν νά έξουσιάζουν τίς άναπτυγμένες οικονομίες, τότε πρέπει ν' άναγκάσουμε ότι αυτή ή πρόβλεψη είναι άρκετά εύλογη. Ούτε μπορούμε πιά νά τρέφουμε μεγάλες έλπίδες πώς ή έπιστημονική πρόσδος θά κατορθώσει ν' άποτρέψει μία καταστροφή πού θά έκδηλωθει μέ τόν εκφυλισμό του παγκόσμιου περιβάλλοντος και θά κορυφωθεί μέ τήν άδυναμία του νά προστατεύσει τόν τότε πληθυσμό.

Πώς μπορεί να σταθεροποιηθεί ή επερχόμενη κοινωνία;

Οι οικολογικοί κίνδυνοι για την ανθρωπότητα, τούς οποίους μπορούμε τώρα να προβλέψουμε, πηγάζουν, λοιπόν, απ' τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα της παραγωγής σε μιά καταναλωτική κοινωνία. Απ' τή μιά μεριά υπάρχει ή ανεύθυνη τεχνολογία της κι απ' τήν άλλη, ή έμφυτη τάση της να παραβιάζει κάθε λογικό όριο. Έπομένως, τό κρίσιμο έρώτημα για μός παίρνει τήν ακόλουθη μορφή: Ποιά μορφή κοινωνίας, ή όποία νά σφερείται αυτά τά όλέθρια χαρακτηριστικά, μπορούμε νά δραματιστούμε και πώς μπορεί νά πραγματοποιηθεί μιά τέτοια κοινωνία;

Αν περιορίσουμε τήν έρευνά μας στόν καθαρά οικονομικό τομέα, προκύπτει μιά έτομη άπάντηση. Ό καπιταλιστικός σχεδιασμός, πού άποβλέπει στό κέρδος, ό όποιος συνεπάγεται τή μαζική διοχέτευση τής ζήτησης τών καταναλωτών, μέσος εκείνα άκριβώς τά κανάλια πού είναι τά πιο βλαβερά για τό ανθρώπινο μέλλον, πρέπει ν' άντικαταστήθει από ένα διαφορετικό είδος κεντρικού προγραμματισμού πού θά υιοθετεί πιο προνοητικά κι όρθολογιστικά κριτήρια για τήν παραγωγή, παίρνοντας σοβαρά υπόψη τό πραγματικό συνολικό κοινωνικό κόστος ενός αγαθού, πού περιλαμβάνει τή χρήση τών περιορισμένων πρώτων ύλών και τή φθορά ενός περιορισμένου περιβάλλοντος.

Στό μέτρο αυτό, ή άπάντηση εκείνη μπορεί νά φαίνεται ικανοποιητική, αλλά στην πραγματικότητα δέν καλύπτει άρκετά τό πρόβλημα. Σίγουρα ό καπιταλισμός πρέπει νά εξαλειφθεί, για νά εξαφανιστεί ό καταναλωτισμός κι ή παραγωγή νά κατευθύνεται από ένα όρθολογιστικό σχεδιασμό, αλλά ή περιγραφή τής κοινωνίας πού θά τόν άντικαταστήσει, ή όποια μόλις έγινε, πάσχει από μιά μοιραία άφαίρεση.

Είναι άφηρημένη γιατί είναι άτελής και δέν περιγράφει μιά ανθρώπινη κοινωνία στό σύνολό της. Η σφαίρα τής παραγωγής, συμπεριλαμβανομένων στόν όρο αυτό και τών βοηθητικών θεσμών, όπως είναι τά ρυθμιστικά της σώματα (άδιάφορο άν είναι έμπορικές συντεχνίες, συνδικαλιστικές ενώσεις ή κρατικές

έπιτροπές σχεδιασμού) δέν ύφίσταται ποτέ σάν κάτι αούθωπαρκτο, αλλά σά μιά άφηρημένη πλευρά ενός κοινωνικού συνόλου.

Οί θεσμοί κι οί άξίες αυτού του ζωντανού συνόλου, θάνα βέβαια άκατανόητοι, άν παραβλέψουμε τή σημασία τής παραγωγικής σφαίρας πού άποτελεί τόν σκελετό και καθορίζει, για νά τό πούμε έτσι, τίς μεταβολικές παραμέτρους του κοινωνικού όργανισμού. Παρόλα αυτά, δέ θάπρεπε νά έξαπατηθούμε απ' όποιαδήποτε παραπλανητική χρήση τών έννοιών «βάση» και «έποικοδόμημα», πού θά κατέληγε νά ύποτιμάει τήν πραγματικότητα και τήν άναγκαιότητα του μέρους εκείνου τής κοινωνίας πού δέν περιλαμβάνεται στην παραγωγική σφαίρα.

Έδώ, άν όχι παντού, ή άλήθεια βρίσκεται στο σύνολο και τό τελευταίο - μιά ανθρώπινη κοινωνία - δέν μπορεί νά ύφίσταται δίχως τούς πολιτικούς και κοινωνικούς εκείνους θεσμούς πού επικυρώνουν και σταθεροποιούν τόν τρόπο παραγωγής πού επικρατεί.

Ό « Καταναλωτισμός » δέν άποτελεί άπλάς ένα καθορισμένο στάδιο στίς παραγωγικές κι έμπορικές διαδικασίες του καπιταλιστικού συστήματος, αλλά συνοδεύεται από ένα όλόκληρο φάσμα κοινωνικών και πολιτικών επιπτώσεων πού καθορίζουν μιά κοινωνική όλότητα. Η σχετική σταθερότητα του, για μιά όλόκληρη περίοδο, επιτεύχθηκε σάν τελικό άποτέλεσμα μιάς διαδικασίας τής ιστορικής ανάπτυξης, στην πορεία τής όποίας αναπτύχθηκαν θεσμοί κι άξίες πού ήταν σύμφωνες μέ τή παραγωγική του βάση. Αν θέλουμε νά πραγματοποιήσουμε μιά κοινωνία πέρα απ' αυτόν - κι έχουμε δει πώς ή έπιβίωση του ανθρώπου εξαρτιέται απ' αυτό άκριβώς τό πέρασμα - τότε δέν πρέπει νά προτείνουμε άπλάς μιά εναλλακτική παραγωγική βάση. Απαιτείται κάτι μεγαλύτερο, δηλαδή, κάτι πού θ' άντικαταστήσει τήν καταναλωτική κοινωνία σά σύνολο.

Φυσικά, υπάρχουν πολλοί τρόποι για νά παρακάμψουμε αυτή τήν ύποχρέωση. Μπορούμε άπλάς ν' άρνηθούμε νά «προκαθορίσουμε» τό μέλλον με τέτοια λεπτομέρεια, αφήνοντάς τό νά διαμορφωθεί μόνο του μετά τήν ήττα του καπιταλισμού. Η, μέ μιά περισσότερο φανερή επιτήδευση, μπορούμε νά επαναπαυθούμε σε μιά άλλαγή τής παραγωγικής βάσης, πού θά δημιουργήσει τούς δικούς της θεσμούς και τίς δικές της άξίες για νά σταθεροποιήσει αυτή τήν άλλαγμένη βάση, αλλά ένας τέτοιος μηχανιστικός «μαρξισμός» θά όφειλε λιγότερα στο

Μάρξ και περισσότερο στον Κάουτσκι ή τον Στάλιν.

“Αν τό κάναμε, ή παράλειψή μας θά μάς κληροδοτούσε τίς ίδιες άνεπιθύμητες συνέπειες. Θά προτεινάμε μιά μελλοντική κοινωνία τής όποιας τή σταθερότητα δέ θά μπορούσαμε ν’ άποδείξουμε, μιά τακτική πού είναι περισσότερο «ουτοπική» παρά «έπισημονική». Αυτό τό μειονέκτημα δέν πρέπει νά μάς άνησυχεί υπερβολικά, δοσμένου του άκαταμάχητου παραδείγματος τής κοινωνικοποιημένης θιομηχανίας, πού ύπάρχει σήμερα σά γεγονός, πολύ σοβαρότερες είναι οι συνέπειες γιά τήν πολιτική πρακτική πού έμπεριέχει. Στο μέτρο πού μάς είναι άγνωστοι οι θεσμοί κι οι άξίες πού θά σταθεροποιήσουν τή μελλοντική κοινωνία, θάμαστε έξισου άνίσχυροι νά δούμε πώς θ’ άναπτυχθούν μέσα άπ’ τή μαζική πάλη πού άποβλέπει στην έγκαθίδρυση τής κοινωνίας αυτής. Όμως μόνο μέσα άπ’ τή μαζική αυτή πάλη μπορούν, λογουχάρη, νά ξεπροβάλλουν και ν’ άναπτυχθούν οι άξίες αυτές, εκτός άν επιμένουμε νά πιστεύουμε σέ κάποια «έξωτερική» δύναμη πού μπορεί νά τίς έμφυτέψει, στο πρόσωπο ενός Θεού, ενός Ρόμπερτ Όουεν ή κάποιου έπιτροπής γιά τήν Πολιτιστική Έπανάσταση, προικισμένων μέ πανίσχυρες προπαγανδιστικές δυνάμεις.

Δίχως αυτή τή γνώση, είμαστε επίσης περιορισμένοι προκειμένου ν’ άντληθούμε ποιά είναι ή σημασία τής πάλης. Ένα σημαντικό μέρος τής Ιστορικής τής σημασίας – ό τρόπος πού ή πάλη αυτή δημιουργεί νέους ανθρώπους γιά μιά νέα κοινωνία – θά μάς διαφεύγει άναπόφευκτα και εύκολα θά μπορούσαμε ν’ άγνοήσουμε ή άκόμα και νά εναντιωθούμε στα ίδια άκριβώς τά χαρακτηριστικά τής, πού είναι τά πιο ούσιώδη γιά τήν τελική τής έκβαση.

‘Επομένως τό ζήτημα τής σταθερότητας τής νέας κοινωνίας, τών θεσμών κι άξιών πού κατά ένα μέρος θά προϋποθέτει και κατά ένα άλλο θ’ άναπτύξει, είναι ένα ζωτικό πρόβλημα πού δέν μπορεί νά παρακαμφθεί άτιμώρητα. Δέν πρόκειται γιά κανένα άκαδημαϊκό έρώτημα πού μπορεί ν’ άφειθεί μέ σιγουριά στο πέρασμα του χρόνου, αλλά γιά ένα θέμα πού έχει άμεση σημασία άναφορικά μέ τό νά προσφέρει στίς σημερινές προσπάθειες μιά προοπτική, ένα άποφασιστικό δεσμό άνάμεσα στους τωρινούς άγώνες και τό μελλοντικό τους στόχο.

Οι καταναλωτικές άξίες σάν ύποκατάστατο

Αυτός ό μελλοντικός στόχος βάζι ένα τέλος στον καταναλωτισμό. Πρέπει λοιπόν ν’ άρχίσουμε εξετάζοντας τή φύση τής σταθερότητας πού άπολαμβάνει σήμερα ή καταναλωτική κοινωνία. Υπάρχει κάποια ιδιαίτερη πλευρά αυτής τής σταθερότητας πού έχει κάποια ειδική συσχέτιση μέ τή συζήτηση αυτή: οι κοινωνικές άξίες πού εξασφαλίζουν τή μαζική τής άποδοχή.

Αυτές οι κοινωνικές άξίες είναι βασικά πολύ γνωστές κι έχουν γίνει, σχεδόν παγκόσμια, παρεδεκτές σά «φυσικές», δηλαδή, ή έπιθυμία νά κατέχει κανείς άντικείμενα πού έχουν άξια χρήσης, ν’ άντικειμενοποιείται μέσα άπ’ τά αγαθά πού του «άνήκουν», ν’ άνέβει κοινωνικά, ν’ άπολαμβάνει τήν κοινωνική εκτίμηση κ.λ.π.. Γιά νά εκτιμήσουμε τή δύναμη και τήν έπιβολή αυτών τών άξιών, δέ χρειάζεται παρά μόνο ν’ άναφέρουμε πάλι τίς ανταγωνιστικές άξίες πού συγκριτικά είναι παραγνωρισμένες.

‘Αρχίζουμε μέ τήν κοινότοπη υπευθύμηση ότι όταν διαθέτει κανείς τό χρόνο, μπορεί νά ένεργεί έλεύθερα. ‘Αν συμφωνήσουμε νά ύποταχθούμε στίς ύπαγορεύσεις κάποιου έξωτερικού παράγοντα γιά μιά όρισμένη περίοδο, περιορίζουμε σοβαρά τήν έλευθερία μας γιά τό διάστημα αυτό. Τώρα, ή κατάσταση του προλεταριάτου έχει τοποθετήσει Ιστορικά τό αίτημα, ένα αίτημα πού έπβάλλεται άπ’ τήν άνάγκη έπιβίωσης, – έρμηνευμένη όπως περίπου ισχύει και γιά τά ζώα – νά παραχωρείται τόση άκριβώς έλευθερία άπ’ τό μέγεθος του διαθέσιμου χρόνου ενός μισοσυντήρητου, όση άκριβώς είναι κι ή άνάγκη του γιά τροφή, στέγη και ρουχισμό. ‘Αλλά όπως έχουμε ήδη δει, αυτό πού άξίζει νά προσέξουμε, άναφορικά μέ τή στάση τών μαζών άπέναντι στην έλευθερία, μέσα στην καταναλωτική κοινωνία, είναι ότι αυτή ή θυσία γίνεται γιά τήν άπόκτηση αγαθών, δίχως τά όποια θά μπορούσε κανείς εύκολα νά έπιβιώσει. Είκοσι περίπου ώρες τή βδομάδα ενεργητικής δραστηριότητας, σέ μιά τόσο πολύ άναπτυγμένη καταναλωτική κοινωνία όπως εκείνη τών Ε.Π.Α., προσφέρονται σάν άντάλλαγμα γιά τήν Ικανοποίηση τής τεχνητής ζήτησης.

Όύτε μπορούμε νά πούμε πώς οι περιορισμοί του συνηθισμένου χώρου εργασίας, αφήνουν περιθώρια γιά μιά σημαν-

τική Ικανοποίηση μέσα σ' αυτό τόν πουλημένο χρόνο. Για τόν κοινό εργάτη, ή εργασία είναι τόσο βαρετή, εύτελής κι άσημαντη, άπ' τήν άποψη τής άτομικής του όλοκλήρωσης, όσο ποτέ και τό εργοστάσιο παραμένει ή μικρογραφία τής ώμής δικτατορίας, μέσα στις άυστηρά Ιεραρχικές του σχέσεις. 'Ο τεχνίτης τής κάποιας χαμηλής εξειδίκευσης, άντιμετωπίζει έντελώς άνάλογες συνθήκες, ενώ ό περιορισμός τών άνωτέρων ειδικοτήτων σέ «μιοο-δημιουργικές» έργασίες είναι από πολλές άπόψεις πιο καταστροφικός.

'Η όλη εικόνα παραμένει άναλλοίωτη στα βασικά χαρακτηριστικά, άκόμα κι άν άναφέρουμε τούς λίγους τυχερούς πού ή δουλειά τους τούς έπιτρέπει κάποια άύθεντική δημιουργικότητα κι όλοκλήρωση, πού ωστόσο έξασθενίζει στή πράξη άπ' τό διαστρεβλωτικό πλαίσιο τής παραγωγής, ή όποία άποβλέπει στό κέρδος. Είναι μιά εικόνα μαζικής καταπίεσης, τό πνίξιμο κάθε παρόρμησης για άυτο-όλοκλήρωση στήν πιο σημαντική περίοδο τής ζωής μας, ή σπατάλη ζωτικών δυνάμεων σέ καθήκοντα πού κανέναν ποτέ δέ θά όνειρευόταν, άν διόλεγε έλεύθερα.

Δέν είναι λοιπόν δύσκολο νά καταλάβουμε γιατί άναγκάζονται οι άνθρωποι νά προσφέρουν σάν άντάλλαγμα ένα μεγάλο μέρος άπ' τή ζωή τους, άφοδ δέν μπορούν ν' άποκτήσουν διαφορετικά τά βασικά άναγκαία. 'Αλλά τό γεγονός ότι εκατομμύρια άνθρωποι είναι πρόθυμοι νά θυσιάσουν τό διπλάσιο χρόνο άπ' όσο χρειάζονται για μιά λογική διαβίωση, όταν ό έπιπλέον χρόνος άνταμείβεται μέ έμπορεύματα κι υπηρεσίες τών όποίων ή άξία χρήσης είναι ούσιαστικά ψυχολογική, άποτελει μιά σημαντική άπότιση φόρου τιμής στήν έπιτυχία τής δομής του καταναλωτικού και τών κυρίαρχων άξιών του.

Οι καταναλωτικές άξίες σά δικαιολογία

'Η άυτο-όλοκλήρωση κατά τή διάρκεια του χρόνου τής δουλειάς είναι λοιπόν ένα άπ' τά «άσθητά» πού ή άξία τους ύποβιβάζεται άπ' τόν καταναλωτισμό. Κι αυτός δέν είναι παρά ένας μόνο άπ' τούς δρόμους, οι όποιοι όδηγούν στήν άυτο-όλοκλήρωση, πού μπλοκάρονται άπ' τics λειτουργίες αυτής τής

κοινωνίας. 'Όπως άκριβώς ή βιομηχανία τής έξαρτείται άπ' τή δημιουργία και τή διατήρηση του μαζικού καταναλωτή, έτσι κι ή πολιτική τής δομή, βασίζεται στό μαζικό ψηφοφόρο και στό μαζικό πολίτη. Δίκτυα θεομοποιημένης και γραφειοκρατικής κυριαρχίας τόν περιβάλλουν σέ κάθε φάση τής κοινωνικής ζωής, συντριβοντας τήν άτομική ή κοινοτική πρωτοβουλία κι έτοιμα νά επιβάλλουν παραδειγματική τιμωρία σέ όσους δέ συμμορφώνονται. Σά καταναλωτής είναι άπόλυτα έλεύθερος ν' αγοράσει ότι έπιθυμεί, άπ' τή σειρά τών προϊόντων πού τόν έχουν προγραμματίσει νά «χρειάζεται», σέ κάθε άλλη κοινωνική σφαίρα, κουλουριάζεται στή βάση μιάς Ιεραρχικής πυραμίδας, δίχως γενικά νά ξέρει όστω ποιά είναι ή κορυφή τής και ποια-νού τics άποφάσεις δέν είναι ίσως σέ θέση νά επηρεάσει.

Φυσικά, στήν πραγματικότητα, δέν κατόρθωσαν ποτέ νά μεταμορφώσουν τόν άνθρωπο σ' αυτόν τόν «τέλειο καταναλωτή», οι διαφημιστικές εταιρείες δέ δημιούργησαν ποτέ τήν άπόλυτα εύπλαστη αγορά πού θά ήθελαν, γιατί ή μαζική αντίσταση δέν άφήνει νά σβύσει ή γραμμή πού διαχωρίζει τόν άνθρωπο άπ' τό ρομπότ κι όλοένα εμφανίζονται νέοι πλοείς έξεγερσης. 'Όμως παραμένει άληθινό τό ότι, για τήν πλειοψηφία, ή άυτο-όλοκλήρωση, μέ όλη τήν άληθινή σημασία τής, έξοστρακίζεται άπ' τics κοινωνικές δομές μέσα στις όποίες ζει. Παντού ύπάρχουν οι θεσμοί πού χρησιμεύουν για τήν καταστολή τής κι αυτό συμβαίνει σέ μιά έποχή πού οι λογικές δικαιολογίες μιάς τέτοιας καταστολής - πού στηρίζονται παραδοσιακά στους σιδερένιους φυσικούς νόμους τής παραγωγής και τών άναγκών τής - έχουν ξεφτίσει φθάνοντας σήμερα σχεδόν στό μηδέν.

Γιά νά εκτιμήσουμε άπόλυτα πόσο σημαντικό ρόλο παίζουν οι καταναλωτικές άξίες, άξίζει νά έπισημάσουμε τics Ικανοποιήσεις πού λείπουν - και χωρίς νά ύπάρχει σπουδαίος λόγος - άπ' τήν καταναλωτική κοινωνία... Γιατί τό δικαίωμα τής «εκλογής», ή έπιβεβαίωση τής προσωπικότητας, ή έμπειρία του καινούργιου, περιορίζονται όλοένα και περισσότερο στό χώρο τής αγοράς, στήν άπλή πράξη ν' αγοράζουμε. Αύτή είναι ή «δύναμη» πού πρέπει νά καλύψει τό κενό άπ' τήν άπώλεια όλων τών άλλων.

'Ο 'Ιλιος βλέπει αυτό τό στραγγάλισμα τής δημιουργικότητας ή άκόμα και τής άπλής άυτο-έπιβεβαίωσης, σάν έλλειψη

τών «συστατικών στοιχείων της ενεργητικότητας», των εϋκαιριών για μία ενεργητική ολοκλήρωση του έαυτού μας. Άλλα αυτή η Έλλειψη δέν είναι απλά και μόνο ένα υπερδομικό ράγισμα πού μπορεί νά επισκευαστεί μέ μία αλλαγή στήν εκπαιδευτική διαδικασία: αποτελεί τό αναγκαίο και πανταχού παρόν σημάδι του καταπιεστικού χαρακτήρα του άναπτυγμένου καπιταλισμού. Μιά κοινωνία πού βασίζεται πάνω στή διαχείριση και τή διοίκηση των αναγκών δέ θ' άνεχθεί άνταγωνισμό από άλλες άνάγκες – όπως οι άνάγκες για τήν ολοκλήρωση του έαυτού μας – πού δέν μπορούν νά ικανοποιηθούν από ένα έτοιμοπαράδοτο προϊόν. Δέν έπισημαίνουμε έδώ μία συνειδητή συνωμοσία: μερικά πράγματα φαίνονται νά δουλεύουν καλά, άλλα πάλι όχι.

Σ' αυτή τή σκιαγράφηση του ρόλου των καταναλωτικών αξιών, έχει τονιστεί σκόπιμα ό άναπληρωματικός τους χαρακτήρας. Είναι αλήθεια ότι τά «άγαθά», των όποιων τήν Έλλειψη άναπληρώνουν οι άξίες αυτές, δέν υπήρξαν ποτέ κατάφωρο χαρακτηριστικό τής ζωής των μαζών άκόμα και στίς προγενέστερες ταξικές κοινωνίες: τότε όμως τό κοινωνικό περιεχόμενο τής δικαιολογίας ήταν ριζικά διαφορετικό.

Όπως πολύ σωστά έχει παρατηρήσει ό Μαρκοϋζε, τό κενό άνάμεσα στό βαθμό τής καταπίεσης πού έπιβάλλει ή πειθαρχία τής παραγωγής και στό βαθμό τής «έμπλέων» καταπίεσης πού πραγματικά υπάρχει, δέν υπήρξε ποτέ τόσο κατάφωρο. Άκόμα κι οι ίδεολογίες πού ήταν άλλοτε τόσο σημαντικές στό νά «δικαιολογήσουν» τήν άνάγκη για καταπίεση έχουν χάσει κατά πολύ τό παλιό τους κύρος, είτε ήταν θρησκευτικά πιστεύω, είτε παραμύθια βασισμένα στό μύθο τής «έλευθέρης έπιχείρησης» (ό καθένας μπορεί νά γίνει πλούσιος άν δουλέψει άρκετά σκληρά, οι μεγασιάνες του πλούτου είναι εξαιρετικές περιπτώσεις ανθρώπων πού έπιβραβεύτηκαν για τήν προνοητική έπιμονή κι εργατικότητα τους).

Η καπιταλιστική λύση στό πρόβλημα τής δικαιολόγησης τής παράλογης καταπίεσης είναι άπατηλά άπλή: πηγάζει κατευθείαν άπ' τήν ίδια τήν παραγωγή του καταναλωτισμού. Η οικονομία αυτό-δικαιώνεται: παράγει άγαθά, άγαθά πού ποτέ άλλοτε δέν ήταν προσιτά στίς μάζες, όλο και πιο σύγχρονα και καταπληκτικά από χρόνο σέ χρόνο. Τό πρόβλημα δέν προκύπτει άναφορικά μέ τήν ποιότητα των ικανοποιήσεων πού έξ-

ασφαλίζουν αυτά τά άγαθά. Είναι αλήθεια πώς θά μπορούσε κάποιος ν' άμφιβάλλει για τό άν τό φάσμα των παραγόμενων άγαθών άντικατοπτρίζει μία όρθολογιστική κατανομή των πρώτων ύλών, άν οι συνθήκες παραγωγής τους δέν κλείνουν όριστικά για τίς μάζες ζυτικές σφαίρες ικανοποίησης. Άλλά τέτοιες άμφιβολίες συνεπάγονται μία σύγκριση, τή θεώρηση άλλων οικονομικών και κοινωνικών ρυθμίσεων σά πραγματική δυνατότητα, τή διατύπωση μιάς έναλλακτικής λύσης. Κι ή σημερινή δομή έπιβεβαιώνει τή δική της ένωματωμένη «έκλογίκευση», άποκλείοντας τέτοιες έναλλακτικές λύσεις, ύποβιβάζοντας τες σέ άδύναμα φαντάσματα, σέ σύγκριση μέ τήν κυρίαρχη πραγματικότητα των δικών της τεράστιων δυνάμεων και τής κολοσσιαίας τής δραστηριότητας.

Έδώ λοιπόν βρίσκεται ή άποφασιστική ύπηρεσία πού έπιτελούν για λογαριασμό των καπιταλιστών ιδιοκτητών οι καταναλωτικές άξίες, οι όποιες «σταθεροποιούν τήν καταναλωτική κοινωνία. Άπομακρύνουν τόν κίνδυνο τής εξέγερσης ενάντια στό σημερινό βάρος τής καταπίεσης ή όποια δέ δικαιολογείται ούτε άπ' τά γεγονότα, ούτε άπ' τίς ίδεολογίες πού στάθηκαν χρήσιμες στό παρελθόν. Προσφέρουν στίς μάζες καταστροφικές ικανοποιήσεις, των όποιων ή σχεδόν άπόλυτη κενότητα προστατεύεται άπ' τήν κριτική, μέ τήν κινητοποίηση μιάς όλόκληρης κλίμακας καταπιεστικών μεθόδων, όπου έμφανιστούν καταλλήλοτες έναλλακτικές λύσεις.

Έχει δικιο ό Γκίντις νά τονίζει πώς, στό δοσμένο κοινωνικό σύστημα, οι καταναλωτικές άξίες πρέπει νά θεωρούνται ότι διαθέτουν μιάν όρισμένη έπιβεβλημένη όρθολογικότητα: «Η λογική αντίδραση του άτόμου, λοιπόν, είναι (α) ν' άδιαφορεί για τήν άνάπτυξη των προσωπικών ικανοτήτων πού θναί άνθρώπινα ικανοποιητικές μέσα σέ μία δραστηριότητα πού σήμερα δέν προσφέρεται κι επομένως νά μήν μπορεί ν' άπατηήσει άλλους χάρους δραστηριότητας και β) νά δίνει ιδιαίτερη σημασία στήν κατανάλωση και ν' άναπτύσσει εκείνες τίς ικανότητες πού συσχετίζονται περισσότερο μέ τήν κατανάλωση καθαυτή...»

Μέσα άπ' αυτή τή μεγενθυμένη προοπτική, μπορεί τώρα νά γίνει άντιληπτό πόσο άνεπαρκής είναι ή πρόταση ν' άντικαταστήσουμε άπλώς τόν παραγωγικό μηχανισμό του καταναλωτισμού, αλλάζοντας μόνο τή ροπή τής τεχνολογίας και έπιβάλλοντας ένα κοινωνικά προσανατολισμένο σχέδιο. Άν οι κατανα-

λατικές αξίες είναι ζωτικές για την καπιταλιστική τάξη στο ν' αποτρέπουν απλά και μόνο τον κίνδυνο μιάς προς το παρόν άγνωστης εναλλακτικής λύσης, οι υπερασπιστές της ιδέας μιάς κοινωνίας πέρα απ' τόν καταναλωτισμό παραβλέπουν τό πρόβλημα τής αντικατάστασης ενός θεσμού τόσο κυρίαρχου και περιβεβλημένου μέ άφοσίωση, όπως είναι σήμερα οι καταναλωτικές αξίες.

Η σταθερότητα τών γραφειοκρατικών κοινωνιών

Άς εξετάσουμε για μιά ακόμα φορά τήν «καθαρά οικονομική» λύση: τήν κοινωνικοποίηση τών παραγωγικών μέσων και τήν καθολική σχεδιοποίηση. Θάταν αυτό αρκετό για ν' αποτρέψει τήν κρίση; Θά μπορούσαν αυτά τά χαρακτηριστικά από μόνα τους, ανεξάρτητα απ' τήν υπόλοιπη κοινωνική δομή, νά εγγυηθούν τό ξεπέρασμα του καταναλωτισμού;

Άντί νά θέτουμε τό ερώτημα μ' αυτή τήν άφηρημένη μορφή, είναι καλύτερα νά εξετάσουμε τίς χώρες του σημερινού κόσμου πού ταιριάζουν σ' αυτή τήν περιγραφή κι ιδιαίτερα εκείνες ανάμεσά τους - Ε.Σ.Σ.Δ., Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Άνατολική Γερμανία - τών οποίων τό τεχνολογικό επίπεδο τίς καθιερώνει σάν υποψήφιος για τό στάδιο του καταναλωτισμού.

Είναι αλήθεια ότι ή βιομηχανία τους δέν κατευθύνεται απ' τό κίνητρο του κέρδους μέ τήν κλασική καπιταλιστική του μορφή κι αυτή είναι μιά διαφορά πού δέν πρέπει ν' άγνοείται. Άναμφίβολα, μερικά απ' τά πιο άμμά τεχνολογικά εγκλήματα ενάντια στήν Άνθρωπότητα, είτε έχουν εξαλειφθεί, είτε μπορούν εύκολά νά εξαλειφθούν, δοσμένου ότι δέν υπάρχουν οι διψασμένες για κέρδος εταιρείες σέ στενή σύνδεση μ' ένα Κράτος πού τούς δείχνει κατανόηση. Άλλά καθώς αυτές οι χώρες άποκτούν σ' ένα αυξανόμενο βαθμό τήν τεχνική ικανότητα νά δημιουργούν μιά ζήτηση κι έπειτα νά τήν ικανοποιούν, θ' άπαρηγοηθούν άραγε τά βλαβερά τεχνάσματα πού πολλαπλασιάζονται στή σφαίρα έξουσίας τών καπιταλιστών προκατόχων τους, θά ελέγχουν μέ σκοπιμότητα τή ροή τών καταναλωτικών αγαθών για χάρη του μακροπρόθεσμου όρθολογισμού, μέ μιά λέξη, θ' άρνηθούν ν' άναγκωρίσουν τή θανάσιμη βασιλεία τών

καταναλωτικών αξιών μέσα στίς κοινωνίες τους;

Άς άπαντήσουμε μέ μιά αντι-ερώτηση. Άν τά καθεστάτα σ' αυτές τίς χώρες στραφούν ενάντια στίς καταναλωτικές αξίες, ποιές ικανοποιήσεις μπορούν νά προσφέρουν στίς μάζες, στή θέση τών αξιών αυτών; Γιατί έχουμε δει ότι αυτές οι αξίες μπορούν νά παίξουν ένα ζωτικό ρόλο στή σταθεροποίηση ενός άναπτυγμένου βιομηχανικού συστήματος κι ή εξάλειψή τους είναι φανερό ότι θά δημιουργούσε τήν ανάγκη νά βρεθούν ύποκατάστατα κίνητρα.

Μπορούν νά προσφέρουν πραγματικό έλεγχο τών συνθηκών εργασίας στους εργαζόμενους άντρες και γυναίκες; Πρός τό παρόν ένα Σοβιετικό εργοστάσιο έχει μιά τόσο ιεραρχική δομή όσο κι ή Τζένερал Μότορς, οι δέ εργάτες του δέν είναι λιγότερο άνίσχυροι κι άλλοτριωμένοι. (Άν τά Σοβιετικά συνδικάτα έχουν αναλάβει, λόγω χάρη, τή διαχείριση τών υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, αυτό έξουδετερώνεται απ' τή γενικά μεγαλύτερη άυτονομία του συνδικάτου σέ μιά καπιταλιστική χώρα κι απ' τίς μεγαλύτερες δυνατότητες πού υπάρχουν εκεί για «άγρια» άπεργιακή δράση στο επίπεδο του εργοστασίου).

Η διοίκηση από ένα άνθρωπο άποτελεί ένα κανόνα άκλόνητης πίστης μέσα στο γραφειοκρατικό πιστεύω. Τά επιχειρήματα τών γραφειοκρατών ενάντια στα εργατικά συμβούλια, σάν όργανά πραγματικής έξουσίας, είναι πολύ γνωστά (ιδιαίτερα στήν Πολωνία, Ούγγαρία και Τσεχοσλοβακία), επιχειρήματα πού, μέ τό Γκομόλκα στα 1957, πήραν τή μορφή προμελετημένων τεχνασμάτων πού ύπονόμειυσαν τά συμβούλια πού είχαν συγκροτηθεί τόν προηγούμενο χρόνο - επιχειρήματα πού, μέ τό Μπρέζνιεφ στήν Άνοιξη τής Πράγας, πήραν τή μορφή όπλων και τάνκς.

Η ίδια ιστορία επαναλαμβάνεται όταν εξετάζουμε τή δυνατότητα νά παραχωρηθούν «κίνητρα ενεργητικότητας», γνήσιοι μηχανισμοί για τή μαζική δημιουργητικότητα και πρωτοβουλία, σ' όποιαδήποτε άλλη κοινωνική σφαίρα. Η γραφειοκρατική δομή δέν μπορεί νά επιτρέψει τέτοιες ικανοποιήσεις: οι τελευταίες θάταν ακόμα πιο επικίνδυνες για τήν κυριαρχία της απ' ότι για τήν κυριαρχία τών καπιταλιστών. Κοινοτική έξουσία για τή διαχείριση τών τοπικών ύποθέσεων; Δημοκρατική διακυβέρνηση τών πανεπιστημίων και τών ιδρυμάτων; Ίσως νά μπορούν νά επιτραπούν μερικές μορφές αυτού του είδους - μέ

τήν προϋπόθεση ότι θα τους λείπει το περιεχόμενο. Γιατί κάθε σημαντική εκπλήρωση των μαζικών σκοπών και της μαζικής πρωτοβουλίας σε τέτοιες σφαιρές, θάταν ασυμβίβαστη με το «δικαίωμα» της γραφειοκρατίας να μονοπωλεί κάθε σημαντική απόφαση, ή να περιβάλλει αυτή τη γυμνή αλήθεια με το συντησιακό λεκτικό της παραπέτασμα, θάταν μία επίθεση ενάντια στον «ήγετικό ρόλο του Κόμματος».

Οι ικανοποιήσεις εκείνες που θα μπορούσαν ν' αντικαταστήσουν τις αντίστοιχες της καταναλωτικής κουλτούρας, φαίνεται, επομένως, ότι είναι το ίδιο απρόσιτες, για να δημιουργηθούν, τόσο για το Μπρέζνιεφ, όσο και για το Νίξον. Και πραγματικά, η «γενική γραμμή» της γραφειοκρατίας, αναφορικά με τις παραχωρήσεις στις μάζες, επιθεβαιώνει αυτό το συμπέρασμα. Η φοβερή τρομοκρατία κι η καταπίεση της εποχής του Στάλιν έχουν εξαλειφθεί, αλλά από εκεί κι ύστερα η σκέψη της γραφειοκρατίας ακολούθησε αλόγιστα τη γραμμή των όλικών παραχωρήσεων.

Τά εργατικά συμβούλια αποτελούν ανάθεμα κι οι εκλογές των εργατικών συνδικάτων εξακολουθούν να κατευθύνονται απ' την κορυφή, ενώ η Φίατ φέρνει στη Ρωσία τον αιώνα του αυτοκινήτου κι η Κόκα Κόλα πουλιέται στη Βαρσοβία. Μιλώντας στους άπεργούς των ναυπηγείων της Βαλτικής, ο Γκιέρεκ, εξηγεί ότι η οικονομική κατάσταση της Πολωνίας είναι αδύνατο ν' αποτρέψει την άνοδο των τιμών, αλλά υπόσχεται ελεύθερες εκλογές στα συνδικάτα και μεγαλύτερη δημοκρατία. Οι συνακόλουθες όμως ενέργειές του ήταν προϊόν της πραγματικής κατάστασης της γραφειοκρατίας κι όχι των δημαγωγικών αναγκών της στιγμής: η άνοδος των τιμών ματαιώθηκε, ενώ οι συνδικαλιστικές και πολιτικές δομές παρέμειναν αμετάβλητες....

Γιά ν' αντιληφθούμε τις συνέπειες όλων αυτών, ως φανταστούμε ότι η κρίση του περιβάλλοντος ήταν πολύ οξύτερη την εποχή του ξεσπάσματος της Βαλτικής (Δεκέμβρης 1970). 'Ας υποθέσουμε ότι κάποια 'Υποεπιτροπή για το Περιβάλλον, της 'Επιτροπής Κρατικού Σχεδιασμού, είχε ήδη ετοιμάσει έπαρκεις κι όρθολογικές εισηγήσεις για την προστασία των πρώτων υλών, τό σωστό οικολογικό έλεγχο των νέων προϊόντων, την αναχαίτησιν του καταναλωτικού καπνισμού προς την καταστροφή. 'Ας υποθέσουμε ακόμα ότι η Κεντρική 'Επιτροπή έχει εγκρίνει όλες τις εισηγήσεις και τις έχει ενσωματώσει μέσα σε ντιρεκτίβες.

Τώρα ως εξετάσουμε τη θέση του Γκιέρεκ, στις πρώτες λίγες εβδομάδες απ' ότου εκτόπισε τό Γκομούλκα απ' την έξουσία. Οι εργάτες των ναυπηγείων, έχοντας ήδη εκατοντάδες νεκρούς μέσα στους δρόμους του Νάντνιχ, συνεχίζουν ν' αρνιούνται ν' ανακαλέσουν την άπεργία τους και συγκεντρώνουν όλοένα και μεγαλύτερη ύποσθήριξη που επεκτείνεται ακόμα και μέσα στο μηχανισμό του Κόμματος. Τό άπεργιακό κίνημα έχει ήδη φθάσει στο Λότς και τό Γκράσωβ και δέν παρουσιάζει σημαία κότωσης. Κληρονομώντας μία οικονομία με άπελπιστικά στενές προοπτικές, ο Γκιέρεκ - που χαιρετήθηκε πάνω απ' όλα, σαν ο μεγάλος «τεχνοκράτης» - προσπαθεί άπογνωσμένα ν' άντλήσει μέσα απ' αυτή τ' αγαθά που χρειάζονται για νά εξαγοράσει την εξέγερση : απ' την μία μεριά μ' ένα νέο προανατολισμό των κεφαλαίων που θα χρησιμοποιούνταν σ' επενδύσεις παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών κι απ' την άλλη με μία ειδική βοήθεια απ' τη Σοβιετική Ένωση.

Τελικά - μόνο μετά όμως από μερικούς ταραχώδεις μήνες - τά πράγματα ήρέμισαν. Ξέροντας πολύ καλά ότι τό καθεστώς είχε κερδίσει μία προσωρινή μόνο άναστολή, ο Γκιέρεκ έχει συγκεντρώσει τις προσπάθειές του σ' ένα άνασχηματισμό της οικονομικής δομής, που προορίζεται νά ενθαρρύνει την παραγωγή των αγαθών που ζητάνε οι μάζες. Ξέχωρα από λίγα μέτρα που δέν αφήνουν τό νερό νά ξεχειλίσει, εκεί όπου ο άναβρασμός θρίσκειται σέ έξαρση - όπως η νέα έλευθερία νά ταξιδεύεις στο έξωτερικό - οι προμελετημένες λύσεις του άναφέρονται όλες στη σφαίρα των αγαθών: για νά κατευνάσει την πείνα του καταναλωτή. 'Όσο για το σπιοδότησε άλλο είδος Ικανοποίησης - δέν πρέπει ποτέ νά ξεχνάμε την άνάγκη νά διατηρηθεί «ο ήγετικός ρόλος του Κόμματος».

Αυτή τη στιγμή - στη φανταστική μας κατασκευή - ή 'Υποεπιτροπή Περιβάλλοντος υποβάλλει μία άναφορά. Συνέβη νά έπισκοπήσει μερικές απ' τις σπουδαιότερες άποφάσεις που καθορίζουν την οικονομική αναδιοργάνωση κι είναι πολύ άναστατωμένη. Γι' αυτή τη νέα έπιχείρηση πλαστικών, λογουχάρη, είναι ένήμερη ή Κεντρική 'Επιτροπή για τά στοιχεία που έχουν ήδη συγκεντρωθεί στις Ε.Π.Α, ότι όρισμένες πλαστικές ύλες από βινύλιο είναι στην πραγματικότητα άργα δηλητήρια; Και τί γνωρίζει για τη μόλυνση που μπορεί νά προκαλέσουν οι προτεινόμενες άποχετεύσεις στο Βιοτούλα;... 'Αναφερόμενη στα

κριτήρια που έχουν ήδη εξεταστεί κι εγκριθεί απ' τήν Κεντρική Επιτροπή, προτείνει αναβολή τής εκτέλεσως του σχεδίου ως του γίνουιν οι κατάλληλες εργαστηριακές κι επίτόπιες μελέτες - Ισως γιά ένα, Ισως γιά τρία, Ισως γιά πέντε χρόνια....

Τό νέο βιομηχανικό συγκρότημα στήν τάδε περιοχή πρόκειται νά εξασφαλίσει τήν ενεργειακή δύναμη πού του χρειάζεταιται από γιγάντιους σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενεργείας, οι όποιοι χρησιμοποιούν κάρβουνο: Έχουν ληφθεί υπόψη οι συνέπειες τής μόλυνσης τής ατμοσφαιρας ή τής υπερθέρμανσης του ποταμού όπου αποχετεύονται; Γιά μιά άκόμα φορά, σύμφωνα μέ τά οικολογικά κριτήρια πού έχουν υιοθετηθεί, θά χρειαστεί αναβολή κι επανεξέταση....

Θά εισηγηθούμε πραγματικά στό βασίλειο τής φαντασίας, άν φανταζόμαστε ότι θά εφθανε ποτέ στό γραφείο του Γκιέρκ μιά τέτοια άναφορά. Πάντα υπάρχει μιά κάστα κατωτέρωιν υπαλλήλων γιά νά προστατεύει τους «μεγάλους άντρες» απ' τό νά χάνουν τόν καιρό τους άσχολούμενοι μέ άσήμαντα πράγματα. Καί γιά ένα ύφιστάμενο πού γνωρίζει τίς προκαταλήψεις του καθεστώτος, πού ξέρει ότι ή γενική ροπή πρós τόν καταναλωτισμό άποτελεί τή βασική στρατηγική γιά τήν επιβίωση του καθεστώτος, τί θά μπορούσε νά φανεί πιά κραυγαλέα ξεκάρφωτο απ' ότι αυτοί οι ένδοισμοί. Όποιοσδήποτε είναι τόσο άνόητος ώστε νά επιμένει σέ τέτοιες άντιρρήσεις, θά κινδύνευε νά του τίς χαρακτηρίσουν μέ μιά πραγματικά άσχημη λέξη: σαμποτάζ.

Βέβαια θά επιτραπεί στήν Ύποεπιτροπή γιά τό Περιβάλλον νά συνεχίσει νά λειτουργεί, άν ενεργεί μέ βάση τήν «κοινή λογική». Κάθε είδους εφεύρεση κατά τής μόλυνσης καί μέτρα γιά τή συντήρηση τών πόρων, μπορούν νά προταθούν κι άκόμα καί νά εγκριθούν, δοσμένου ότι δέν άνακόπτουν τήν περιπόθητη μετάβαση στήν καταναλωτική κοινωνία.

Ή Ίζβέστια έχει άποκαλύψει μέ σαφήνεια πόσο θεμελιακά είναι τά εμπόδια μιάς όρθολογικής οικολογικής πολιτικής σ' ένα γραφειοκρατικό κράτος. Τό κριτήριο μέ τό όποιο άξιολογείται ένας διευθυντής βιομηχανικής μονάδας δέν είναι τό ένδιαφέρον του γιά τήν κατάσταση πού θά βρίσκεται ό κόσμος σέ 10 ή 20 χρόνια, αλλά ή ικανότητά του νά παράγει σήμερα τά αγαθά πού δικαιώνουν καί σταθεροποιούν τή γραφειοκρατική έξουσία. Άν «έκπληρώσει τό Σχέδιο», τότε ένας μολυσμένος

ποταμός ή μιά κατασπαταλημένη πρώτη όλη έχουν όλότελα δευτερεύουσα σημασία. Όπως τό διατυπώνει συνοπτικά ή Ίζβέστια, σχολιάζοντας τό πρόβλημα τής μόλυνσης (πού είναι ήδη σοβαρό σέ μερικές περιοχές τής Ε.Σ.Σ.Δ): «Οι νικητές δέν κρίνονται».¹²

Επομένως ή άπλή ύπαρξη μιάς σχεδιασμένης, κοινωνικοποιημένης βιομηχανίας δέν μπορεί νά έμποδίσει τήν άλματώδη ανάπτυξη ενός όλέθριου καταναλωτισμού. Δίχως άμφιβολία θά ληφθούν όρισμένα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος κι Ισως σέ μιά μεγαλύτερη κλίμακα απ' ότι στις άναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Άλλ' ή άνικανότητα τών γραφειοκρατικών κοινωνιών νά ξεπεράσουν τόν καταναλωτισμό άποκαλύπτεται, ξεκάθαρα, απ' τή στιγμή πού άναγνωρίζουμε ότι ό καταναλωτισμός δέν άποτελεί άπλάως μιά συγκεκριμένη όργάνωση τής οικονομίας, αλλά έντελώς κυριολεκτικά ένα τρόπο ζωής - απ' τή στιγμή πού θέτουμε τό έρώτημα: ποιές εναλλακτικές ικανοποιήσεις μπορούμε νά προσφέρουμε στή θέση τών καταναλωτικών αξιών; Γιά τίς γραφειοκρατικές κοινωνίες, δέν έχει άκόμα βρεθεί τέτοια εναλλακτική λύση.

Καταναλωτισμός ή Αυτόδιεύθυνση;

Βλέπουμε, επομένως, ότι μιά «παραδοσιακή» μορφή τής σοσιαλιστικής έντολής, σέ σχέση μέ τίς άπαιτήσεις τής οικολογικής κρίσης, θά πρέπει νά χαρακτηριστεί σάν όλότελα άστοχη. Ή εξάλειψη τής καπιταλιστικής ιδιοκτησίας κι ή υιοθέτηση ενός κεντρικού σχεδίου, δέ λύνουν από μόνες τους τό πρόβλημα: ή πρακτική τής Ε.Σ.Σ.Δ καί τών μμητών της τό δείχνει αυτό άρκετά καθαρά.

Ενώ όμως είναι άλήθεια ότι ένα μεγάλο μέρος τής Μαρξιστικής θεωρίας καί πράξης έχει συγκεντρωθεί σ' αυτή τή στενά έννοούμενη προσέγγιση μέ βάση τήν «παραγωγή», θάταν άδικο νά τήν άποδώσουμε στόν ίδιο τό Μάρξ. Όχι μόνο στά πρώτα του έργα, αλλά καί σέ τόσο ουσιώδεις μεταγενέστερες εργασίες όπως τά «Γκρουντρικς», ό Μάρξ τόνισε τήν άνάγκη νά εξαλειφθεί ή άλλοτρίωση, μιά άντίληψη πού διαδοχικές μάρξιστικές σχολές παραγύρισαν τή σημασία της, πράγμα πού ύπήρξε

επιζήμιο γι' αυτές. Δέ χρειάζεται να πούμε ότι ολοκλήρη ή παραπάνω συζήτηση μπορεί να θεωρηθεί σαν εξέταση ορισμένων πολιτιστικών παραγόντων που χρησιμεύουν σαν έρευνα για τήν άκρεια μορφή τής αλλοτριωμένης ζωής του ανθρώπου τής καταναλωτικής κοινωνίας.

Σήμερα, πού ή κρίση του περιβάλλοντος γίνεται πιά αισθητή από μās σέ τόσους πολλούς χώρους, μπορούμε πραγματικά να ασκήσουμε μιά όξεια κριτική σέ κάθε κοινωνικό πρόγραμμα τού παραγνωρίζει αυτή τήν αλλοτρίωση, πού δέν αντιμετώπιζει σφαιρικά τό πρόβλημα τής αντικατάστασης τών καταναλωτικών αξιών. Ή κριτική μας έγκειται απλά στό ότι ένα τέτοιο σχέδιο είναι *ανεφάρμοστο*.

Γιά ν' αποφύγει αυτή τήν κατηγορία, ότι δέν είναι εφαρμόσιμο, τό σοσιαλιστικό σχέδιο πρέπει να προβλέψει και να συμπεριλάβει τό κοινωνικό δίκτυο τών ικανοποιήσεων πού χρειάζονται για ν' αντικαταστήσουν τίς αντίστοιχες τού καταναλωτισμού.

Στήν ανάζητηση μιάς τέτοιας αντικατάστασης, θά πρέπει ν' αναγνωριστεί ή ύπαρξη ορισμένων περιορισμών στό ελεύθερο παιχνίδι τής φαντασίας. Ή ιστορία τού καιρού μας πρέπει να διαμορφωθεί σύμφωνα μέ τίς συνθήκες πού θρίσκουσε και σήμερα, στίς χώρες πού εξετάζουμε, οι συνθήκες αυτές περιλαμβάνουν ένα δίχως προηγούμενο επίπεδο παραγωγικής τεχνολογίας, πού θά μπορούσαμε να φανταστούμε ότι ρυθμίζεται μόνο απ' τό ίδιο άκριβώς τό είδος τής κρίσης πού επιδιώκουμε ν' αποφύγουμε.

Ή τεχνολογία αυτή συνεπάγεται κι άλλα κοινωνικά φαινόμενα απ' τά όποια δέν μπορεί να θεωρηθεί ανεξάρτητη. Ή ρυθμός ανάπτυξης της κι ό μαζικός αντίκτυπος τών επιπτώσεών της πάνω στό περιβάλλον (πού καθόλου δέν περιορίζεται στήν άρνητική πλευρά πού προκαλεί τίς διάφορες κρίσεις), έγγυώνεται τή συνεχή διείσοδσή της σέ κατεστημένα πρότυπα κοινωνικής ζωής: στούς κατοικημένους χώρους, στούς τρόπους τής κοινωνικής επικοινωνίας, στίς ίδιες άκριβώς τίς διαστάσεις τού περίγυρου ενός ανθρώπου. Οι πιά αναπτυγμένες της μορφές, στήν αυτόματιομένη ή λειτουργούσα μέ κομπιούτερς βιομηχανία, άπαιτούν ένα επίπεδο μαζικής εκπαίδευσης και παραγωγικής εθύνσης πού ανεβαίνει συνεχώς. Μέ τή σειρά της, ή ίδια ή εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να καταλαμβάνει ακόμα μεγα-

λύτερο μέρος απ' τή ζωή του μέσου ανθρώπου και να τής παραχωρείται μιά αύξανόμενη ποσότητα τών κοινωνικών πόρων.

Ή αναλογιστούμε τόν αναπόφευκτο χαρακτήρα και τή σημασία αυτών μόνο τών λίγων χαρακτηριστικών, γίνεται δύσκολο αν όχι αδύνατο να έννοήσουμε πώς μπορεί να ύπονοηθεί κάποια ικανοποιητικού βαθμού αυτοεκλήρωση, πού να μην σχετίζεται μ' αυτές τίς σφαίρες.

Ήν εξακολουθήσουν οι άνθρωποι να εργάζονται μέσα σέ ιεραρχικές δομές και να παροτρύνονται ν' αναλαμβάνουν όλοένα και μεγαλύτερες εθύνες για τήν εκπλήρωση τών στόχων, ενώ άπαγορεύεται σ' αυτούς αύστηρά να συμβάλλουν στή διαμόρφωση τών τελικών σκοπών: αν γυρίζουν στό σπiti κάτω από χαώδεις συνθήκες, πού δημιουργήθηκαν και βαθαίνουν ανεξάρτητα απ' τίς επιθυμίες τους και πρέπει να παρακολουθούν τήν καταστροφή τής γεγονιάς τους μέσα όπό άποφάσεις πού δέν μπορούν να επηρεάσουν: αν συνεχίσουν να εκπαιδεύονται για μιά ζωή άδυναμίας κι ύποταγής μέ βάση τό «θεομοποιημένο πρόγραμμα σπουδών» όλων τών εκπαιδευτικών ίδρυμάτων, απ' τό δημοτικό ως τό πανεπιστήμιο - αν διατηρηθεί όλη αυτή ή θεομοποιημένη καταστολή, ποιά ικανοποίηση μπορεί να έπνοηθεί ώστε ναύια ικανή να συναγωνιστεί τίς άπαλαύσεις - δολώματα τού καταναλωτισμού;

Ή άνθρωπος, πού συμβιβάζεται μέ τέτοιες εύνουχιστικές συνθήκες ζωής κι εργασίας, είναι αναγκαστικά ένας καταναλωτής, μισο-παράλυτος κι άποστερημένος, ένα συμπίεσμα πού δέν μπορούμε ν' αποφύγουμε. Ήστόσο μās επιτρέπει να ύποδείξουμε μερικές πιθανές πηγές εκείνης τής αυτο-εμπλήρωσης πού, όπως έχουμε δει, χρειάζεται ν' αντικαταστήσει τίς σκιώδεις ικανοποιήσεις τού έμπορευματοικού πολιτισμού.

Ή σφαίρα τών αποφάσεων στίς οικονομικές επιχειρήσεις, μιά σφαίρα άπέραντη ακόμα και κει όπου ή εργασία δέν έχει ένα δημιουργικό χαρακτήρα, πρέπει ν' άνήκει στούς εργατές τής συγκεκριμένης άτομικής επιχείρησης, στό μέτρο τουλάχιστον πού αυτή άνήκει τώρα στούς νομικά ιδιοκτήτες. Σχέδια «συνδιοίκησης» ή «συμμετοχής» πού ύστερούν σ' αυτό, δέν είναι παρά άπόπειρες για να τηρηθεί ό τύπος δίχως τήν ούσία, ενώ εκείνο πού έχει άποφασιστική σημασία είναι άκριβώς ή ούσία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τής άποτυχίας τους

μπορούν να βρεθούν σ' εκείνες τις περιπτώσεις που έχουν παραχωρηθεί στους εργατές μετοχές της επιχείρησης, είτε σαν έκτακτη παροχή, είτε κάτω από ενοίκιους όρους: τό συνηθισμένο αποτέλεσμα είναι η πώληση εκείνων των μετοχών και μάλιστα σ' ένα τόσο σύντομο διάστημα που προκαλεί κατάπληξη, δηλαδή, μία ανταλλαγή φανταστικών μέσων έλέγχου με λιγότερο φανταστικές καταναλωτικές απολαύσεις... Μόνο η πραγματική παραχώρηση αληθινών διευθυντικών λειτουργιών μπορεί να συναγωνιστεί αυτές τις γερά ριζωμένες καταναλωτικές αξίες.

Στό επίπεδο της συνοικίας, οι τοπικές αρχές διαθέτουν προς τό παρόν ελάχιστες μόνο εξουσίες και στερούνται ακόμα και τούς οικονομικούς πόρους για να τις ασκήσουν. Έπομένως ο ρόλος τους διαστρεβλώνεται πριν ακόμα αναφερθούμε στο πλατώτερο δίκτυο των διάφορων γραφειοκρατικών θεσμών – κομματικοί μηχανισμοί, κρατικές υπηρεσίες, εταιρείες – που τις προσαρμόζουν στο σύστημα. Τό αποτέλεσμα είναι μία γενική αδυναμία εκείνων άκριβώς των ανθρώπων που η ζωή τους επηρεάζεται περισσότερο από αποφάσεις που αφορούν την κατασκευή αυτοκινητόδρομων, την άνεγερση εργοστασίων ή σταθμών παραγωγής ενέργειας, δηλαδή, των ανθρώπων που πρέπει να ζήσουν ύκριστάμενοι τ' αποτελέσματα των αποφάσεων εκείνων, ανεξάρτητα αν είναι καλά ή κακά.

Ο βαθμός της κοινοτικής αυτονομίας που χρειάζεται εδώ, τό μέγιστο μέγεθος της συνοικίας που να μπορεί ν' ασκείται ο νόμιμος έλεγχος των συνθηκών της ζωής της, πρέπει να ποικίλει από περιοχή σε περιοχή. Εκείνο που πρέπει να παραμένει σταθερό είναι ο στόχος που πετυχαίνει ή αυτονομία, δηλαδή, ένας πραγματικός κι αποτελεσματικός έλεγχος των κατοίκων πάνω στο άμεσο περιβάλλον τους.

Οι αξίες της καταναλωτικής κοινωνίας φυτεύονται μέσα μας απ' την παιδική μας ηλικία, από ολόκληρο τό χώρο που μας περιβάλλει αλλά ένα ιδιαίτερο σημαντικό ρόλο παίζουν οι θεσμοί της εκπαίδευσης. Η καταπίεση των κυριότερων ένστικτων (ιδιαίτερα των σεξουαλικών), ο σεβασμός απέναντι στην έξουσία, ή παθητική άφομοίωση της παραδοσιακής σοφίας, είναι μερικά απ' τά κυριότερα θέματα του «θεσμοποιημένου προγράμματος σπουδών». Κανένα ξεπεράσμα της καταναλωτικής κοινωνίας δεν είναι δυνατό δίχως μία ριζική άπελευθέρωση

των σχολείων και των πανεπιστημίων – μία άπελευθέρωση που προσφέρει άμεσα μία σημαντική πηγή αυτο-έκπληρωσης σε μία σημαντική φάση της ζωής και ταυτόχρονα καλλιερχει την προσδοκία και την άπαιτηση για συνεχή ικανοποίηση στην ύπόλοιπη ζωή.

Διαλέξομε αυτά τά παραδείγματα γιατί αφορούν θεσμούς που ισχύουν τόσο παγκόσμια όσο κι ανεξάρτητα. Είναι φανερό ότι ήά μπορούσαμε ν' αναφέρουμε ένα πλήθος από παραδείγματα για τό πρόβλημα που μάς ενδιαφέρει, είναι όμως άπλούστερο να τά συνοψίσουμε. Αυτό που σκιαγραφήθηκε είναι ένας τύπος ικανοποίησης, που κρύβει τή δυνατότητα ν' αντικαταστήσει τις αντίστοιχες απολαύσεις του καταναλωτή, που πηγάζει απ' την «αυτοδιέθυνση» εφαρμοσμένη σαν κανόνας σ' ολόκληρη την κοινωνική ζωή.

Έκείνο που ίσως να μην είναι τόσο οικείο όσο ή έννοια της αυτοδιέθυνσης είναι ο τρόπος που τή συνδέουμε εδώ με την οικολογική κρίση. Κατά τή γνώμη του γράφοντος δεν έχει προωθηθεί καμιά άλλη ιδέα ενός σοσιαλιστικού σχεδίου, που να συμμορφώνεται με την έπιταγή που διατυπώνει ή οικολογία, δηλαδή, ότι πρέπει να παραμεριστούν οι αξίες της καταναλωτικής κοινωνίας που οδηγούν τελικά στην άυτοκτονία. Γιατί κανένα σχέδιο που χρειάζεται γ' αυτή την εξέλιξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ρεαλιστικό, αν δεν μάς έπιτρέπει να δούμε τό δίκτυο των ικανοποιήσεων που θ' αντικαταστήσουν εκείνες που μπήκαν στο περιβάριο.

Σά συμπέρασμα, μπορεί να γίνει ένα σύντομο σχόλιο για την άνικανότητα της επιστήμης να έπιλύσει τις οικολογικές κρίσεις μέσα στα πλαίσια του καταναλωτισμού.

Κάποιο γνωστό άπόφθεγμα του Χέγκελ λέει ότι, όταν ο Λόγος έχει φέρει τόν άνθρωπο σε δύσκολη θέση, ο Λόγος και μόνον αυτός μπορεί να τόν βγάλει απ' αυτή. Μία παρόμοια ιδέα ύπογραμμίζει ίσως την άποψη που αναφέρθηκε προηγούμενα, δηλαδή, ότι αν ή επιστημονική πρόοδος έχει κάνει δυνατή τή δημιουργία κρίσεων του περιβάλλοντος, τότε θά πρέπει να περιμένουμε, τήν έπιλυση αυτών των κρίσεων απ' την παραπέρα επιστημονική πρόοδο.

Δέν άποτελεί άνώφελη σχολαστικότητα τό να σημειώσουμε εδώ ότι για τόν Χέγκελ, ο όρος «επιστήμη», με τή έννοια που έμεις χραιομοιοούμε τόν όρο, δεν άντιπροσώπευε τή χρήση

του Λόγου (Vernunft) αλλά τή χρήση τής Νόησης (Verstand). 'Η Νόηση χρησιμοποιεί αύστηρά καθορισμένες κατηγορίες κι άμοιβαία άποκλειόμενα αντίθετα' στίς προτάσεις της, τό ύποκείμενο και τό κατηγορούμενο συνδέονται μόνον έξωτερικά και δέν έχουν έσωτερική συνάφεια.

Αυτή είναι πραγματικά ή μέθοδος τής διαδικασίας τών «φυσικών έπιστημών» κι άν ό Χέγκελ μπορούσε νά θαυμάζει τά έπιτεύγματά τους εδώ κι έναμιου αιώνα, έμεις έχουμε ακόμα περισσότερους λόγους γιά νά τά θεωρούμε σήμερα τρομερά.

'Αλλά οι περιορισμοί τής «Νόησης», ακόμα και μέσα στό δικό της βασίλειο τών φυσικών έπιστημών, είναι τώρα κατάφωροι. Δέν είναι πιά ούτε καν μιά καλή προσέγγιση, τό νά υιοθετήσουμε τήν άποψη ότι ό άνθρωπος «χειραγωγεί» μιά όλόκληρη σειρά από ασύνδετες σφαίρες φυσικών φαινομένων, άγνωστας τίς αντιδράσεις τους πού άλληλεπιδρούν ανάμεσα τους και ταυτόχρονα πάνω στόν ίδιο.

Οι οικολογικές κρίσεις είναι μιά διαλεκτική πού έντυπώνεται μέ τήν επανάληψη μέσα στό μυαλό μας. Ούσιαστικά, ή έπιστήμη τής ανθρώπινης οικολογίας δέν είναι καθόλου «έπιστήμη», μέ τήν έννοια πού αντιλαμβανόμαστε προηγούμενα τή λέξη. Δέν μπορούμε και δέν πρέπει νά περιμένουμε άπ' αυτή νά ξελεχθεί σ' ένα άκαμπτο σύστημα μέ μιά σειρά κατευθυντήριων «αντικειμενικών νόμων», πού θάχει σάν πρότυπο τή φυσική και τή χημεία. 'Ο τρόπος πού κατανοεί τήν κατάσταση του ανθρώπου μέσα στή βίοςφαιρα, πρέπει νά είναι διαλεκτικός, αλλιώς δέ θά είναι τίποτα. Οι αναζητήσεις της θά διαποτίζονται αναγκαστικά άπ' τήν αντίληψη τής ανθρώπινης έκλογής ενός ύποκειμένου του όποιου κάθε ένέργεια «πάνω» στό περιβάλλον άνταντακλά τή μεταβολή τής δικής του φύσης.

Μιά τέτοια κατανόηση τής ανθρώπινης κατάστασης πρέπει νά διαφέρει ριζικά άπ' τίς έπιστήμες πού ξέρουμε. 'Εκει όπου ή μιά υιοθετεί τήν άποψη ν' άποκηρυχθούν σάν «πολιτικά» τά θέματα τής κοινωνικής οργάνωσης, ή άλλη δέν μπορεί νά πετύχει τίποτα, άν δέ θεωρήσει σά θεμελιακές τίς πολιτικές εκείνες παραμέτρους πού καθορίζουν τήν έκταση και τή φύση τής ανθρώπινης επέμβασης μέσα στή βίοςφαιρα. 'Εκει όπου βασίζεται μιά στρατηγική στήν ύπερβολική άπλοποίηση, στό μοναδικό νόμο πού' καλύπτει τά πάντα, στήν παγκόσμια ένόραση, ή άλλη θά πρέπει νά «κατέβει» στή μοναδική συγκεκριμένη κατά-

σταση, στήν προβληματική πού περιστρέφεται γύρω άπ' τήν αύξηση τής παραγωγής σέ μιά περιορισμένη έδαφική περιοχή, στήν εξέλιξη τής κοινωνικής ζωής σέ μιά συγκεκριμένη πόλη. 'Εκει όπου ή μιά μπορεί ν' άποτελεί χώρο έρευνας διάφορων σοφών πού έχουν άποσπαστεί άπ' τό ίδιο τό σύμπλεγμα πού έπιχειρούν νά εξηγήσουν, ή άλλη είναι αναγκαστικά μιά μελέτη έκ τών έσων και μοιραία πρέπει ν' άκρωτηριαστεί, όταν τής λείπουν ή άμεση έπαφή και τό ένδιαφέρον.

Τίποτα άπ' όλα αυτά θέβαια δέ συνεπάγεται τό θάνατο τών έπιστημών πού ξέρουμε, τών όποιων ή χρησιμότητα θά συνεχίσει νά είναι σεβαστή, έστω κι άν χρειαστεί νά τροποποιηθούν. 'Αλλά τά σοβαρότερα προβλήματα πού μπαίνουν τώρα στήν ήμερήσια διάταξη τής ανθρωπότητας, απαιτούν έπιτακτικά ένα νέο τύπο κατανόησης, πού τό περίγραμμά της ύπαγορεύεται άπ' τίς σημερινές οικολογικές μας έμπλοκές. 'Η όλόπλευρη άνθιση αυτής τής κατανόησης μπορεί νά πραγματοποιηθεί μόνο μέσα στό έπερχόμενο στάδιο τής ανθρωπίνης ιστορίας, δηλαδή, τό στάδιο της αυτοδιευθυνόμενης σοσιαλιστικής κοινωνίας.

ALAN ROBERTS

Ο ΩΚΕΑΝΟΣ, Η ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ ΚΙ Η ΖΩΗ.

Γ'Ο Έλιζέ Ρεκλύ, Έχωρα απ' τό ότι είναι πολύ γνωστός σά θεωρητικός του αναρχισμού, άπηρέξε επίσης κι ένας φημισμένος γεωλόγος. Ταξίδεψε πολύ και παρέμεινε γιά ένα χρόνο στις Ένωμένες Πολιτείες. Ή σημείωσι των ανακαλύψεων του Ρεκλύ έμφανίζεται σήμερα σάν εξαίρετικά προφητική, καθώς αυτές αντικατοπτρίζονται τόσο έντονα στην εποχή μας. Αρχικά μέ την έμφάνιση, στά 1954, της εργασίας ενός άλλου Γάλλου λόγιου, του Ζακ Έλλάλ, μέ τίτλο «Ή Τεχνολογική Κοινωνία» και συνεχόμενα μέ ότι τώρα αποτελεί μία πλούσια βιβλιογραφία, ή οποία άμφισβητεί τίς άδεις της τεχνολογίας, ταμηνώνονται έτσι τά συμπεράσματα και ή προειδοποίηση του Ρεκλύ, ενισχυόμενα από μία πολύ πιο συντριπτική απόδειξη: την καταστροφή των φυσικών πόρων του πλανήτη και τή μόλυνση της ατμόσφαιρας, που άπειλούν τώρα την ύπαρξη της Άνθρωπότητας).

Ή εξέλιξη της Άνθρωπότητας και της Φύσης

Τό ερώτημα άναφορικά μέ τό βαθμό στόν οποίο ή δράση του ανθρώπου χρησιμεύει είτε γιά νά βελτιώσει, είτε γιά νά αλλοιώσει τήν όψη της φύσης, μπορεί νά φανεί σάν ολότελα άνώφελο στό νόυ των όπαδών μιας λεγόμενης θετικής παράολα άλλά όμως άποκτάει μία εξαίρετική σημασία. Ή άνάπτυξη της άνθρωπότητας είναι δεμένη απ' τή φύση της μέ τίς φυσικές συνθήκες που έπικρατούν γύρω της. Μιά κρυφή άρμονία δημιουργείται άνάμεσα στή γή και τό έθνος που τρέφεται απ' αύτή κι άν καμιά κοινωνία είναι άρκετά άπερίσκεπη ώστε νά διαταράξει μέ τήν επέμβαση της τά στοιχεία που συνθέτουν τήν όμορφιά της περιοχής της, είναι βέβαιο ότι τελικά θά μετανοήσει. Σ' ένα σημείο όπου ή έδαφική διαμόρφωση της χώρας είναι παράμορφωμένη κι όπου όλη ή ποιητική χάρη έχει εξαφανιστεί απ' τό τοπίο, ή φαντασία σθάνει κι ό νοός γίνεται

στείρος, ένα πνεύμα ρουτίνας και δουλικότητας καταλαμβάνει τήν ψυχή και τήν όδηγεί στή νάρκη και τό θάνατο. Άνάμεσα στίς αίτιες που έχουν προσεξήσει τήν εξαφάνιση τόσο πολλών μορφών πολιτισμού μέσα στην ιστορία της Άνθρωπότητας, θά πρέπει νά παραχωρήσουμε τήν πρώτη θέση στήν άσυνετη θία, μέ τήν όποια μεταχειρίστηκαν τή γή που έτρεφε τά περισσότερα έθνη. Κατέστρεψαν τά δάση, στέρεψαν τίς πηγές κι έκαναν τά ποτάμια νά πλημμυρίσουν κι' ύστερα απ' αύτή τή ζημιά που προκάλεσαν στό κλίμα, περιβάλανε τίς πόλεις τους μέ μία ζώνη από θαλατώδη κι άθυγιεινά έδάφη κι έπειτα, όταν ή φύση τήν όποια βεβήλωσαν τούς έδειξε τήν εχθρότητά της, άρχισαν νά τήν μισούν κι όντας άνίκανοι, όπως οι πρωτόγονοι, νά ξαναγυρίσουν στή ζωή των δασών, άφέθηκαν νά βυθιστούν σέ μία όλοένα και μεγαλύτερη κατάπτωση διαμέσου του δεσποτισμού των ιερών και των βασιλιάδων.

Άκόμα και σήμερα κι άνάμεσα σέ έθνη που έχουν τόν πιο προχωρημένο πολιτισμό, ένα μεγάλο μέρος των ανθρώπων ενεργεί έχει σά μοιραίο άποτέλεσμα τήν αλλοίωση του έδάφους και τήν παραμόρφωση της όψης της φύσης. Ειδωμένη σά σύνολο, ή άνθρωπότητα δεν έχει άκόμα ξεφύγει απ' τήν πρωτόγονη βαρβαρότητα. Τό έργο της καταστροφής παίρνει μία διαφορετική όψη άνάμεσα στά διάφορα έθνη, σύμφωνα μέ τόν εθνικό χαρακτήρα του συστήματός τους. Οι Άραβες, οι Ίσπανοί κι οι Ίσπανοαμερικάνοι καταστρέφουν ολότελα τή δασική βλάστηση κι αφήνουν τήν έπιφάνεια της γής νά ξεραθεί και νά κτριώσει απ' τόν ήλιο. Οι Ίταλοι κι οι Γερμανοί, απ' τήν άλλη μεριά, σακατεύουν μέ σκανδαλώδη τρόπο τά δένδρα που δεν καταστρέφουν ολότελα και τούς δίνουν τήν όψη πασάλων ή ακουπόξυλων. Οι Γάλλοι χωρίζουν τή γή τους σέ άμέτρητα άγροτεμάχια, παράγοντας διάφορα είδη προϊόντων τά όποια, όταν τά κοιτάξεις από μακριά πάνω στις πλαγιές των λόφων, μοιάζουν μέ πολύχρωμα ύφάσματα άπλωμένα πάνω στή γή. Στίς Ένωμένες Πολιτείες ή γή έχει διαμελιστεί σέ γεωμετρικά τετράγωνα, που είναι όλα όμοιομορφα κι έχουν παράμοια χαρακτηριστικά, παρά τίς διακυμάνσεις και τίς κλίσεις του έδάφους. Τέλος σέ μερικές χώρες οι ιδιοκτήτες της γής, είτε είναι φτωχοί άγρότες είτε μεγαλοκτηματίες, περιβάλλουν τήν ιδιοκτησία τους μέ προστατευτικούς τοίχους και τούς όχυρώνουν μέ τάφρους, σά νάταν πολιορκημένα κάστρα... Πόσες χώρες υπάρχουν στήν

Ευρώπη στις όποιες μπορεί κανείς να ταξιδέψει ολόκληρες ώρες, δίχως να βρει ούτε ένα μέρος στο οποίο θα μπορούσε να πέσει ή ματιά τού καλλιτέχνη, χαρίζοντάς του κάποιο βαθμό Ικανοποίησης;

Ἡ βεβήλωση τῆς φυσικῆς ὀμορφιάς.

Καί σέ ποίῳ βαθμῷ οἱ ἀνώτερες πτυχές τῆς φύσης θρῖσκουν ἀνάμεσά μας τήν ἀναγνώριση πού τούς ἀρμόζει; Στίς ἀκτές, οἱ πιά γραφικοί μας γκρεμοί κι οἱ πιά γοητευτικές μας παραλίες μονοπωλοῦνται, στίς περισσότερες περιοχές, εἴτε ἀπό ζηλόφθονους ἰδιοκτῆτες, εἴτε ἀπό κερδοσκοποῦς, πού ἐκτιμοῦν τίς φυσικές ὀμορφιές μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού ἐκτιμᾶει ἕνα κομμάτι χρυσοῦ ἕνας ἀργυραμοιβός. Στίς πιά πολυσύχναστες ὀρενές περιοχές, μιά παρόμοια μανία γιά ἰδιοποίηση καταλαμβάνει τούς κατοίκους· τά χωράφια χωρίζονται σέ τετράγωνα καί πουλιᾶνται στό μεγαλύτερο πλειοδότη. Κάθε φυσικό ἀξιοπεριεργό, ὁ βράχος, ἡ σπηλιά, ὁ καταράχτης, ὁ σταλαχτίτης, ὅλα ἀκόμα κι ὁ ἦχος ἑνός ἀντίλαλου, μπορεί ν' ἀποτελέσουν ἀτομική ἰδιοκτησία. Οἱ ἴδιοι οἱ καταράχτες ἐκμισθώνονται σέ ἐργολάβους, οἱ ὅποιοι τούς περιβάλλουν μέ ξύλινους φράχτες, γιά νά ἐμποδίζουν τούς ταξιδιώτες, πού δέν πληρώνουν, νά χαζεύουν τήν πτώση τοῦ νεροῦ κι ἔπειτα, χάρη σ' ἐγκωμιαστικά ἄρθρα πού δημοσιεύονται στόν καθημερινό τύπο, ἐκμεταλλεύονται τό ἴδιο ἀκριβῶς τό φῶς, πού παίζει μέ τά νερά τοῦ καταράχτη καί τό ράπισμα τοῦ ἀνέμου, πού σκορπίζει σύννεφα ἀπό πῦσοι πάνω ἀπ' τήν ἄβυσσο καί τά μετατρέπουν σέ ρευστό χρῆμα.

Κανένας ταξιδιώτης δέν μπορεί ν' ἀποφύγει τήν αἴσθηση μιάς βαθειᾶς ταπεινώσεως ὅταν συγκρίνει τόν σημερινό Νιαγάρα, ὅπως τόν ἔχουν καταστήσει οἱ ἄνθρωποι, μέ τόν πρῶτον «Κεραυνό τῶν Νερῶν», ὅταν εἶχε ἀφεθεῖ στήν ἀπλότητα πού διέθετε ὅταν μάς τόν πρόσφερε ἡ φύση. Φρικιαστικά οἰκοδομήματα, μύλοι, ἐργαστήρια, ξενοδοχεῖα κι ἀποθήκες ἔχουν ριζώσει πάνω ἀπ' τούς γκρεμούς, ἐνώ κερδοσκοποῖ διαφημιστές, χρησιμοποιώντας τήν ὀμορφιά τοῦ Νιαγάρα γιά νά πουλήσουν τά ἐμπορεύματα ἢ τά ποτά τους, ἔχουν τοποθετήσει τίς βδελυ-

ρές καί παραπλανητικές πινακίδες τους μπροστά στό βρυχώμενο καταράχτη. Ἄλλα ἄτομα, ἀκόμα πιά ἀπαίσια στήν ἐφευρετικότητα τους, ἔχουν μάταια ἐπιχειρήσει νά προσθέσουν μερικά ποιητικά χαρακτηριστικά στό τοπίο, χτίζοντας Κινέζικα κίσκια καί Γοτθικούς πυργίσκους. Τά δέντρα κι ἡ βλάστησή τους, πού σχημάτιζαν ἕνα τόσο κατάλληλο πλαίσιο γιά τό λευκό ἀφρό τοῦ νεροῦ, ἔχουν πέσει κάτω ἀπ' τό χτύπημα τοῦ τσεκουριοῦ κι ἡ ἴδια ἡ ποσότητα τοῦ νεροῦ ἐλαττώνεται καθημερινά, ἐξαιτίας τῶν πλαϊνῶν καναλιῶν, τά ὁποῖα ἔχουν ἀνοίξει οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν μύλων, γιά ν' ἀντλήσουν νερό ἀπ' τό Νιαγάρα πού θά χρησιμεύει γιά τή λειτουργία τῶν μηχανῶν τους.

Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς φύσεως στό Μεσαίωνα.

Κάτω ἀπ' τά θάρβαρα χέρια τῶν κατακτητῶν τῆς Ρώμης καί στή διάρκεια τῆς θλιβερῆς περιόδου τοῦ μεσαίωνα, οἱ χιλιάδες δούλοι πού καλλιεργούσαν τή γῆ δέν ἦταν παρά σέ μικρό μόνο βαθμῷ ἱκανοί νά κατανοήσουν τήν ὀμορφιά τῆς γῆς, πάνω στήν ὁποῖα περνοῦσαν τήν ἄθλια ζωή τους· καί κάθε συναίσθημα πού τούς ἐνέπνεε σεβασμό γιά τό τοπίο πού τούς περιέβαλε, θά πρέπει νά εἶχε ἀναγκαστικά ἕνα ἄλλοιωμένο χαρακτήρα. Ἡ πίκρα τῆς ζωῆς θά πρέπει νάταν τότε γι' αὐτούς πολῦ πιά ἐντονη, πράγμα πού τούς ἐμπόδιζε νά ἀπολαύσουν ὀποιαδήποτε εὐχαρίστηση θαυμάζοντας τά σύννεφα πού περνοῦσαν, τούς βράχους καί τά δένδρα. Τότε ὑπῆρχαν παντοῦ καυγάδες, μίση, τρομοκρατία, πόλεμοι καί λιμοί. Τό καπρίτσιο κι ἡ σκληρόδα τοῦ ἀφεντικοῦ ἀποτελεῖ τό νόμο τοῦ ὑπόδουλου· σέ κάθε ἀγνωστο πρόσωπο νομίζουν ὅτι ἀναγνωρίζουν ἕνα δολοφόνο, καθώς τά ὀνόματα τοῦ ξένου καί τοῦ ἐχθροῦ ἦταν τότε συνώνυμα. Σέ μιά τέτοια κοινωνία, ἂν ἕνας γενναῖος ἀνθρώπος ἐπιθυμοῦσε νά πολεμήσει τή μοῖρα του καί νά διατηρήσει τήν αὐτο-συνείδηση τῆς ἴδιας του τῆς ψυχῆς, τό μόνο πράγμα πού μπορούσε νά κάνει ἦταν νάναί εὐθymος κι εἰρωνικός, νά σατυρίζει τόν ἰσχυροῦ κι ἰδιαίτερα τ' ἀφεντικό του, ἀλλά ὅταν ἀτένιζε τή γῆ δέν τοῦ ἐμενε τίποτα παρά μόνο θλίψη. Τό μεγαλεῖο τῶν πιά ἀξιαγάπητων χαρακτηριστικῶν τῆς φύσεως

πού τούς περιέβαλε, δέν μπορούσε παρά νά παραμείνει άγνωστο στους ανθρώπους οί όποίοι, επηρεασμένοι από ένα συγκεχυμένο φόβο, πού τούς διατηρούσαν επίμονα οί κάθε είδους μάγοι, φαντάζονταν ακόμα κι όπν σέ κάθε φαράγγι, σέ κάθε σπηλιά, στήν όρεινή χαράδρα και στή νεκρική σιγή τών δασών, μπορούσαν νά διακρίνουν φρικιαστικά φαντάσματα και τρομερά τέρατα, πού ή'αν μισά κτήνη και μισά δαίμονες. Τί παράξενες ιδέες πρέπει νά έτρεφαν γιά τόν κόσμο και τίς όμορφίες του, εκείνοι οί καλύτεροι του μεσαίου πού, στους γεωγραφικούς τους χάρτες, συνήθιζαν πάντοτε νά ζωγραφίζουν, δίπλα σ' όνομα κάθε μακρινής χώρας, παράξένα ζώα πού ξεριούσαν φλόγες, ανθρώπους πού είχαν όπλές αλόγων ή ούρές φαιρών, γρόπτες μέ κεφάλια κριαριών ή ταύρων, ιπτάμενους δράκοντες κι άκέφαλα κορμιά μέ άγρια γουρλωμένα μάτια, πού βρισκονταν στή μέση του στήθους τους!

Σήμερα

Τά έθνη πού κατέχουν σήμερα τήν πρώτη θέση στήν Άνθρωπότητα, σύμφωνα μέ τήν πολιτισμική τους όπεροχή, δέν άσχολούνται γενικά παρά μόνον ελάχιστα μέ τόν καλλιτισμό τής φύσης. Όντως πολύ πιά άφορσιωμένα στή βιομηχανική παρά στήν καλλιτεχνική δεξιοτεχνία, προτιμούν τή δύναμη άπ' τήν όμορφία. Ό παγκόσμιος πόθος του ανθρώπου είναι νά προσαρμόσει τόν πλανήτη στις άνάγκες του και νά τόν έξουσιάζει όλοκληρωτικά, προκειμένου ν' άντλήσει άπ' αυτόν τούς τεράστιους θησαυρούς του. Τόν σκεπάζει μ' ένα δικτυο δρόμων, σιδηροδρόμων και τηλεπικοινωνιών, γονιμοποιεί τίς έρήμους του και γίνεται κύριος τών ποταμών του· διαλοιεί τίς άνφορικές κλίσεις του έδάφους και τίς επιστρώνει μέ τή μορφή πρόσχωσης στους κάμπους. Άνοίγει δρόμο μέσα άπ' τίς Άλπεις και τίς Άνδεις κι έχοντας συνδέσει τήν Έρυθρά θάλασσα μέ τή Μεσόγειο, έτοιμάζεται ν' άναμείξει τά νερά του Ειρηνικού μ' εκείνα τών θαλασσών τών Δυτικών Ινδιών. Όλοι σχεδόν οί άνθρωποι, όντας είτε όργανα είτε μάρτυρες αυτών τών τεράστιων έγχειρημάτων, άφήνονται νά παρασυρθούν άπ' τή γοητεία τής εργασίας κι ή μόνη τους έγνοια είναι πώς νά

μπορέσουν νά πλάσουν τόν πλανήτη, δινοντάς του τή μορφή πού τούς βολεύει καλύτερα! Κι ακόμα, όταν ό άνθρωπος δημιούργει κάποιο άνώτερο ιδανικό, άναφορικά μέ τή δραστηριότητά του πάνω στον πλανήτη, κατορθώνει πάντοτε νά βελτιώσει τήν επιφάνειά του, παρόλο πού επιτρέπει στο τοπίο νά διατηρήσει τή φυσική του όμορφία. Η φύση διατηρεί τήν όμορφία της, όταν ό πραγματικά έξυπνος γεωπόνος έγκαταλείπει τή βεβιασμένη αύξηση τής παραγωγής και τήν τεχνητή ώρίμανση, όπως συμβαίνει μέ τίς άμεθόδευτες καλλιέργειες τών πιο ποικίλων ειδών σ' ένα έδαφος του όποιου άγνοεί τίς ιδιότητες, όταν, πρωτού νά δώσει οδηγίες γιά τήν καλλιέργεια, καταλαβαίνει, κύρια και πρωταρχικά, πώς τό έδαφος δέν πρέπει νά ύφίσταται άπερίσκεπτη μεταχείρηση κι έχει προηγουμένα τήν ικανότητα ν' ανακαλύπτει πιά είδος είναι τό πιο κατάλληλο γι' αυτό.... Στήν Έλβετία, στις όχθες τών μεγάλων λιμνών και μπροστά άπ' τά γαλάζια θουνά και τούς άκτινοβόλους σταλαχτίτες, πόσα παραδείγματα ύπάρχουν, τόσο γιά άγροκτήματα όσο και γιά βίλλες, τά όποια μέ τό καταπραΰσιο γρασιδι τους, τά σύδεντρα από λουλουδοκρέββατα και τούς σκιερούς τους τοίχους, κάνουν ακόμα πιο όμορφη και γοητευτική τήν όψη τής φύσης, σά νά ύπήρχαν σέ κάποιο εύχάριστο όνειρο του διερχόμενου ταξιδιότη!

Ό πλανήτης άνήκει σέ όλους.

Στή σημερινή έποχή, ή άπελευθέρωση άπ' τήν προκατάληψη, πού προσφέρει ή επιστήμη, ή αγάπη γιά τήν ελευθερία, πού διαδίδεται παντού όλο και πιά πλατιά, τό αισθημα άλληλεγγύης, πού συχνά μάς επηρεάζει δίχως νά τό ξέρουμε και μάς διδάσκει τήν αλήθεια ότι ό πλανήτης άνήκει σέ όλους, έχουν επεκτείνει ιδιαίτερα τήν προοπτική τής σκοτίας πού έχει υιοθετήσει ό άνθρωπος. Συνάμα, ή διάδοση τών ταξιδιών άποκαλύπτει όλοένα και περισσότερα τήν όμορφία του πλανήτη και τήν άρμονία τών συντελεστών της... Πλήθη ζωγράφων, σκιτογράφων και φωτογράφων διασχίζουν όλόκληρο τόν πλανήτη, άπ' τίς όχθες του Γιάνγκ Τοέ Κιάνγκ ως τίς όχθες του Άμαζόνιου· μελετούν τήν ξηρά, τή θάλασσα και τά δάση σ' όλη

τήν ποικιλία των πτυχών τους. Μας εκθέτουν όλα τα υπέροχα τοπία της γης που κατοικούμε και οά συνείπεια, του ότι έρχονται ολοένα και περισσότερο σέ πιο στενή έπαφή μέ τή φύση και των έργων τέχνης που φέρνουν μαζί τους άπ' τ' άμέτρητα ταξίδια και τίς περιπλανήσεις τους, όλοι οι καλλιεργημένοι άνθρωποι μπροούν τώρα νά έξοικειωθούν μέ τά χαρακτηριστικά και τίς πλυρές διάφορων χωρών του κόσμου. 'Η τάξη των διακεκριμένων έπιστημόνων, παρόλο που είναι άριθμητικά μικρότερη άπ' τήν τάξη των καλλιτεχνών, έξακολουθεί νάναι πιο χρήσιμη στό έργο της έρευνας· έξερευνεί επίσης τόν πλανήτη και όλόκληρος ό κόσμος άποτελεί τώρα τό πεδίο μελέτης της.

Έκπαιδευση και Άνθρωπος.

Έχει γίνει τώρα αισθητό ότι, εκτός άν επιθυμούμε νά κάνουμε ένα διαχωρισμό ανάμεσα σέ πνευματική ή ήθική άδυναμία, είναι άπαραίτητο ν' άντισταθμιστεί, έναντι όποιασδήποτε θυσίας, ό χυδαίος χαρακτήρας τόσο πολλών άσχημων και κινότοπων πραγμάτων, στα όποια οι στενοκέφαλοι άνθρωποι νομίζουν ότι διακρίνουν τά ίχνη του σύγχρονου πολιτισμού, άπ' τήν ενάτινιση του υπέροχου τοπίου του πλανήτη. 'Η άμηση μελέτη της φύσης κι ή παρατήρηση των φαινομένων της είναι άπαραίτητο νά γίνει ένα άπ' τά βασικά στοιχεία της μόρφωσης κάθε καλλιεργημένου ανθρώπου· επίσης ή δεξιοτεχνία κι ή μυική δύναμη είναι άπαραίτητο ν' αναπτυχθούν σέ κάθε άτομο, έτσι ώστε νάναι ικανό νά δρασκελίζει τή κορφή του ψηλότερου βουνού και νά κοιτάζει κάτω τήν άβυσσο δίχως φόβο, καθώς επίσης και νά διατηρήσει σ' όλόκληρο τό φυσικό του είναι εκείνη τή φυσική ισορροπία δύναμης, δίχως τήν ύπαρξη της όποιας οι πιο εύγενικές προθέσεις σκεπάζονται από ένα πέπλο λύπης και μελαγχολίας. 'Ο άνθρωπος της σύγχρονης εποχής όφειλε νά συνδυάσει στό πρόσωπό του όλες τίς άρετές εκείνων που έξησαν πριν άπ' αυτόν πάνω στον πλανήτη· δίχως νά παραιτηθεί άπ' όποιοδήποτε άπ' τά τεράστια πλεονεκτήματα που του χάρισε ό πολιτισμός, έχει επίσης καθήκον νά διατηρήσει άναλλοκωτη όλη τή ρώμη που κληρονόμησε και νά μίν άφεθεί νά τόν ξεπεράσει όποιοδήποτε πρωτόγονο όν του πλα-

νήτη, σέ δύναμη, δεξιοτεχνία ή γνώση των φυσικών φαινομένων.

Μιά αναζωογονητική εκπαίδευση αυτού του είδους θά μας προσφέρει τήν πιο μεγαλειώδη ανάπτυξη της πραγματικής αγάπης γιά τή φύση. 'Η ύποδούλωση κι ένα πνεύμα ρουτίνας μπορεί νά τή νοθέψουν, άλλα ή γνώση κι ελευθερία της προσφέρουν μία νέα ζωή. 'Η έπιστήμη, ή όποια μετατρέπει σταδιακά τόν πλανήτη σ' ένα μεγάλο όργανισμό που εργάζεται πάντοτε γιά χάρη της ανθρωπότητας, μέ τή βοήθεια των ανέμων και των ρευμάτων, του ήμου και του ηλεκτρισμού, μας ύποδεικνύει συνάμα τά μέσα γιά τόν καλλωπισμό της επιφάνειας του πλανήτη και γιά τή μεταμόρφωσή του σ' εκείνο τόν μαγικό κήπο τόν όποίο όνειρεύτηκαν οι ποιητές όλων των εποχών. Μολοντούτο, παρόλο που ή έπιστήμη μπορεί νά φέρει μπροστά στα μάτια μας τό μακρυνό μέλλον μιας δοξασμένης γης, δέν μπορεί νά τελειοποιήσει από μόνη της αυτό τό σπουδαίο έργο. Μιά ήθική πρόοδος πρέπει αναγκαστικά ν' άντιστοιχεί σ' αυτή τήν πρόοδο της γνώσης. 'Όσο οι άνθρωποι πολεμάνε ανάμεσα τους μέ σκοπό νά μεταποτίσουν τά πατροπαράδοτα όρια και τά φανταστικά σύνορα των εθνών τους, όσο τό χύμα που τούς τρέφει συνεχίζει νά βάφεται κόκκινο άπ' τό αίμα των ταλαίπωρων ανθρώπων που κάνουν πολέμους, είτε γιά μία άσημαντη λουριδα γής ή γιά κάποιο λεγόμενο ζήτημα τιμής ή παρακινούμενο άπλάς άπ' τόν πόθο γιά σύγκρουση, όπως οι βάρβαροι της αρχαιότητας, τόσο θ' ανασάλλεται ή δημιουργία αυτού του παράδεισου πάνω στη γή, τόν όποιο ή φαντασία του έρευνητή φαίνεται ήδη ν' άτενίζει στό μακρυνό μέλλον. Τά χαρακτηριστικά του πλανήτη δέ θά άποκτήσουν ποτέ τήν τέλεια άρμονία τους, πρωτού νά ένωθούν οι άνθρωποι σέ μία ένωση δικαιοσύνης κι ειρήνης. Πρωτού νά μπορέσει νά γίνει άληθινά όμορφη, ή «γενναϊόδωρη» μητέρα μας, θά πρέπει νά περιμένει μέχρι ν' άγκαλιαστούν όλοι οι υιοί της σάν άδελφια και νά κατορθώσουν νά έξαθηδρώσουν τή μεγάλη συνομοσπονδία των εθνών.

ΕΛΥΖΕ ΠΕΚΛΥ

Η ΔΥΝΑΜΗ ΝΑ ΚΑΤΑΣΤΡΕΦΕΙΣ Η ΔΥΝΑΜΗ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΣ

Η καταστροφική δύναμη αυτής της κοινωνίας έχει φθάσει σ' ένα βαθμό που είναι άπαράμιλλος μέσα στην ιστορία της ανθρωπότητας κι αυτή η δύναμη χρησιμοποιείται, σχεδόν συστηματικά, για νά επικέρσει ένα παράλογο δόλετρο σ' ολόκληρο τόν έμβιο κόσμο και τίς ύλικές του βάσεις.

Σχεδόν σέ κάθε χώρα, ο άερας μολύνεται, οι πηγές του νερού δηλητηριάζονται, τό έδαφος ξεραίνεται κι ή άγρια φύση καταστρέφεται. Οι παράκτιες περιοχές κι άκόμα και τά βάθη τών θαλασσών δέν είναι άπρόσβλητες άπ' τήν πλατιά διαδομένη μόλυνση. Τό πιό σημαντικό άπ' όλα είναι ότι διαταράσσονται μακροπρόθεσμα, σέ σημείο άνεπανόρθωτης θλάβης, βασικοί βιολογικοί κύκλοι όπως οι κύκλοι του διοξειδίου του άνθρακος και του αζώτου, άπ' τούς όποιους έξαρτιέται ή διατήρηση κι ή ανανέωση τής ζωής όλων τών ζωντανών όντων (συμπεριλαμβανομένων και τών ανθρώπων). Η άχαλίωτη διάδοση τών ραδιενεργών άποβλήτων, τών μακρόβιων έντομοκτόνων, τών κατάλοιπων μολύβδου και χηλιδίων τοξικών, ή δυνάμει τοξικών, ουσιών στις τροφές, τό νερό και τόν άέρα· ή επέκταση τών πόλεων σέ τεράστιες άστικές ζώνες, που είναι τόσο πυκνοκατοικημένες ώστε ο πληθυσμός τους μπορεί νά συγκριθεί σέ μέγεθος μέ ολόκληρα έθνη· ο άύξανόμενος θόρυθος του περιβάλλοντος, οι έντάσεις που δημιουργεί ο συνωστισμός, ή μαζική διαβίωση κι ή μαζική χειραγώγηση· οι τεράστιες συσσωρεύσεις σκουπιδιών, άκαθαρισμών και βιομηχανικών άποβλήτων· ή συμφόρηση, λεωφόρων και δρόμων άπ' τήν κυκλοφορία τών όχημάτων· ή άλόγιστη καταστροφή πολυτίμων

πρώτων ύλων· τό σημάδεμα του πλανήτη από κερδοσκόπους κτηματομεσίτες, μεγιστάνες τών όρυχείων και τής ύλοτομείας και γραφειοκράτες κατασκευής αυτοκινητόδρομων - όλα αυτά έχουν προκαλέσει, μέσα σέ διάστημα μιάς μόνο γενιάς, μιά ζημιά που ξεπερνάει τή ζημιά που προκάλεσαν χιλιάδες χρόνια ανθρώπινης διαβίωσης πάνω σ' αυτό τόν πλανήτη. Άν συνειδητοποιηθεί αυτός ο καταστροφικός ρυθμός, τό νά κάνουμε εικοσίες άναφορικά μέ κείνο που θ' αντιμετώπισει ή επερχόμενη γενιά, προκαλεί τρόμο.

Η ουσία τής σύγχρονης οικολογικής κρίσης έγκειται στό ότι αυτή ή κοινωνία, περισσότερο άπ' οποιαδήποτε άλλη κοινωνία του παρελθόντος, κυριολεκτικά καταστρέφει τόν κόσμο τής οργανικής εξέλιξης. Είναι κοινοτοπία τό νά πούμε πως ή ανθρωπότητα άποτελεί μέρος τής συγκρότησης τής ζωής. Είναι ίσως πιό σημαντικό νά τονίσουμε ότι σ' αυτό τό τελευταίο στάδιο ή ανθρωπότητα βασίζεται κυρίως στην πολυπλοκότητα και ποικιλία τής ζωής, ότι ή ανθρώπινη εύημερία κι επιβίωση στηρίζεται πάνω σέ μιά μακροχρόνια εξέλιξη τών οργανισμών που παίρνουν όλοένα και πιό πολύπλοκες κι άλληλεξαρτώμενες μορφές. Η εξέλιξη τής ζωής σ' ένα σύνθετο ιστό, ή εξέλιξη τών πρωταρχικών ζωικών και φυτικών ειδών σέ πολυποικίλες μορφές, ήταν ή προϋπόθεση για τήν εξέλιξη κι επιβίωση τής ίδιας τής ανθρωπότητας και τή δημιουργία μιάς άρμονικής σχέσης ανάμεσα στην ανθρωπότητα και τή φύση.

Τεχνολογία και πληθυσμός

Άν ή περασμένη γενιά ύπήρξε μάρτυρας σέ μιά λεηλασία του πλανήτη, ή οποία ξεπερνάει όλη τή ζημιά που προκάλεσαν οι προηγούμενες γενιές, ίσως ν' άπομένει λίγο μεγαλύτερο διάστημα από μιά γενιά, πρωτοú νά γίνει άνεπανόρθωτη ή καταστροφή του περιβάλλοντος. Γι αυτό τό λόγο θά πρέπει νά ξεετάσουμε τίς ρίζες τής οικολογικής κρίσης μέ άμειλικτη ειλικρίνεια. Ο καιρός περνάει κι οι ύπόλοιπες δεκαετίες του 20ου αιώνα, θά μπορούσαν νάνα κάλιστα ή τελευταία εύκαιρία που μάς άπομένει για ν' άποκαταστήσουμε τήν ισορροπία ανάμεσα στην ανθρωπότητα και τή φύση.

Μήπως οι ρίζες τής οικολογικής κρίσης βρίσκονται στην

ανάπτυξη της τεχνολογίας: Η τεχνολογία έχει γίνει ένας βολικός στόχος που μας επιτρέπει να παρακάμπτουμε τις βαθειά εδραιωμένες κοινωνικές συνθήκες που κάνουν βλαβερές τις μηχανές και την τεχνική πρόοδο.

Πόσο βολικό είναι να ξεχνάμε ότι η τεχνολογία έχει χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για την υπονόμευση του περιβάλλοντος, αλλά επίσης και για τη βελτίωσή του. Η Νεολιθική Επανάσταση, που γέννησε την πιο αρμονική περίοδο ανάμεσα στη φύση και τη μετα-παλαιολιθική ανθρωπότητα, υπήρξε πάνω απ' όλα μία τεχνολογική επανάσταση. Αυτή η περίοδος ήταν εκείνη που πρόσφερε στην ανθρωπότητα τις τέχνες της γεωργίας, της ύφαντουργίας, της αγγειοπλαστικής, την εξημέρωση των ζώων, την ανακάλυψη του τροχού και και πολλές άλλες βασικές ανακαλύψεις. Είναι βέβαια αληθινό πώς υπάρχουν τεχνικές και τεχνολογικές στάσεις που είναι ολότελα καταστροφικές για την ισορροπία ανάμεσα στην ανθρωπότητα και τη φύση. Οι ευθύνες μας όμως έγκεινται στο να διαχωρίσουμε την έπαγγελματία της τεχνολογίας - τη δημιουργική της δυνατότητα - απ' την καταστροφική της ικανότητα. Πραγματικά, δεν υπάρχει καμιά τέτοια λέξη όπως η λέξη «Τεχνολογία», που να ισχύει σε όλες τις κοινωνικές συνθήκες και σχέσεις: υπάρχουν διαφορετικές τεχνολογίες και στάσεις απέναντι στην Τεχνολογία, μερικές απ' τις οποίες είναι απαραίτητες για την αποκατάσταση της ισορροπίας κι' άλλες που έχουν συντελέσει κατάφωρα στην καταστροφή της. Αυτό που χρειάζεται η ανθρωπότητα δεν είναι μία ολοκληρωτική απόρριψη των αναπτυσσόμενων τεχνολογιών, αλλά ένα φιλοκοσκίνισμα, μία πραγματικά παραπέρα ανάπτυξη της τεχνολογίας σύμφωνα με τις οικολογικές αρχές, πράγμα που θα συντελέσει σ' ένα νέο έναρμονισμό της κοινωνίας με το φυσικό κόσμο.

Μήπως οι ρίζες της οικολογικής κρίσης βρίσκονται στην πληθυσμιακή αύξηση; Αυτή η θέση είναι πιο ανησυχητική κι από πολλές απόψεις ή πιο σατανική, που προωθείται από «κινήματα» οικολογικής δράσης των Ε.Π.Α. Έδώ, ένα αποτέλεσμα που ονομάζεται «πληθυσμιακή αύξηση», εμφανίζεται με ταχυδακτυλουργικό τρόπο σαν αίτια, με βάση επιφανειακά στατιστικά στοιχεία και προβλέψεις. Αποδίδεται πρωτεύουσα σημασία σ' ένα πρόβλημα του οποίου η σημασία είναι δευτερεύουσα, συσκοτίζοντας έτσι τις θεμελιώδεις αιτίες της οικολογικής

κρίσης. Είναι βέβαια αλήθεια πως αν επικρατήσουν οι σημερινές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, θα υπάρξει με τον καιρό υπερπληθυσμός πάνω στον πλανήτη κι η ανθρωπότητα, με την αριθμητική της άπληξη βαρύτητα, θα μετατραπεί σε επιδημία μέσα στο δικό της παγκόσμιο φυσικό περιβάλλον. Υπάρχει όμως κάτι το αηδιαστικό στο γεγονός ότι δίδεται προτεραιότητα σ' ένα αποτέλεσμα, την «πληθυσμιακή αύξηση», από ένα έθνος που διαθέτει κάτι περισσότερο απ' το 7% του παγκόσμιου πληθυσμού, που καταβροχθίζει σπάταλα ένα ποσοστό μεγαλύτερο απ' το 50% των παγκοσμίων πόρων και που ασχολείται τώρα με τον αποδεκατισμό ενός λαού της Ανατολής, ο οποίος έχει ζήσει αιώνες διατηρώντας μία εκλεπτισμένη ισορροπία με το περιβάλλον του.

Εδώ θα πρέπει να σταθούμε για να εξετάσουμε πιο προσεκτικά το πληθυσμιακό πρόβλημα, που ανακινείται τόσο πλατιά απ' τις λευκές φυλές της Β. Αμερικής και της Ευρώπης - φυλές που έχουν εκμεταλλευθεί καθόλου τους λαούς της Ασίας, Αφρικής, Λατινικής Αμερικής και Ν. Ειρηνικού. Οι εκμεταλλεόμενοι έχουν πληροφορήσει εύγενικά τους εκμεταλλευτές τους ότι αυτό που χρειάζονται δεν είναι τα αντιουλληπτικά, οι ένοπλοι «ελευθερωτές» κι ο Καθηγητής Πάυλ. Ρ. Έλριχ, για την επίλυση των πληθυσμιακών τους προβλημάτων: αυτό που χρειάζονται, μάλλον, είναι μία δίκαιη αποζημίωση για τους τεράστιους πόρους που άντλησαν απ' τα εδάφη τους ή Β. Αμερική κι η Ευρώπη. Η ισοσκελίση αυτών των λογαριασμών είναι σήμερα κάτι περισσότερο από μία πιεστική ανάγκη, παρά η ολοκλήρωση των δεκτών γεννήσεων και θανάτων. Οι λαοί της Ασίας, της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και του Ν. Ειρηνικού μπορούν δικαιολογημένα να ισχυριστούν ότι οι Αμερικανοί τους «σύμβολοι» έχουν δείξει στον κόσμο πως καταστρέφεται μία παρθένα ήπειρος μέσα σε λιγότερο από ένα αιώνα κι έχουν προσθέσει στο λεξιλόγιο της ανθρωπότητας τις λέξεις «προγραμματισμένη σχρήστευση».

Όλα αυτά είναι φανερά. Κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης του 19ου αιώνα, όταν χρειαζόταν ένα μεγάλο, εφεδρικό εργατικό δυναμικό, για την επάνδρωση των εργοστασίων και την πτώση των ημερομισθίων, η αύξηση του πληθυσμού χαιρετιζόταν μ' ενθουσιασμό απ' τη νέα βιομηχανική αστική τάξη. Κι η αύξηση του πληθυσμού πραγματοποιήθηκε

παρά το γεγονός ότι εξαιτίας του πολύωρου ωραρίου εργασίας και του μεγάλου υπερπληθυσμού των πόλεων, η φυματίωση, η χολέρα κ. άλλες αρρώστιες ήταν πανδημικές στην Ευρώπη και τις Ε.Π.Α. Το ότι αυτή την εποχή, ο αριθμός των γεννήσεων ξεπερνούσε τον αριθμό των θανάτων, δεν φειλόταν στο ότι η πρόοδος της ιατρικής περιθαλψης και της υγιεινής είχε προκαλέσει κάποια σημαντική μείωση της ανθρώπινης θνησιμότητας: η πλεονεκτική θέση των γεννήσεων απέναντι στους θανάτους μπορεί να εξηγηθεί μάλλον απ' την καταστροφή που υπέστησαν οι προβιομηχανικές μορφές οικογένειας, οι θεομοί του χωριού, ή αλληλοβοήθεια και τά σταθερά, παραδοσιακά πρότυπα ζωής, στα χέρια της καπιταλιστικής «επιχείρησης». Η φθορά της κοινωνικής ήθικης, που έγκαινα είχε η προμοκρατία του εργοστασιακού συστήματος, ο εκφυλισμός των παραδοσιακών γεωργών σε αίσχρα εκμεταλλεόμενους προλετάρους και κατοίκους πόλεων, γέννησε συνακόλουθα μία άνευθυνη στάση απέναντι στην οικογένεια και τη γέννηση των παιδιών. Η σεξουαλικότητα έγινε το καταφύγιο της φυγής από μία ζωή μόχθου κατά τον ίδιο τρόπο όπως κι η κατανάλωση του φτηνού τζίν. Το νέο προλεταριάτο γεννούσε παιδιά, τόσο αλόγιστα, όσο κι όταν παρασυρόταν στον αλκοολισμό. Η ίδια περίπου διαδικασία επαναλήφθηκε όταν θυσιάστηκαν πάνω στον ιερό θωμό του ιμπεριαλισμού τά χωριά της Ασίας, Αφρικής και Λατινικής Αμερικής.

Η άσπική τάξη, σήμερα, «βλέπει» τά πράγματα διαφορετικά. Τά ρόδινα χρόνια της «ελεύθερης επιχείρησης» και της «ελεύθερης εργασίας» παραχωρούν τη θέση τους σε μία εποχή μονοπωλίων, καρτέλ, οικονομικών που ελέγχονται απ' το κράτος, θερμοποιημένων μορφών της κινητοποίησης των εργατών (εργατικά συνδικάτα) κι αυτοματισμού των μηχανών. Τώρα δε χρειάζονται πια μεγάλες εφεδρικές δυνάμεις άνεργων για την ικανοποίηση των αναγκών της καπιταλιστικής επέκτασης και τά ημερομίσθια καθορίζονται βασικά μετά από διαπραγματεύσεις μάλλον, παρά απ' το ελεύθερο παιχνίδι της αγοράς εργασίας. Το εφεδρικό εργατικό δυναμικό έχει τώρα μετατραπεί από ανάγκη σε απειλή για τη σταθερότητα μιάς προγραμματισμένης άσπικης οικονομίας. Η λογική αυτής της νέας «προοπτικής» βρήκε την πιο φοβερή της έκφραση στο Γερμανικό φα-

σισμό. Για τους Ναζί, η Εύρωπη είχε ήδη «υπερβολικό» πληθυσμό στη δεκαετία του '30 και το «πληθυσμιακό πρόβλημα» λύθηκε στους θαλάμους αερίων του Άουσβιτς. Η ίδια λογική κρύβεται πίσω από πολλά Νεοφασιστοειδή επιχειρήματα, που σήμερα εμφανίζονται μασκαρεμένα σαν οικολογία. 'Ας μή γίνει κανένα λάθος αναφορικά μ' αυτό το συμπέρασμα.

Αργά ή γρήγορα θα πρέπει να περιοριστεί ο αλόγιστος πολλαπλασιασμός των ανθρώπων, αλλά ο πληθυσμιακός έλεγχος θα εισαχθεί είτε με «κοινωνικούς ελέγχους» (έξουσιαστικές ή ρατσιστικές μεθόδους και τελικά με τη συστηματική γενοκτονία) ή από μία αντιεξουσιαστική, οικολογικά προσανατολισμένη κοινωνία (μία κοινωνία που δημιουργεί μία νέα ισορροπία με τη φύση, παρακινούμενη από ένα σεβασμό για τη ζωή). Η σύγχρονη κοινωνία έχει μπροστά της αυτές τις άμοιβαία αποκλειόμενες εναλλακτικές λύσεις και πρέπει να κάνει μία εκλογή δίχως χρονотριβή. Η οικολογική δράση είναι βασικά κοινωνική δράση. Είτε θα προσεγγίσουμε άμεσα τις κοινωνικές ρίζες της σημερινής οικολογικής κρίσης, είτε θα βυθιστούμε σε μία εποχή ολοκληρωτισμού.

Οικολογία και Κοινωνία

Η βασική αντίληψη πως η ανθρωπότητα πρέπει να εξουσιάζει και να εκμεταλλεύεται τη φύση, πηγάζει απ' τον εξουσιασμό και την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Πραγματικά, αυτή η αντίληψη εμφανίζεται σε μία εποχή που ο άνδρας άρχισε να εξουσιάζει και να εκμεταλλεύεται τη γυναίκα, μέσα στην πατριαρχική οικογένεια.

Από τότε, τά ανθρώπινα όντα άρχισαν να θεωρούνται σ' ένα αυξανόμενο βαθμό, σαν απλοί πόροι, σαν αντικείμενα αντί για υποκείμενα. Οι ιεραρχίες, οι τάξεις, οι μορφές ιδιοκτησίας κι οι κρατικοί θεομοί που εμφανίστηκαν μαζί με την κοινωνική κυριαρχία, επεκτάθηκαν έννοιολογικά και στη σχέση της ανθρωπότητας με τη φύση. Κι η ίδια η φύση άρχισε επίσης να θεωρείται, σ' ένα αυξανόμενο βαθμό σαν ένας απλός πόρος, ένα αντικείμενο, μία πρώτη ύλη που έπρεπε να θυσιαστεί μία τόσο άμελλικτη εκμετάλλευση, όσο εκείνη που υφίστανται οι δούλοι στα λατφούντια. Αυτή η «κοσμοθεωρία» διαπότισε όχι

μόνο τήν επίσημη κουλτούρα τής ιεραρχικής κοινωνίας, αλλά απέτελεσε και τόν τρόπο μέ τόν οποίο άρχισαν νά βλέπουν τόν εαυτό τους οι δούλοι, οι δουλοπάροικοι, οι βιομηχανικοί εργάτες κι οι γυναίκες όλων τών κοινωνικών τάξεων. Καθώς ήταν ένσωματωμένοι στην «ήθική τής εργασίας», σέ μία ήθική πού βασιζόταν στην άρνηση και τήν παραίτηση, σ' ένα τρόπο συμπεριφοράς βασισμένο στην εξιδανίκευση τών έρωτικών επιθυμιών και σέ ύπερφυσικές αντίληψεις, οι δούλοι, οι δουλοπάροικοι και οι γυναίκες, (ανεξάρτητα άν ήταν Ευρωπαίοι ή 'Ασιάτες), πού αποτελούσαν τή μισή ανθρωπότητα, έμαθαν νά άστυνομεύουν τόν εαυτό τους, νά χαλκεύουν τά ίδια τους τά δεσμά, νά κλειδώνουν τίς πόρτες τών ίδιων τους τών κελιών.

Άν ή «κοσμοθεωρία» τής ιεραρχικής κοινωνίας άρχιζει σήμερα νά εξαφανίζεται, αυτό συμβαίνει βασικά γιατί ή τεράστια παραγωγικότητα τής σύγχρονης τεχνολογίας έχει άνοιξει μία νέα προοπτική: τή δυνατότητα τής ύλικής άφθονίας, τό τέλος τής σπάρτης και μία εποχή έλευθέρου χρόνου. 'Η κοινωνία μας άρχιζει νά διαπερνιέται από μία ένταση ανάμεσα στό «τί υπάρχει» και τό «τί μπορούσε νά ύπάρχει», μία ένταση πού επιδεινώνεται άπ' τήν παράλογη, άπάνθρωπη εκμετάλλευση και καταστροφή τού πλανήτη και τών κατοίκων του.

'Η μεγαλύτερη τροχοπέδη στην έκτόνωση αυτής τής έντασης, είναι τό μέτρο στό οποίο ή ιεραρχική κοινωνία εξακολουθεί νά διαμορφώνει τή νοοτροπία και τίς πράξεις μας.

Είναι εύκολότερο νά καταφύγουμε στην κριτική τής τεχνολογίας και τού πληθυσμού· ν' αντιμετώπισουμε ένα άρχαίο, καταστροφικό κοινωνικό σύστημα μέ τούς δικούς του όρους και μέσα στό δικό του πλαίσιο. Σχιδόν από τά γεννοφάσια μας έχουμε ύποστεί τή διαδικασία τής κοινωνικοποίησης, από μέρους τής οικογένειας, τών θρησκευτικών θεσμών, τών σχολείων κι άπ' τήν ίδια τή διαδικασία τής εργασίας, γιά νά δεχθούμε τήν ιεραρχία, τήν παραίτηση και τά κρατιστικά συστήματα, σάν προϋποθέσεις πάνω στις οποίες πρέπει νά βασίζεται κάθε σκέψη. Δίχως ν' άπαλλαγούμε άπ' αυτές, κάθε συζήτηση γιά τήν οικολογική ίσορροπία θά παιζει τό ρόλο καταπραυντικού και μέσου αυτόάμυνας.

Χάρη στή μοναδική πολιτιστική τής κληρονομιά, ή σύγχρονη κοινωνία - ή προσανατολισμένη προς τό κέρδος άστική

μας κοινωνία - τείνει νά επιδεινώσει τή σύγκρουση τής ανθρωπότητας μέ τή φύση μ' ένα πιά επικίνδυνο τρόπο άπ' ότι οι προβιομηχανικές κοινωνίες τού παρελθόντος. Στην άστική κοινωνία, οι άνθρωποι δέ μετατρέπονται μόνο σέ αντικείμενα, μετατρέπονται σέ έμπορεύματα, σέ αντικείμενα πού έχουν σχεδιαστεί, ακριβώς, γιά νά πουληθούν στην αγορά. 'Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στό ανθρώπινα όντα, λογιζόμενα σάν έμπορεύματα, γίνεται αύτοσκοπός, μαζί μέ τήν παραγωγή όλότελα άχρηστων αγαθών. 'Η ποιότητα μετατρέπεται σέ ποσότητα, ή άτομική κουλτούρα σέ μαζική κουλτούρα, ή προσωπική επικοινωνία σέ μαζική επικοινωνία. Τό φυσικό περιβάλλον μεταμορφώνεται σ' ένα γιγάντιο έργοστάσιο, ή πόλη σέ μία άπέραντη αγορά, όλα, από ένα δάσος σεκόιες ώς τό κορμί μιάς γυναίκας, έχουν «μιά τιμή». Όλα εξαγρυώνονται σέ δολάρια, ανεξάρτητα άπ' τό άν πρόκειται γιά ένα ιερό ναό ή γιά τήν τιμή τού άτόμου. 'Η τεχνολογία παύει ν' άποτελεί προέκταση τής ανθρωπότητας, ή ανθρωπότητα γίνεται προέκταση τής τεχνολογίας. 'Η μηχανή δέν επεκτείνει τή δύναμη τού εργάτη, ό εργάτης επεκτείνει τή δύναμη τής μηχανής, γίνεται, πραγματικά, ένα όπλο εξάρτημα τής μηχανής.

Είναι λοιπόν περιεργο τό ότι αυτή ή εκμεταλλευτική, εξαχρηστική, ποσοτική κοινωνία σπράχνει τήν ανθρωπότητα ένάντια στόν εαυτό της και ένάντια στή φύση, σέ μία πιά τρομερή έκταση άπ' ότι οποιαδήποτε άλλη κοινωνία τού παρελθόντος;

Ναι, χρειαζόμαστε άλλαγή, αλλά μία άλλαγή τόσο θεμελιακή και τόσο βαθιά, ώστε ακόμα κι οι έννοιες τής επανάστασης και τής έλευθερίας θά πρέπει νά επεκταθούν πέρα από κάθε προηγούμενο όρίζοντα. Δέν είναι πιά άρκετό νά μιλάμε γιά νέες τεχνικές συντήρησης και φροντίδας τού φυσικού περιβάλλοντος, πρέπει ν' άσχοληθούμε μέ τόν πλανήτη συλλογικά, σά μία ανθρωπινή κοινότητα, δίχως εκείνους τούς περιορισμούς τής άτομικής ιδιοκτησίας, πού έχουν διαστρεβλώσει τό όραμα τής ανθρωπότητας γιά τή ζωή και τή φύση, άπ' τήν εποχή τής εξαφάνισης τής νομαδικής κοινωνίας. Πρέπει νά εξαλειψουμε όχι μόνο τήν άστική ιεραρχία, αλλά και τήν ιεραρχία καθαυτή, όχι μόνο τήν πατριαρχική οικογένεια, αλλά και κάθε μορφή σεξουαλικής και γονικής καταπίεσης, όχι μόνο τήν άστική τάξη και τό ιδιοκτητικό σύστημα, αλλά και κάθε κοινω-

νική τάξη κι ιδιοκτησία. 'Η ανθρωπότητα πρέπει ν' αποκτήσει την αυτοκυριαρχία της, άτομικά και συλλογικά, έτσι ώστε όλα τ' ανθρώπινα όντα νά αποκτήσουν τόν έλεγχο τής καθημερινής τους ζωής. Οί πόλεις μας πρέπει ν' αποκεντρωθούν και νά χωριστούν σέ κοινότητες, ή οικοκοινότητες, άριστα κι έντεχνα διαμορφωμένες σύμφωνα μέ τή δυνατότητα άντοχής τών οικοσυστημάτων μέσα στά όποια τοποθετούνται. Οί τεχνολογίες μας πρέπει ν' αναπροσαρμοστούν και ν' αναπτυχθούν σέ οικολογικές, άριστα κι έντεχνα προσαρμοσμένες ώστε νά κάνουν χρήση τών τοπικών ενεργειακών πηγών κι ύλιν, προκαλώντας τή μικρότερη δυνατή ή και καμιά απολύτως μόλυνση του περιβάλλοντος.

Πρέπει ν' αποκαταστήσουμε μία νέα αντίληψη τών αναγκών μας - ανάγκες πού ένισχύουνμιά υγιεινή ζωή κι' εκφράζουν τίς άτομικές μας κλίσεις κι όχι τίς «ανάγκες» πού μάς ύπαγορεύουν τά μέσα μαζικής επικοινωνίας. Πρέπει ν' αποκαταστήσουμε τήν ανθρώπινη ίσορροπία στό περιβάλλον μας και στίς κοινωνικές μας σχέσεις, αντικαθιστώντας τίς έμμεσες, μέ άμεσες προσωπικές σχέσεις, στή διοίκηση τής κοινωνίας μας. Τέλος, πρέπει νά καταργηθεί κάθε μορφή κυριαρχίας - κοινωνικής ή προσωπικής - άπ' τίς αντίληψεις πού έχουμε γιά τόν έαυτό μας, γιά τούς συνανθρώπους μας και γιά τή φύση. 'Η διοίκηση τών ανθρώπων πρέπει ν' αντικατασταθεί άπ' τή διαχείριση τών πραγμάτων. 'Η επανάσταση τήν όποία επιδιώκουμε πρέπει ν' άγκαλιάσει όχι μόνο τούς πολιτικούς θεσμούς και τίς οικονομικές σχέσεις, αλλά και τή συνείδηση, τόν τρόπο ζωής, τίς έρωτικές επιθυμίες και τήν προσωπική μας έρμηνεία του νοήματος τής ζωής.

Αυτό πού έσταθμίζεται έδώ είναι τό αϊωνόθιο πνεύμα και συστήματα κυριαρχίας και καταπίεσης πού έχουν όχι μόνο στρέψει τόν άνθρωπο ένάντια στό συνάνθρωπό του, αλλά και τήν ανθρωπότητα ένάντια στή φύση. 'Η σύγκρουση ανάμεσα στήν ανθρωπότητα και τή φύση είναι μία προέκταση τής σύγκρουσης ανάμεσα στόν άνθρωπο και τόν συνάνθρωπό του. 'Αν τό οικολογικό κίνημα δέν άγκαλιάσει τό πρόβλημα τής κυριαρχίας σ' όλες του τίς πτυχές, δέ θά συνεισφέρει τίποτα, άναφορικά μέ τήν εξέλιξη τών θεμελιακών αιτιών τής σύγχρονης οικολογικής κρίσης. 'Αν τό οικολογικό κίνημα περιοριστεί σέ άπλές μεταρρυθμίσεις, άναφορικά μέ τόν έλεγχο τής μόλυνσης

και τή συντήρηση τών πόρων, δίχως ν' άντιμετωπίσει ριζοσπαστικά τήν άνάγκη γιά μία πλατύτερη αντίληψη τής επανάστασης, θά χρησιμεύσει άπλώς σάν άσφαλιστική δικλείδα του τωρινού συστήματος εκμετάλλευσης του ανθρώπου και τής φύσης.

Στόχοι

'Από πολλές άπόψεις, τό σημερινό οικολογικό κίνημα ύποκινεί μία καθυστερημένη δράση ένάντια στήν άνεξέλεγκτη καταστροφή του περιβάλλοντος. 'Από άλλη άποψη, τά πιό συνειδητά στοιχεία του συμμετέχουν σ' ένα δημιουργικό κίνημα πού έχει σά σκοπό νά επαναστατικοποιήσει ολοκληρωτικά τίς κοινωνικές σχέσεις τών ανθρώπων ανάμεσα τους και τής ανθρωπότητας μέ τή φύση.

Παρόλο πού κι οί δύο προσπάθειες είναι στενά άλληλένδετες, θά πρέπει νά γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα τους. 'Η ομάδα Ecology Action East ύποστηρίζει κάθε προσπάθεια πού άποβλέπει στή συντήρηση του περιβάλλοντος: νά διατηρηθεί καθαρός ο άέρας και τό νερό, νά περιοριστεί ή χρήση τών εντομοκτόνων και τών χημικών συντηρητικών στίς τροφές, νά περιοριστεί ή κυκλοφορία όχημάτων στους δρόμους και στίς λεωφόρους, νά γίνουν οί πόλεις πιό ολοκληρωμένες άπό φυσική σκοπιά, νά έμποδιστεί ή διαχέτευση ραδιενεργών άποβλήτων στό περιβάλλον, νά διαφυλλαχθούν και νά επεκταθούν οί άγριότοποι κι οί περιοχές γιά τή διαβίωση άγριων ζώων, νά προστατευτούν τά ζωικά είδη άπ' τήν ανθρώπινη αυθαιρεσία.

'Αλλά ή Ecology Action East δέν αύταπατάται πώς τέτοιες καθυστερημένες ενέργειες άποτελούν μία λύση τής θεμελιακής αντίθεσης πού ύπάρχει ανάμεσα στή σημερινή κοινωνική τάξη και τόν φυσικό κόσμο. Ούτε τέτοιες καθυστερημένες ενέργειες μπορούν ν' άναχαιτίσουν τή συντριπτική καταστροφική όρμη τής τωρινής κοινωνίας.

Αυτή ή κοινωνική τάξη μάς παίζει παιχνίδια.

Παραχωρεί πολύ καθυστερημένες, μερικές κι αξιοθρήνητα ανεπαρκείς μεταρρυθμίσεις γιά ν' αποπροσανατολίσει τήν ενεργητικότητα και τήν προσοχή μας από σοβαρότερες πράξεις καταστροφής.

Μέ άλλα λόγια, μās προσφέρουν ένα κομμάτι δάσους από σεκόιες σέ ανάλλαγμα γιά τούς καταράχτες. Ειδωμένη μέσα σέ μιά μακρόχρονη προοπτική, ή απόπειρα αυτή, νά υποβιθαστεί ή οικολογία σέ μιά σχέση ανταλλαγής, δέν μπορεί νά αιώσει τίποτα· είναι ένας φθηνός τρόπος γιά νά έπιτελεστεί ή ανταλλαγή τού μεγαλύτερου μέρους τού πλανήτη μέ λίγες νησίδες έρημιδας, μέ μικροσκοπικά πάρκα μέσα σ' ένα έρημωμένο κόσμο από τοιμέντο.

Η Ecology Action East έχει δύο βασικούς στόχους: ο πρώτος είναι νά οξύνει στό επαναστατικό κίνημα τή συνείδηση ότι ή πιό καταστροφική και πιεστική συνέπεια τής άλλοτριωτικής κι εκμεταλλευτικής μας κοινωνίας είναι ή κρίση τού περιβάλλοντος κι ότι κάθε άλλθινά επαναστατική κοινωνία πρέπει νά θεμελιωθεί σύμφωνα μέ τίς οικολογικές άρχές.

Ο δεύτερος είναι νά δημιουργήσει στό μυαλό εκατομμυρίων Άμερικανών, πού άσכולούνται μέ τήν καταστροφή τού περιβάλλοντός μας, τή συνείδηση ότι οι οικολογικές άρχές, άναπτυγμένες ώς τήν τελική τους συνέπεια, άπαιτούν ριζικές αλλαγές στήν κοινωνία μας και τήν κοσμοθεώρηση μας.

Η Ecology Action East ύποστηρίζει τήν επανάσταση στόν τρόπο ζωής ή όποία, στήν καλύτερη περίπτωση, άπαιτεί μιά διευρυνένη συνείδηση τής έμπειρίας και τής ανθρώπινης έλευθερίας.

Έπιδιώκουμε τήν άπελευθέρωση τών γυναικών, τών παιδιών, τών όμοφιλόφιλων, τών μαύρων, τών λαών τών άποικιών και τών εργαζόμενων σέ κάθε επάγγελμα, σά μέρος μίας άναπτυσσόμενης κοινωνικής πάλης ενάντια στίς αίωνόθιες παραδόσεις και θεσμούς τής κυριαρχίας – παραδόσεις και θεσμοί πού έχουν διαμορφώσει τόσο καταστροφικά τήν στάση τής ανθρωπότητας άπέναντι στό φυσικό κόσμο. Υποστηρίζουμε τίς άντιεξουσιαστικές κοινότητες κι άγώνες γιά τήν έλευθερία, όπου κι άν δημιουργηθούν· συμμετέχουμε σέ κάθε προσπάθεια πού άποβλέπει στήν προώθηση τής αυθόρμητης αύτο-άναπτυξης τών νέων· στρεφόμαστε ενάντια σέ κάθε προσπάθεια πού άποβλέπει στήν καταπίεση τής ανθρωπίνης σεξουαλικότητας, στό ν' άρνηθεί στήν ανθρωπότητα τήν έρωτικοποίηση τής έμπειρίας σ' όλες τής τής μορφές. Συμμετέχουμε σέ κάθε προσπάθεια πού άποσκοπεί στήν ενίσχυση μίας χαρούμενης έπιδεξιότητας μέσα στή ζωή και τήν εργασία: τήν

προώθηση τών τεχνών και τήν ποιότητα τής παραγωγής, τό σχεδιασμό νέων οικοκοινοτήτων κι οικοτεχνολογιών, τό δικαίωμα τής καθημερινής άπόλαυσης τής όμορφιάς τού φυσικού κόσμου, τήν άνοιχτή, άμεση, αισθησιακή ήδονή πού οι άνθρωποι μπρούν νά προσφέρουν ό ένας στόν άλλον, τόν αύξανόμενο σεβασμό γιά τόν κόσμο τής ζωής.

Κοιτολογής, έλπίζουμε στό έξσπασμα μίας επανάστασης πού θά γεννήσει πολιτικά ανεξάρτητες κοινότητες, τών όποιων τά όρια κι οι πληθυσμοί θά καθοριστούν από μιά νέα οικολογική συνείδηση – κοινότητες τών όποιων οι κάτοικοι θά καθορίσουν γιά τόν έαυτό τους, μέσα στό πλαίσια τής νέας συνείδησης, τή φύση και τό επίπεδο τής τεχνολογίας τους, τή μορφή πού θά πάρει ή κοινωνική τους δομή, τήν κοσμοθεωρία, τόν τρόπο ζωής, τούς τρόπους έκφρασης κι όλες τίς άλλες πιτυχές τής καθημερινής τους ζωής.

Άλλά δέν έξαπατούμε τόν έαυτό μας, πιστεύοντας πως, αύτός ό προσανατολισμένος πρós τή ζωή κόσμος, μπορεί ν' άναπτυχθεί τέλεια ή άκόμη και μερικά, μέσα σέ μιά κοινωνία πού είναι προσανατολισμένη πρós τό θάνατο. Η Άμερικανική κοινωνία, όπως είναι σήμερα συγκροτημένη, έχει σαπίσει άπ' τό ρατσισμό κι έχει καθάλσει όλόκληρο τόν κόσμο, όχι μόνο σάν καταναλωτής τού πλούτου και τών πόρων του, αλλά και σάν έμπόδιο σέ κάθε άπόπειρα πού άποβλέπει στόν αύτοκαθολισμό, τόσο στό έσωτερικό όσο και στό έξωτερικό. Οι έμφυτοι σκοποί τής είναι ή παραγωγή γιά τήν παραγωγή, ή διατήρηση τής ιεραρχίας και τού μόχθου σέ παγκόσμια κλίμακα, ή μαζική χειραγώγηση κι ό έλεγχος από συγκεντρωτικούς, κρατιστικούς θεσμούς. Αυτή ή μορφή κοινωνίας είναι άναπόφευκτα αντίθετη σ' ένα κόσμο προσανατολισμένο πρós τή ζωή.

Άν τό οικολογικό κίνημα δέν άντλήσει αυτά τά συμπεράσματα μέσα άπ' τίς προσπάθειές του νά συντηρήσει τό φυσικό περιβάλλον, τότε ή συντήρηση γίνεται άπλή σύγχυση. Άν τό οικολογικό κίνημα δέν κατευθίνει τίς βασικές του προσπάθειες γιά μιά επανάσταση σ' όλους τούς τομείς τής ζωής – κοινωνικής καθώς επίσης και φυσικής, πολιτικής καθώς επίσης και προσωπικής, οικονομικής καθώς επίσης και πολιτιστικής – τότε τό κίνημα θά γίνει σταδιακά ή άσφαλιστική δικλείδα τής κατεστημένης τάξης.

Ελπίζουμε ότι θά δημιουργηθούν σ' όλη τή χώρα ομάδες

σάν τή δική μας, οργανωμένες σάν καί μās πάνω σέ μιά ανθρωπιστική, αντιξουσιαστική βάση καί αφοσιωμένες σέ κοινή δράση καί σ' ένα πνεύμα συνεργασίας πού θά βασίζεται στην αλληλοβοήθεια.

Τρέφουμε τήν ελπίδα ότι θά προσπαθήσουν νά ενισχύσουν μιά νέα οικολογική στάση απέναντι όχι μόνο στή φύση, αλλά καί στους ανθρώπους: μιά αντίληψη αὐθόρμητων, διαφοροποιημένων σχέσεων μέσα στις ομάδες κι ανάμεσα στις ομάδες, μέσα στην κοινωνία κι ανάμεσα στά άτομα.

Ελπίζουμε ότι οι οικολογικές ομάδες θά αποφύγουν κάθε έκκληση πρὸς τούς «ἀρχηγούς τῆς κυβέρνησης» καί στους διεθνείς ἢ ἐθνικούς κρατικούς θεσμούς, τούς ἴδιους ἀκριβῶς τούς ἐγκληματίες καί τά πολιτικά σκώματα πού ἔχουν συνεισφέρει ὑλικά στή δημιουργία τῆς σύγχρονης οικολογικῆς κρίσης. Νομίζουμε ότι οι ἐκκλήσεις θά πρέπει νά γίνουν πρὸς τό λαό καί τήν ἱκανότητά του γιά ἄμεση δράση, πού θά τόν ὀδηγήσει νά πάρει τόν ἐλεγχό τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς καί τῆς ἴδιας του τῆς μοίρας. Γιατί μόνο μ' αὐτό τόν τρόπο μπορεί νά δημιουργηθεῖ μιά κοινωνία δίχως ἱεραρχία καί κυριαρχία, μιά κοινωνία στην ὁποία κάθε άτομο εἶναι κύριο τῆς μοίρας του.

Οἱ μεγάλες διαιρέσεις πού χώρισαν ἄνθρωπο ἀπό ἄνθρωπο, τήν ἀνθρωπότητα ἀπ' τή φύση, τό άτομο ἀπ' τήν κοινωνία, τήν πόλη ἀπ' τήν ἐπαρχία, τήν πνευματική δραστηριότητα ἀπ' τή σωματική, τή λογική ἀπ' τό συναίσθημα καί γενιά ἀπό γενιά, πρέπει τώρα νά ξεπεραστούν. Ἡ ἐκπλήρωση τῆς αἰώνιας ἀναζήτησης τῆς ἐπιβίωσης καί τῆς ὑλικῆς ἀσφάλειας μέσα σ' ἕναν κόσμο ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ σπάνη, θεωροῦνταν κάποτε σάν προϋπόθεση γιά τήν ἐλευθερία καί μιά ὀλοκληρωμένη, ἀνθρώπινη ζωή. Γιά νά ζήσουμε ἐπρεπε νά ἐπιβιώσουμε.

Ὅπως τό διατύπωσε ὁ Μπρέχτ: «Πρῶτα τῆσαι τό στομάχι κι ὕστερα τήν ψυχή».

Ἡ κατάσταση ἔχει ἀρχίσει τώρα ν' ἀλλάζει. Ἡ σύγχρονη οικολογική κρίση ἔχει ἀντιστρέψει σ' ἕνα αὐξανόμενο βαθμό αὐτό τόν παραδοσιακό κανόνα. Σήμερα, ἂν σκοπεύουμε νά ἐπιβιώσουμε, πρέπει ν' ἀρχίσουμε νά ζοῦμε. Οἱ λύσεις μας θά πρέπει ν' ἀνταποκρίνονται στην ἔκταση τοῦ προβλήματος, διαφορετικά ἡ φύση θά πάρει μιά τρομερή ἐκδίκηση ἐναντίον τῆς ἀνθρωπότητάς.

ECOLOGY ACTION EAST

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Ἐπί 100 περίπου χρόνια, ἡ Μαρξιστὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία ἔχει προσφέρει τόν κύριο ὄγκο ἐπιχειρημάτων τῶν περισσότερων σοσιαλιστῶν, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀναρχικῶν καί τῶν συνδικαλιστῶν, στην κριτικὴ τους ἐναντίον τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Δίχως ἀμφιβολία, συνεχίζει ἀκόμα νά ἔχει μεγάλη ἀξία γιά τό ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ὅμως, μὲ τήν ἐμφάνιση τῆς οικολογικῆς κρίσης, ὁ Κλασσικὸς Μαρξισμὸς ἔχει ξεπεραστεῖ ἀπ' τὰ σύγχρονα δεδομένα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Τό πρόβλημα δέν ἐγκεῖται σὲ νά «προσθεθοῦν» μερικές οικολογικές ἔννοιες στή θεωρία. Γιατί ὁ Μαρξισμὸς ὄχι μόνο ἀγνοεῖ τό θέμα τῆς οικολογίας – κάτι πού εἶναι πολὺ κατανοητὸ ἀφοῦ ἡ θεωρία του ἀναπτύχθηκε ἐδῶ καί πάνω ἀπὸ 100 χρόνια – ἀλλὰ καί υἱοθετεῖ, ἀπὸ κοινού μὲ τίς περισσότερες πνευματικές τάσεις τῆς ἐποχῆς του, βασικές ἀπόψεις πού εἶναι φανερά ἀσυμβίβαστες μὲ μιά οικολογικὴ λύση. Γιατί τὸ νά τό συνειδητοποιήσουν αὐτοὶ ἐπαναστάτες σημαίνει ὅτι ἐγκαταλείπουν τό παρελθόν, πού πιθανόν, διαφορετικά, νά ἀπόβαινε μοιραῖο σὲ μέλλον. Ὑπάρχουν 4 βασικά σημεῖα πού θά ἤθελα νά τονίσω:

1. Ἡ ἰδέα τῆς προόδου
2. Ἡ μὴ κριτικὴ τεχνολογικὴ αἰσιοδοξία
3. Ἡ πίστη σὲ τὸ συγκεντρωτισμὸ καί
4. Ὁ ἐξουσιαστικὸς πυρήνας τοῦ Μαρξισμοῦ.

1. 'Η ιδέα της προόδου

Επικρατεί ή αρελής αντίληψη ότι το 1978 πρέπει νάσαι καλύτερο απ' ότi το 1977 - για νά μή μιλώ για τό θαυμάσιο μέλλον πού επιφιλιάσσει τό 1980. Μé μιά πιά εκλεπτισμένη μορφή, αυτό είναι τό κεντρικό θέμα όλων τών μεγάλων θεωρητικών συστημάτων του 19ου αιώνα. Τό ανακαλύπτουμε στή θεωρία του Χέγκελ, περί του 'Απολότου Πνεύματος, τό όποίο, μέσα στήν πορεία τής Ιστορίας, προχωρεί «πρός τά εμπρός και για τόν έαυτό του», στή θεωρία του Δαρβίνου, στήν ανθρωπολογία του Μόργκαν, σύμφωνα μέ τήν όποία ό πολιτισμός εξελίσσεται απ' τό στάδιο του πρωτόγονου κομμουνισμού, πού βασίζεται στήν ελεύθερη σεξουαλικότητα, διαμέσου μιάς σειράς ενδιάμεσων σταδίων, στον «πολιτισμό», πού βασίζεται στο θεσμό τής μονογαμίας, στον θετικισμό του Κόμπτ, μέ τά «τρια στάδια του» και τέλος στή Μαρξιστική ιδέα ότι ή ιστορία εξελίσσεται προοδευτικά προς τό σοσιαλισμό - κι εγκαταλείπει πίσω διάφορα «κατώτερα στάδια».

Τά περισσότερα απ' αυτά είναι φανερές άνοησίες κι έτσι δέ χρειάζεται νά επεκταθούμε περισσότερο. Όταν φβάνουμε στο Μαρξισμό απαντούμε ότι αγνοεί πως ή «πρόδος» του καπιταλισμού διαδραματίστηκε σέ βάρος ενός ύγιους περιβάλλοντος κι ότι ό καπιταλισμός, απέχοντας πολύ απ' τό νά δημιουργεί τίς υλικές προϋποθέσεις για μιά καλύτερη κοινωνία, καταστρέφει τίς οικολογικές συνθήκες για όποιαδήποτε κοινωνία, καλή ή κακή. Επιπλέον, ή ιδέα τής προόδου είναι αλαζονική, αλλά και πραγματικά ρατσιστική. Ό τρόπος ζωής τών γυναιών 'Ινδιάνων μάς φαίνεται σάν «πρωτόγονος», κατώτερος σέ σχέση μέ τό δικό μας - συσκοτίζοντας τό γεγονός ότι ό πολιτισμός τους, από οικολογική σκοπιά, είναι όποιαδήποτε πιά αναπτυγμένος απ' τό δικό μας. Αυτό τό αίσθημα ύπεροχής κρατάει κλειστά τά Δυτικά μας μάτια μπροστά στα θετικά διδάγματα πού πρέπει ν' άντλήσουμε απ' τούς λεγόμενους «πρωτόγονους» πολιτισμούς.

2. 'Η τεχνολογική αισιοδοξία

Υπάρχει στο Μάρξ ένας στενός δεσμός ανάμεσα στην ιδέα τής προόδου και σέ μιά μή κριτική πίστη στα αγαθά πού θά έφερνε ή κατάκτηση τής φύσης. Νόμιμο πως οι τεχνολογικές πρόοδοι του βιομηχανικού καπιταλισμού, πρόσφεραν τό μέσο πού τελικά θά έστρεφε τόν καπιταλισμό ενάντια στον έαυτό του και θ' αποδέσμευε τίς δυνάμεις του σοσιαλισμού. Μετά τήν άνατροπή του καπιταλισμού, οι πρόοδοι αυτές θά χρησιμοποιούνταν για ν' άπελευθερώσουν τίς μάζες απ' τό μόχθο και τή σπάνη. Τό σημαντικό σημείο στην έρευνά μας είναι τό ακόλουθο: αυτό πού ό Μάρξ θαύμαζε κι έμπιστευόταν δέν ήταν μόνον οι δυνατότητες τής σύγχρονης έπιστήμης, αλλά και ό καπιταλιστικός τρόπος πραγματοποίησης αυτών τών δυνατοτήτων, δηλαδή, ή καπιταλιστική εκμετάλλευση τής φύσης. Αυτό είναι φανερό από κείνο τό περίφημο πού είπε, ότι ή ιστορία εξελίσσεται απ' τήν κυριαρχία τής φύσης πάνω στον άνθρωπο, στην κυριαρχία του ανθρώπου πάνω σέ άνθρωπο και τελικά στην κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στή φύση. 'Η ιδέα τής τεχνολογίας, σάν τρόπος κυριαρχίας πάνω στο περιβάλλον, δέν ξεπερνιέται. Στην πραγματικότητα, ή καπιταλιστική τεχνολογία θεωρείται σάν ή τεχνολογία γενικά κι ή οικολογική πρόκληση, ή θεμελιακή ανάγκη νά δημιουργηθεί μιά οικολογική τεχνολογία, αγνοείται κατάφωρα.

3. 'Η πίστη στο συγκεντρωτισμό

'Η αντίληψη ότι είναι ευεργετικές οι καπιταλιστικές προσπάθειες πού αποβλέπουν στο συγκεντρωτισμό, είναι βασική για τόν παραδοσιακό Μαρξισμό, γιατί ταυτίζεται μέ τήν οικονομική αποτελεσματικότητα - τό μόνο ιερό πράγμα για τούς Μαρξιστές. Αυτό αποκαλύπτεται φανερά στο θαυμασμό του Λένιν για τή Γερμανική πολεμική οικονομία.

Από οικολογική άποψη, ό συγκεντρωτισμός τής παραγωγής, πού είναι τόσο χαρακτηριστικός για τό μονοπωλιακό καπιταλισμό, βρίσκεται όποιαδήποτε ανάμεσα στις πιά επικίνδυνες τάσεις τής σύγχρονης κοινωνίας. 'Η πιά φανερή συνέπεια του

γεγονότος αυτού – ή θεραπεία έκταση των πόλεων – όχι μόνο καταστρέφει τό δική της τοπικό περιβάλλον και τό μυαλό και τό σώμα των κατοίκων της αλλά αποτελεί και τήν ίδια ακριβώς τή βάση για τόν εύτοκαταστροφικό πόλεμο του σύγχρονου ανθρώπου ενάντια στή φύση. Ἡ δημιουργία ενός υγιούς περιβάλλοντος, ή αποκετάσταση μιάς οικολογικής ισορροπίας, κάνει αναγκαία μιά δραστηκή αποκέντρωση τής παραγωγής και τή μετατροπή της σέ μιά οίκονομία μικρών κοινοτήτων, πού θά βασίζονται στους περιορισμούς και τίς δυνατότητες του τοπικού τους περιβάλλοντος. Μέ τήν οικολογική της τεχνολογία, μιά τέτοια κοινωνία, δέ θά είναι ίσως τόσο άποδοτική αλλά θά βρίσκεται σέ άρμονία μέ τίς δυνάμεις τής ζωής.

4. Ἡ ιδέα τής εξουσίας

Οί άντιεξουσιαστές κριτικάριζαν πάντοτε τό Μαρξισμό για τήν εξουσιαστική του φύση – πιστεύοντας ότι θά είχε, αναπόφευχτα, σάν άποτέλεσμα τή δημιουργία μιάς νέας ταξικής κοινωνίας, μέ μιά γραφειοκρατική κολλεκτιβιστική δομή.

Γιατί, άν κι έχουν έντοπιστεί όλα τά λάθη του εξουσιαστικού σοσιαλισμού, σπάνια θεωρήθηκε ότι είναι άσυμβίβαστος μέ μιά οικολογική πολιτική. Μερικοί μιλάνε ακόμα και για τίς δυνατότητες μιάς «οικολογικής δικτατορίας» – ακόμα κι όταν δέν τους άρέσει ή ιδέα αυτή. Ὅμως, αυτό φαίνεται πώς βασίζεται σέ μιά φτωγή κατανόηση του τί είναι οίκολογία.

Οίκολογική πολιτική δέ σημαίνει βελτιωμένες μέθοδοι κυριαρχίας πάνω στο περιβάλλον. Σημαίνει μάλλον τήν άποδέσμευση των έμφύτων δυνατοτήτων του περιβάλλοντος. Ἡ οικολογική όπτική διαποτίζεται από ένα πνεύμα άυθορμητισμού και διαφοροποίησης, τό όποιο βρίσκεται σέ πλήρια αντίφαση μέ τίς ιδιότητες τής πειθαρχίας, του έλέγχου, τής μονοδιάστατης κατάστασης και του κομφορμισμού, πού ένισχύονται από κάθε λογής εξουσιαστικό και γραφειοκρατικό περιβάλλον. Είναι πέρα για πέρα άφελές τό νά νομίσουμε ότι ή στάση αυτή θ' άυτοπεριοριστεί στήν κοινωνική σφαίρα – από κεί θά μεταφερθεί αναπόφευγα και στίς σχέσεις του ανθρώπου μέ τή φύση.

Κατά συνέπεια, ή κυριαρχία τής φύσης άπ' τόν άνθρωπο δέν μπορεί νά διαχωριστεί άπ' τήν κυριαρχία ανθρώπου άπό

άνθρωπο. Τό άπελευθερωτικό πνεύμα, πού είναι τόσο βασικό για τήν οίκολογία, πρέπει επομένως νά κατευθύνεται προς τήν επαναστατική άλλαγή του κοινωνικού κόσμου. Ἡ ιδιοκτητική κοινωνία, ή ιεραρχία και τό κράτος, ό άνδρικός σωβινισμός, όλα αυτά είναι σήμερα αντίθετα μέ τήν επιβίωση τής θύσφαιρας. Ἐπομένως ό Μαρξισμός, στο μέτρο πού ένσωματώνει τίς άντιλήψεις αυτές, θά πρέπει νά καταπολεμηθεί.

ΧΟΛΦΤΑΝ ΓΟΥΙΤ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟΝ «ΚΛΑΣΣΙΚΟ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟ» ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Το μέλλον του αναρχικού κινήματος θά εξαρτηθεί απ' την ικανότητά του νά εφαρμόσει τίς βασικές αντιεξουσιαστικές αρχές στις νέες ιστορικές καταστάσεις. Αύτες οι αρχές δέν είναι δύσκολο νά καθοριστούν – μιά αποκεντρωτική, δίχως κράτος, κοινωνία, βασισμένη στή συλλογική ιδιοκτησία τών μέσων παραγωγής. Υπάρχει επίσης μιά αναρχική ήθικη, άν όχι μεθολογία, τήν όποία συνόψισε θαυμάσια ό Μπακούιν όταν είπε: «Δέν μπορούμε νά δεχθούμε, άκόμα και σά μιά επαναστατική μεταβατική κατάσταση, μιά λεγόμενη επαναστατική δικτατορία, γιατί όταν ή επανάσταση άρχίζει νά συγκεντρώνεται στά χέρια λίγων ατόμων, μετατρέπεται άμεσα κι αναπόφευκτα σέ αντίδραση» (υπάρχει επίσης ανάγκη, φοβούμαι, γιά ένα ρωμαλέο, άσυμβίβαστο άρθρο γιά τό «Αντιμετωπίζοντας τόν Αναρχισμό Σοβαρά». Υπάρχουν πάρα πολλοί λεγόμενοι «αναρχικοί», πού είναι άντα βολεμένοι στό χλιαστικό κόσμο τής άστικής μεταρρύθμισης – και τίς πολλές ήθικές κι ύλικές άμοιβές του – τών όποιων οι αντίληψεις μπορούν νά θεωρηθούν σάν άπλες προεκτάσεις τών ιδεών του Άνταμ Σμιθ. Άλλ' αυτό είναι ένα ξεχωριστό θέμα...). Αυτό πού μέ άνησυχεί πρós τό παρόν, είναι ή λέξη «κλασσικός» στό μέτρο πού άφορά τόν αναρχισμό, μιά λέξη, εύτυχώς, πού συνήθως στολιζεται μέ εισαγωγικά. Αύτή ή λέξη έχει παράξενες συνέπειες γιά ένα κίνημα τού όποιου ή ίδια του ή πνοή είναι μιά φλογερή καταπολέμηση τών παραδόσεων, όχι μόνο στό μέτρο πού άφορούν τήν έξουσία στήν κοινωνία γενικά, αλλά και αύτάν καθαυτών.

Ό αναρχισμός, γιά μένα, άποτελείται από ένα σώμα άφθαρτων ιδανικών, τά όποια γιά χιλιάδες χρόνια προσπάθησαν νά προσεγγίσουν οι άνθρωποι σέ κάθε περιοχή τού κόσμου. Τό γενικό πλαίσιο αύτάν τών ιδεών έχει αλλάξει μέ τόν καιρό, παρόλο πού οι βασικές αντιεξουσιαστικές αρχές έχουν μεταβληθεί πολύ λίγο μέσα στήν πορεία τής ιστορίας. Είναι ζωτικά σημαντικό γιά τούς αναρχικούς τό νά συλλάβουν τό μεταβαλλόμενο ιστορικό πλαίσιο μέσα στό όποιο ίσχυαν αύτές οι ιδέες, γιά νά μήν παραμείνουν στάσιμοι εξαιτίας τής έπιμονής χρησιμοποίησης παλιών φορμουλών σέ νέες καταστάσεις.

Στό σύγχρονο κόσμο, ό αναρχισμός εμφανίστηκε γιά πρώτη φορά σάν ένα κίνημα τής άγροτιάς και τών μικροκτηματιών ενάντια στους παρακμάζοντες φεουδαρχικούς θεσμούς. Στή Γερμανία ό πιο βασικός του έκφραστής στή διάρκεια τών Άγροτικών Πολέμων, ήταν ό Θωμάς Μύντσερ, στήν Άγγλία ό Τζέφφρι Γουιστάνλεϋ, ένα ήγετικό στέλεχος τού κινήματος τών Digger. Οι αντίληψεις πού πρεσβεύονταν απ' τούς Μύντσερ και Γουιστάνλεϋ έναρμονίζονταν θαυμάσια μέ τίς ανάγκες τής εποχής τους – μιά ιστορική περίοδο όπου ή πλειονότητα τού πληθυσμού ζούσε στήν έπαρχία κι όπου οι πιο άγωνιστικές επαναστατικές δυνάμεις προέρχονταν απ' τόν κόσμο τής άγροτιάς. Θάταν κουραστικά άκαδημαϊκό τό νά συζητήσουμε άν ό Μύντσερ ή ό Γουιστάνλεϋ θά μπορούσαν νά έχουν πραγματοποιήσει τά ιδανικά τους. Αυτό πού έχει πραγματική σημασία είναι ότι μιλούσαν στή γλώσσα τής εποχής τους: οι αναρχικές τους αντίληψεις ήταν φυσική άπόρροια τής άγροτικής κοινωνίας ή όποια τροφοδότησε τούς στρατούς τών άγροτών στή Γερμανία και τό Νέο Μοντέλο στήν Άγγλία.

Μέ τούς Ζάκ Ρού, Ζάν Βαρλέ και τούς Λυσσασμένους τής Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης, ανακαλύπτουμε μιά νέα εφαρμογή τών ίδιων ούσιαστικά αντίληψεων πού πρεσβευαν οι Μύντσερ και Γουιστάνλεϋ σ' ένα νέο ιστορικό πλαίσιο: τό Παρίσι στό 1793 – μιά πόλη μέ σχεδόν 700.000 κατοίκους, πού ήταν (όπως μάς λέει ό Ρούντ): «μικροί καταστηματαρχες, μικροέμποροι, τεχνίτες, εργάτες, γυρολόγοι, άλήτες και φτωχοί...». Οι Ρού και Βαρλέ άπευθύνονται σ' ένα βασικό ντεκλασέ λαό πού θά μπορούσε ίσως νά συγκριθεί καλύτερα μέ τίς μελαγχολικές μάζες τών μαύρων πού κατοικούν στήν περιφέρεια Βάτς τού Λός Άντζελες. Ό αναρχισμός τους είναι ένταγμένος στό πλαι-

σιο της πόλης, γιά νά τό ποῦμε ἔτσι· συγκεντρώνεται στήν ἀνάγκη νά ἐκτονῶθαι ἡ ὀξύτητα τῆς πείνας, στή μιζέρια τῶν φτωχῶν στό ἀνήσυχο προάστειο τοῦ Γκραβιλλιέ. Ἡ ἀγκιτάτσιά τους τείνει νά ἐντοπιστεῖ περισσότερο γύρω ἀπ' τό κόστος ζωῆς, παρά γύρω ἀπ' τήν ἀναδιανομή τῆς γῆς, γύρω ἀπ' τό λαϊκό ἔλεγχο πάνω στή διοίκηση τοῦ Παρισιῦ, παρά στό σχηματισμό κοινοτικῶν ἀδελφοτήτων στήν ἐπαρχία.

Ὁ Προυντόν, μέ τό δικό του τρόπο, ἐξετάζει τά οὐσιώδη χαρακτηριστικά αὐτοῦ τοῦ πλαισίου. Μιλάει ἄμεσα στίς ἀνάγκες τῶν τεχνιῶν, τῶν ὁποίων ὁ κόσμος κι οἱ ἄξιες ἀπειλοῦνται ἀπ' τή Βιομηχανική Ἐπανανάσταση. Στό βάθος ὅλων του σχεδόν τῶν ἔργων βρίσκονται ἡ οἰκονομία τοῦ χωριοῦ τοῦ Φράνς Κόμππ, οἱ ἀναμνήσεις ἀπ' τό Μπουργκιγ-αν-Μαρνέ κι ὁ γῦρος τῆς Γαλλίας τόν ὁποῖο ἔκανε σά μαθητευόμενος στό τυπογραφικό ἐπάγγελμα. Ἄν καί ἦταν ἕνας καλοκάγαθος οἰκογενειάρχη, ἕνας τεχνίτης στό βάθος τῆς καρδιάς του, πού σιχαινόταν τό Παρίσι («Ἐγὼ φέρω ἀπ' τήν ἔξορία μου», ἔγραψε ἀπ' τό Παρίσι, «ἀπεχθάνομαι τόν Παριζιάνο πολιτισμό... Ποτέ δέ θά κατορθώσω νά γράψω ἐκτός ἀν ξαναβρεθῶ στίς ὄχθες τοῦ Doubs, τοῦ Ognon καί τοῦ Loue»), παραμένει ὅμως ἀληθινό τό γεγονός ὅτι οἱ ἴδιοι ἀκριβῶς οἱ Παριζιάνοι πού ἐπρόκειτο νά «δρέψουν τίς καταιγίδες, στά 1830, στά 1848 καί ξανά στήν Κομμούνα τοῦ 1871 ἦταν βασικά τεχνίτες, ὄχι βιομηχανικοί ἐργάτες κι αὐτοί οἱ ἄντρες ἦταν ἐκεῖνοι πού ἐπρόκειτο νά υιοθετήσουν τά δόγματα τοῦ Προυντόν. Ξανά, ἡ ἀποψή μου εἶναι ὅτι οἱ Προυντονικοί ἀναρχικοί ἦταν ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τους κι ἀσχολοῦνταν μέ τά προβλήματα ἀπ' τά ὁποῖα πηγάζε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς κοινωνικῆς ἀναταραχῆς στή Γαλλία – ἡ ὀδυνηρή, γεμάτη ἀγωνία καταστροφὴ τῶν βιοτεχνῶν.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ ἀναρχική σκέψη ἀνακαλύπτεται μέσα σ' ἕνα νέο ἱστορικό πλαίσιο – μιά περίοδο πού σηματοδεύεται ἀπ' τήν ἀνοδο τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου. Ἡ πῖο ἀποτελεσματικὴ τῆς ἔκφραση τῆν ἐποχῆ ἐκεῖνη βρίσκεται λιγότερο στά ἔργα τῶν Μπακοῦν καί Κροπότκιν, ὅσο στά πῖο ἐπικαιρικά ἄρθρα τῶν Κρίστιαν Κορνέλισεν, Πιέρ Μονάτ, «Μπίγκ Μπίλ» Χαίγγουντ, Ἄρμόντο Μπόργκι, καί Φερνάν Πελλουτιέ – κοντολογίς στοὺς ἀναρχοσυνδικαλιστές. Τό ὅτι πολλοὶ ἀναρχοσυνδικαλιστές ἠγέτες υιοθέτησαν, στή θέση τῶν ἀναρχικῶν ἀντιλήψεων, μιά ρεφορμιστικὴ συνδικαλιστικὴ στάση δέ θά

πρέπει νά μᾶς προκαλεῖ ἐκπληξη. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἀκολούθησαν συχνά τὴ μεταβαλλόμενη νοοτροπία τῆς βιομηχανικῆς ἐργατικῆς τάξης καί τὴν αὐξανόμενη διεκδίκηση τῶν δικαιωμάτων τῆς μέοι στήν ἀστική κοινωνία.

Ἄν ἀνατρέξουμε στό παρελθόν, ἀνακαλύπτουμε τότε ὅτι οἱ ἀναρχικὲς ἀρχές, στό μέτρο πού ἦταν κάτι παραπάνω ἀπ' τίς προσωπικὲς ἰδέες λίγων ἀπομονωμένων διανοοῦμενων, εἶχαν πάντοτε ἔκφραστεῖ μέσα σ' ἕνα ἱστορικό πλαίσιο. Πρὶν ἀπ' τὴ Μεγάλῃ Γαλλικῇ Ἐπανάστασι, τὰ ἀναρχικὰ δόγματα ἀκμάσασαν μέσα στήν ἐνταση τῆς ἀγροτικῆς δυσαρέσκειας. Ἀνάμεσα στή Γαλλικῇ Ἐπανάστασι καί στήν Παρισινὴ Κομμούνα, τό ἱστορικό κύμα πού προώθησε αὐτὰ τὰ δόγματα ἦταν ἡ δυσαρέσκεια τῶν τεχνιῶν. Κι ἀνάμεσα στήν Παρισινὴ Κομμούνα τοῦ 1871 καί στήν Ἰσπανικὴ Ἐπανάστασι τοῦ 1936, ὁ ἀναρχισμός – αὐτὴ τὴ φορά μαζί μέ τόν Μαρξιστὸ σοσιαλισμὸ – ἄνησε καί παρήκμασε μαζί μέ τίς τύχες τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου.

Σήμερα, στὸν κόσμο, ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ἀγροτικὴ δυσαρέσκεια σὲ πλατιά κλίμακα. Πραγματικά, ἡ πηγὴ τῆς πῖο βίαιης δυσαρέσκειας μπορεῖ νά βρεθεῖ στὰ χωριά τῆς Ἀσίας, Λατινικῆς Ἀμερικῆς κι Ἀφρικῆς. Ὑπάρχουν ἀκόμα τεχνίτες τῶν ὁποίων ἡ κοινωνικὴ θέση ὑπονομεύεται ἀπ' τὴ σύγχρονη τεχνολογία κι ὑπάρχουν ἀκόμα ἑκατομμύρια βιομηχανικῶν ἐργατῶν γιά τοὺς ὁποίους ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι ἕνα ἄμυδρό, ἄμεσο γεγονός τῆς ζωῆς. Πολλὲς πλευρὲς τῶν παλιότερων ἀναρχικῶν προγραμμάτων, βελτιωμένες ἀπ' τὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία κι ὀρμισσασμένες ἀπὸ μετέπειτα διανοητές, ἰσχύουν, δίχως ἀμφιβολία, γιά πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου.

Ἄλλὰ παραμένει ἀληθινὸ τό γεγονός ὅτι, στίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες καί σὲ πολλὲς χώρες τῆς Εὐρώπης, ξεπροβάλλει ἕνα νέο ἱστορικό πλαίσιο γιά τίς ἀναρχικὲς ἀρχές. Τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα αὐτοῦ τοῦ νέου πλαισίου εἶναι ἡ ἀνάπτυξη γιγάντιων ἀστικῶν ζωνῶν, ὁ αὐξανόμενος συγκεντρωτισμὸς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς κι ἡ μεταμόρφωσή τῆς σὲ κρατικὸ καπιταλισμὸ, ἡ ἐπέκταση τοῦ αὐτοματισμοῦ τῶν μηχανῶν σὲ κάθε τομεῖα τῆς παραγωγῆς, ἡ κατάρρευση τῆς παραδοσιακῆς δομῆς τῆς ἀστικῆς τάξης (ἀναφέρομαι ἐδῶ στὸν ἐκφυλισμὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης κι ὄχι ἀπλῶς στήν ἐξαφάνισι τῶν παλιῶν βασιλιάδων τοῦ καουτσούκ), ἡ χρῆση τεχνικῶν «προνόιων» γιά τὴν ἐκδάνωσι τῆς ὀλικῆς δυσαρέσκειας, ἡ ἰκανότητα τῆς ἀστικῆς τάξης – μέ

τιό ακρίβεια, του κράτους - ν' αντιμετωπίζει τις οικονομικές κρίσεις, ή ανάπτυξη μιας έμπορευματικής οικονομίας κι ή επανασύνδεση των ιμπεριαλιστικών εθνών γύρω απ' τις Ένωμένες Πολιτείες - αυτό που ονομάζεται ώμιά 'Αμερικανική Ειρήνη. Αυτή ή νέα περίοδος του κρατικού καπιταλισμού που έχει διαδεχθεί την παλιότερη εποχή του φιλελεύθερου βιομηχανικού καπιταλισμού, πρέπει ν' αντιμετωπιστεί με ειλικρίνεια και δίχως άναφορά σέ προηγούμενους ήθικούς κανόνες του άναρχικού κινήματος. 'Η άποτυχία ίκανοποίησης αυτής της θεωρητικής πρόκλησης θά καταδικάσει όλα τά υπάρχοντα κινήματα σ' ένα άργό μαρσαμό.

Νέα προβλήματα έχουν γεννηθεί στα όποια μιά οικολογική προσέγγιση προσφέρει ένα πιο σημαντικό πεδίο συζήτησης απ' ότι ή παλιότερη συνδικαλιστική προσέγγιση. 'Η ίδια ή ζωή υποχρεώνει τόν άναρχικό νά άσχοληθεί ό ίδιος, σ' ένα αύξανόμενο βαθμό, με την ποιότητα της ζωής των πόλεων, με την άναδιοργάνωση της κοινωνίας πάνω σέ άνθρωπιστικές βάσεις, με τις υποκουλτούρες που δημιουργούνται από νέα, άπροσδιόριστα συχνά, στρώματα - φοιτητές, άνέργους, ένα τεράστιο αριθμό μισθώ διανοομένων και πάνω απ' όλα μιά νεολαία παύ άρχισε ν' άποκτά κοινωνική συνείδηση με τό κίνημα ειρήνης και τούς άγώνες ύπέρ των πολιτικών ελευθεριών στις άρχές της δεκαετίας του '60. 'Εκείνο που κρατάει όλα τά στρώματα και τις κοινωνικές τάξεις σέ μιά κατάσταση εκπληκτικής κοινωνικής κινητικότητας κι άνασφάλειας είναι ή εμφάνιση μιάς αυτόματιομένης κι επανδρωμένης με ήλεκτρονικούς έγκεφάλους τεχνολογίας - γιατί είναι ουσιαστικά άδύνατο νά προβλεφτεί τό επαγγελματικό ή ειδικευσης μέλλον των περισσότερων ανθρώπων στο Δυτικό κόσμο.

Συνάμα, αυτή ακριβώς ή ίδια τεχνολογία φέρνει μέσα της άμφημ την επαγγελματία μιάς πραγματικά άπελευθερωμένης κοινωνίας. Τό άναρχικό κίνημα, περισσότερο από κάθε άλλο, πρέπει νά έξερευνησει σέ βάθος αυτή την επαγγελματία. Πρέπει ν' άφομοιώσει άπόλυτα αυτή την τεχνολογία - γά κυριαρχήσει πάνω στην ανάπτυξη, στις δυνατότητες και στην εφαρμογή της και ν' άποκαλύψει την επαγγελματία της με άνθρωπιστικό τρόπο. 'Ο κόσμος είναι ήδη πολιορκημένος από μηχανιστικές «ούτοπιές» που μοιάζουν περισσότερο με τόν «Θαυμαστό Νέο Κόσμο» του Χάξλεϊ και τό «Όργουελ, παρά με τις όρ-

γανικές ούτοπιές του Τόμας Μάω και του Ούλλιαμ Μόρρις - την άνθρωπιστική τάση μέσα στην ούτοπική σκέψη. Μόνον ό άναρχισμός μπορεί νά διαποτίσει την επαγγελματία της σύγχρονης τεχνολογίας με μιά όργανική προοπτική με μιά προσανατολισμένη προς τόν άνθρωπο κατεύθυνση. 'Η οικολογία προσφέρει μιά θαυμάσια προσέγγιση στην έκπληρωση αυτής της ιστορικής εύθνης. Είναι περισσότερο από πιθανό πως άν τό άναρχικό κίνημα, δέν αντιμετωπίσει σοβαρά αυτή την εύθνη και δέν άφοσιωθεί άποκλειστικά στο έργο της μετάφρασης της τεχνολογικής επαγγελματίας σ' ένα συγκεκριμένο σώμα κατευθυντήριων άρχών, μιά τεχνοκρατική, μηχανιστική προσέγγιση θά τείνει στο μέλλον νά έξουσιάζει την σύγχρονη σκέψη. Θά ζητηθεί απ' τούς ανθρώπους νά υποταχθούν σέ «βελτιωμένες» και ταχυδακτυλογραφικές κόπιες των ύφιστάμενων τερατόμορφων πόλεων, μιάς μαζικής κοινωνίας, ενός συγκεντρωτικού γραφειοκρατικού κράτους. Δέν πιστεύω ότι αυτά τά τερατογενήματα διαθέτουσιν συνέχεια ή σταθερότητα· συμβαίνει ακριβώς τό αντίθετο, θά βρίσκονται σέ άναβρασμό απ' την άναταραχή, θά ξανακυλήσουν σέ μιά νέα βαρβαρότητα και τελικά θά καταρρεύσουν μπροστά στην έκδίκηση του φυσικού κόσμου. 'Αλλά ή κοινωνική σύγκρουση θά περιοριστεί στο πιο στοιχειώδες, κτηνώδες επίπεδο της κι είναι πραγματικά άμφιβολο άν ή άνθρωπιότητα θάναί ίκανή νά ξαναποκτήσει τό όραμα της γιά μιά άντιέξουσιαστική κοινωνία.

Μέσα στην ιστορική διαδικασία ύπάρχει μιά γοητευτική διαλεκτική. 'Η εποχή μας θυμίζει την 'Αναγέννηση, πριν από κάπου 4 αιώνες. 'Απ' την εποχή του Τόμας Μάω ως την εποχή του Βαλεντέν 'Αντρέ, ή κατάρρευση της φεουδαρχικής κοινωνίας γέννησε μιά παράξενη, ένδιάμεση κοινωνική φάση, μιά άκαθόριστη εποχή, όπου οι παλιοί θεσμοί βρίσκονταν φανερά σέ παρακμή κι οι νέοι δέν είχαν έμφανιστεί άκόμα. Τό ανθρώπινο μυαλό, άπελευθερωμένο απ' την τροχοπέδη της παράδοσης, άπόκτησε παράξενες δυνάμεις γενίκευσης και φαντασίας. Περιπλανώμενο ελεύθερα κι αυθόρμητα πάνω απ' όλόκληρο τό βασίλειο της έμπειρίας, γέννησε εκπληκτικά όράματα, που συχνά ξεπερνούσαν κατά πολύ τούς υλικούς περιορισμούς της εποχής. 'Ολόκληρες επιστημες και φιλοσοφικές σχολές ίδρύθηκαν κάτω απ' τή σαρωτική επίδραση ενός δοκίμιου ή μιάς μπροσούρας. 'Ηταν μιά εποχή όπου νέες δυνατότητες, είχαν

αντικαταστήσει τις παλιές πραγματικότητες, όπου τό γενικό, φέρνοντας μέσα του δυνάμει νέες δυνατότητες, αντικατέστησε τά καταπιεστικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τής φεουδαρχικής κοινωνίας, όπου ό άνθρωπος, άπαλλαγμένος απ' τά δεσμά τής παράδοσης είχε μεταμορφωθεί από ένα άποσβολωμένο πλάσμα σ' ένα ζωντανό, έρευνητικό όν. Οι κάτεστημένες κοινωνικές τάξεις κατέρρεαν κoi μαζί, όλες σχεδόν οι αξίες του μεσαιωνικού κόσμου. Μιά νέα κοινωνική κινητικότητα, μία άσίσταση λαχάρτα για αλλαγή διαπότιζε τό δυτικό κόσμο. Μέ τόν καιρό, ή αστική κοινωνία αποκρυσταλλώθηκε μέσα απ' αυτή τήν ρευστότητα, φέρνοντας μαζί τής ένα όλοτελα νέο σύμμα θεσμών, τάξεων, αξιών - κι άλυσιδων - για ν' αντικαταστήσει τό φεουδαρχικό πολιτισμό. Αλλά για ένα καιρό, ό κόσμος χαλάριανε τά δεσμά του κι αναζητούσε μία μοίρα πού ήταν πολύ λιγότερο καθορισμένη απ' ότι υποθέτουμε σήμερα, μέ τις αναδρομικές «ιστορικές» μας στάσεις. Αυτός ό κόσμος μάς καταδιώκει σά μία αξέχαστη άνατολή, πλούσια χρωματισμένη, άνείπυτα όμορφη, φορτωμένη μέ τήν επαγγελία τής γέννησης.

Σήμερα, στο τελευταίο μισό του 20ού αιώνα, ζούμε κι εμείς σέ μία περίοδο κοινωνικής άποσύνθεσης. Οι παλιές τάξεις καταρρέουν, οι παλιές αξίες άποσυντίθονται, οι κυρίαρχοι θεομοί - πού αναπτύχθηκαν τόσο προσεκτικά από δύο αιώνες καπιταλιστικής έκμετάλλευσης - φθίνουν μπροστά στα μάτια μας. Σάν τους προγόνους μας τής Αναγέννησης, ζούμε σέ μία εποχή δυνατοτήτων, γενικότητων κι επίσης έρευνούμε κι εμείς αναζητώντας μία κατεύθυνση απ' τά πρώτα φάτα πού εμφανίζονται στον όρίζοντα. Δέν άρκει, νομίζω, νά ζητήσουμε απ' τόν αναρχισμό νά ελευθερωθεί άπλά απ' τά δεσμά του 19ου αιώνα και νά έκσυγχρονίσει τις θεωρίες του σύμφωνα μέ τις ανάγκες του 20ού αιώνα. Σέ μία εποχή τέτοιας αστάθειας, κάθε δεκαετία συντομείει μία γενιά αλλαγής κάτω από σταθερές συνθήκες. Θά πρέπει νά κοιτάξουμε ακόμα μακρύτερα, στον αιώνα πού έρχεται. Δέν μπορούμε νάμαστε υπερβολικά φειδωλοί στην άποδόξωση τής φαντασίας τών ανθρώπων.

MARRAIIH ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

Σημειώσεις

1. Σάν παραδείγματα αυτής τής άποψης, παρόλο πού προέρχονται από όλοτελα διαφορετικές πηγές, βλέπε: «Η Οικολογία κι ό Σοσιαλισμός» του Μισέλ Μποκέ, (Άντρέ Γκόρτζ), Sous le drapeau du Socialisme, No 58, «Beyond Repair» του Μπάρρυ Βάισμπεργκ (Beakon Press, Boston 1971) στο Nouvel Observateur, No 397 - βλέπε ιδιαίτερα τό κεφάλαιο 6, «Ανάπτυξη, Τεχνολογία κι Άνθρώπινη Έπιβίωση», του Φρέντ Φέλμαν, (Διεθνής Σοσιαλιστική Έπιθεώρηση, Σεπτέμβρης 1972). Θά πρέπει νά σημειωθεί ότι ή από μέρος του Βάισμπεργκ άποδοχή τής σοσιαλιστικής παραγωγής σά λύσης στο πρόβλημα τής μόλυνσης πού αντιμετώπιζουν οι Ε.Σ.Σ.Δ., Κίνα και Β. Κορέα, εναλλάσσεται μέ τις πιο έκτεταμένες (και πιο ρεαλιστικές) προτάσεις του για τις Ε.Π.Α.
2. Τό Κεφάλαιο, Τόμος Α', σ. 505 (Έκδοση Μόσχας)
3. Τα γεγονότα αυτά σχολιάζονται στο «Παίζοντας Ρωσική Ρουλέττα μέ τους Βιοχημικούς Κύκλους» και στην «Κρίση του Περιβάλλοντος», Yale University Press, 1970.
4. Βλέπε εκτενή παραδείγματα στο βιβλίο του Μπάρρυ Κόμμονερ, «The Closing Cycle», Jonathan Cape 1972.
5. Βλέπε ιδιαίτερα τό «Νέο Βιοχημικό Κράτος, του Τ.Κ. Γκαλμπραϊθ (Έλληνική Έκδοση, Έκδόσεις Παπαζήση).
6. Γκαλμπραϊθ, στο ίδιο, Κεφάλαιο 32.
7. Αναφέρεται στο άρθρο «Πυραυλοφόρα ύποβρύχια κι Έθνική Άσφάλεια», του Χέρμπερτ Σκόβιλλ (Scientific American, Ιούνης 1972). Για συνεισφορές αναφορικά μέ τή διαμάχη πάνω στο όντιβαλλιστικά συστήματα πυραύλων, βλέπε τό άρθρο τών Γκάρβιν και Μπέθ (Scientific American, Μάρτης 1968), για τό άσύμφορο τής υιοθέτησης τής μεθόδου M.I.R.V., βλέπε τό άρθρο τών Ράθτλεν και Κριστιακόβοκου (Scientific American, Γενάρης 1970).
8. Κόμμονερ, στο ίδιο, Κεφάλαιο 10.
9. Για λεπτομέρειες αναφορικά, μέ τήν «κρίση τών έντομοκτόνων», βλέπε τό «Environment», Mc. Gaull, Ιούλης-Αύγουστος 1971.
10. Κόμμονερ, στο ίδιο, Κεφάλαιο 8.
11. Αναφέρεται στην κριτική του Ίλιτς, πού δημοσιεύτηκε στην Οικονομική Έπιθεώρηση του Χάρβαρντ από τό Χ. Τζίνις, σ'α 1972.
12. Έπιφυλλίδα τής 'Ιζέστια' αναφέρεται στον Κόμμονερ, κεφάλαιο 11.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

1. **ΒΙΛΧΕΛΜ ΡΑΙΧ:** *Οι Ρίζες τής Σεξουαλικής Καταπίεσης.*
2. **ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ '75:** *Εργατική Έξουσία ή Κρατικός Καπιταλισμός.*
3. **ΠΕΤΡΟΥ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ:** *Πρός τούς Νέους*
4. **ΗΛΙΑ ΠΟΛΙΤΗ:** *-273^ο C + T!* *Άντεργκράουντ Κόμικς*
5. **ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ:** *Η Παρισινή Κομμούνια κι η Ίδέα του Κράτους.*
6. **ΡΟΥΝΤΟΛΦ ΡΟΚΕΡ:** *Αναρχισμός και Άναρχοσυνδικαλισμός.*
7. **ΑΛΜΠΕΡΤ ΜΕΛΤΣΕΡ:** *Τό Άναρχικό Κίνημα στην Κίνα.*
8. **ΠΙΕΡ-ΖΟΖΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ:** *Ίδιοκτησία και Έπανάσταση.*
9. **ΝΤΑΝΙΕΛ ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ:** *Τό Μεγάλο Παζάρι.*
10. **Ε. ΡΗΝΤ-Ε. ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ:** *Ο Μόθος τής Μητρότητας.*
11. **Μ. ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ-Κ. ΓΟΥΩΡΝΤ:** *Αύθορημητισμός και Όργάνωση.*
12. **ΒΙΛΧΕΛΜ ΡΑΙΧ:** *Η Πάλη των Τάξεων και η Ψυχανάλυση.*
13. **ΑΛΜΠΕΡΤ ΜΕΛΤΣΕΡ:** *ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΔΙΧΩΣ ΣΥΝΟΡΑ: Τό Έπαναστατικό Κίνημα στην Εύρώπη 1946-1976*
14. **ΒΙΛΧΕΛΜ ΡΑΙΧ:** *Τό Ξεπέραςμα του Οιδιπόδειου Συμπλέγματος.*
15. **Μ. ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ-Α. ΡΟΜΠΕΡΤΣ:** *Η Οικολογία και η Έπαναστατική Σκέψη.*

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΥΝΤΟΜΑ

- ΚΑΡΛΟ ΚΑΦΙΕΡΟ:** *Σύντομη του «Κεφαλαίου» του Μάρξ*
- Σ. ΧΟΥΛΕΡ-Μ. ΜΠΕΝΣΤΟΝ:** *Η Πολιτική Οικονομία τής Γυναικείας Απελευθέρωσης.*
- ΤΖΟΕΛ ΣΠΡΙΝΓΚ:** *Τό Άλφαβητάρι τής Άντιαυταρχικής Έκπαίδευσης.*